

Fake news, een stevige boterham Hapklaar voor de les Nederlands?

Fake news in de tweede graad van het secundair onderwijs

Promotor:
Tamara Bollaert

Bachelorproef voorgedragen door:
Martijn Clarysse
Sam Packet

2017-2018
JUNI

tot het behalen van het
diploma van:

Bachelor in het onderwijs:
secundair onderwijs

1 Woord vooraf

Wij, Sam Packet en Martijn Clarysse, maakten deze bachelorproef als eindwerk voor onze opleiding Bachelor in het onderwijs: secundair onderwijs (respectievelijk Nederlands – Frans en Nederlands – Engels). De bachelorproef die u nu vastheeft, werd logischerwijs gewijd aan ons gemeenschappelijk vak: Nederlands.

Wij kozen ervoor om het fenomeen *fake news* onder de loep te nemen en te onderzoeken in hoeverre dit lelijke eendje al geïmplementeerd zit in het (Vlaamse) onderwijs.

Na ons onderzoek hebben we enkele handige tips en links op een rijtje gezet in de vorm van een blog/website. Die moet leerkrachten Nederlands op weg helpen hun leerlingen wegwijs te maken in het ingewikkelde stratenplan van ons huidige (nep)nieuwslandschap.

Samen hebben we vele uren werk in deze bachelorproef gestoken, maar wij zijn niet de enigen.

Allereerst willen wij onze promotor, mevrouw Tamara Bollaert, uitgebreid bedanken voor het vele nalezen en de uitgebreide tussentijdse feedback. Zonder haar vakkundige tips en de vele bronnen die ze met ons deelde, zou deze bachelorproef niet zijn wat hij vandaag is.

Daarnaast konden wij voor ons onderzoek een beroep doen op de docenten Nederlands en de leerlingen uit de tweede graad die onze enquêtes nauwkeurig invulden, zowel uit het Sint-Laurensinstituut in Wachtebeke/Zelzate als uit het college De Heemlanden in Houten, Nederland. We zijn deze mensen hiervoor erg dankbaar.

Als laatste willen wij ook graag onze ouders bedanken voor hun steun en aanmoediging.

Sam Packet & Martijn Clarysse

2 Inhoudstafel

1	Woord vooraf	1
2	Inhoudstafel	2
3	Inleiding.....	5
4	Onderzoeksvoorstel	6
4.1	Beschrijving praktijkprobleem	6
4.2	Onderzoeksdoel	6
4.3	Onderzoeksvraag	7
4.4	Verantwoording keuze doelgroep	8
4.5	Onderzoeksmethodes en bronnen	8
5	Verslag van het proces.....	9
5.1	Fase van oriënteren en richten	9
5.2	Fase van plannen, ontwerpen en verzamelen	9
5.3	Fase van ontwerpen, verzamelen, analyseren en concluderen	10
6	Fake news op de rooster	11
6.1	Fake news, een stevige boterham!	11
6.1.1	Verschillende soorten fake news	11
6.1.2	Fake-newstechnieken	14
6.1.3	Verkeerd nieuws of verdraaid nieuws?	14
6.1.4	"Single stories"	17
6.1.5	Fake news in de brede en de enge zin	18
6.1.6	Enkele voorbeelden	19
6.2	Is fake news nieuw?	20
6.3	Hoe herken je de rotte appels?	20
6.4	Waarom schrijven mensen onzin?.....	23
6.5	Wie zit er achter de malle molen van fake news?	23
6.6	Hoe wordt fake news verspreid?	24
6.7	Wat zijn de gevolgen?	25
6.7.1	Gevolgen voor de betrokkenen	25
6.7.2	Gevolgen voor de journalistiek	25
6.7.3	Gevolgen voor de maatschappij	26
6.8	Wie doet er wat aan?.....	26
6.9	Wat kan jij aan fake news doen?	27
6.10	Komen er 'fake' tijden aan?	27
7	Fake news en onderwijs.....	30

7.1	De rol van het onderwijs binnen fake news	30
7.1.1	Onderzoek door Stanford Graduate School of Education	30
7.1.2	Onderzoek door de Arteveldehogeschool	30
7.2	(Vakoverschrijdende) eindtermen en leerplannen.....	31
7.2.1	Eindtermen.....	31
7.2.2	Leerplannen	31
7.2.3	Vakoverschrijdende eindtermen	31
7.2.4	Handboeken en leerwerkboeken Nederlands tweede graad.....	32
7.2.5	Conclusie	32
7.3	Fake news en mediawijsheid	32
7.4	Hoe onderwijsexperten over fake news denken	33
7.4.1	Conceptnota Pascal Smet	33
7.4.2	Geert Lovink, lector nieuwe media aan de Universiteit van Amsterdam.....	33
7.4.3	Mary Berkhout, programmamanager van <i>mediawijzer.net</i>	33
7.4.4	Remco Pijpers, expert digitale geletterdheid bij stichting Kennisnet, co-auteur 'Monitor Jeugd en Media 2017', een tweejaarlijks rapport over mediagebruik van scholieren..	34
7.4.5	Ton van Haperen, leraar in Eersel, lerarenopleider in Leiden en columnist van het Onderwijsblad.....	34
7.4.6	"Iedereen taalcompetent", visie van de Nederlandse taalunie.....	34
7.5	Voorbeelden uit andere landen.....	35
8	Ons onderzoek	36
8.1	Onderzoeksmethode en doelgroep	36
8.2	Besluit enquêtes leerlingen Vlaanderen (op Sint-Laurensinstituut Wachtebeke-Zelzate)..	36
8.3	Besluit enquêtes leerkrachten Vlaanderen (leerkrachten Sint-Laurensinstituut Zelzate- Wachtebeke + Facebookgroepen).....	38
8.4	Resultaat fake-newstoets	39
8.4.1	Voor de toets	39
8.4.2	Tijdens de toets.....	40
8.4.3	Na de toets.....	40
8.5	Vergelijking met Nederland	41
8.5.1	Enquête leerlingen	41
8.5.2	Enquête leerkrachten.....	42
8.5.3	Fake-newstoets.....	43
8.6	Conclusie en antwoord op de onderzoeksvraag.....	43
9	Fake news in de les Nederlands voor dummies!	44
10	Besluit.....	46

11	Bibliografie	47
12	Bijlage 1: Verschillende soorten fake news	53
13	Bijlage 2: Betrouwbare info of toch fake? 10 vragen die je op weg helpen.	54
14	Bijlage 3: Hoofdstuk 'Taalcompetentie en informatie' uit visietekst 'Iedereen taalcompetent' van de Nederlandse Taalunie	55
15	Bijlage 4: Enquête leerlingen Sint-Laurensinstituut Wachtebeke-Zelzate.	56
16	Bijlage 5: Enquête leerkrachten Nederlands in Vlaanderen	65
17	Bijlage 6: Enquête leerlingen College De Heemlanden, Houten, NL	74
18	Bijlage 7: Enquête leerkrachten Nederlands College De Heemlanden, Houten, NL.....	81
19	Bijlage 8: Verslag fake-newstoets	89
19.1	Resultaten op Sint-Laurensinstituut, Wachtebeke, BE	90
19.2	Resultaten op College De Heemlanden, Houten, NL	92
20	Bijlage 9: Fake-newstoets	94

3 Inleiding

Fake news, nepnieuws of alternatieve feiten zijn begrippen die de laatste jaren/maanden steeds vaker in de actualiteit voorkomen. Ze duiden allemaal op hetzelfde fenomeen, namelijk de onbetrouwbaarheid van de hedendaagse journalistiek. Zowel in de binnenlandse als buitenlandse politiek zien we dat vele politici de oorlog aangaan met journalisten, met Amerikaans president Donald Trump als aanvoerder. Tijdens een speech in het hoofdkwartier van de CIA in Langley, Virginia op 21 januari 2017 verklaarde deze zelf: "I have a running war with the media, they are among the most dishonest human beings on earth, right?" Zulke extreme kijk op de media, verkondigd door één van de belangrijkste figuren ter wereld kan heel wat mensen verwarren. En dat politieke staartje is slechts een stukje van de fake-news-puzzel.

Eén van de capaciteiten van de mens die ervoor heeft gezorgd dat we zijn geëvolueerd tot de intelligente wezens die we nu zijn, is ons probleemoplossend vermogen. Daarom is het belangrijk dat we ons voortdurend blijven ontwikkelen en de maatschappelijke problemen die opduiken (waaronder fake news) aanpakken. Terwijl socialemediabedrijven hun inspanningen leveren om de aanvoer van nepnieuws tegen te gaan, al dan niet uit winstbejag, vinden velen dat er ook een inspanning geleverd kan worden vanuit het onderwijs. Zo wordt niet alleen het nepnieuws zelf uit de wereld verdrongen, maar leren de volwassenen van morgen ook om te gaan met nepnieuws als er dan toch eens zo'n bericht door de mazen van het net glipt.

In onze bachelorproef willen wij de link tussen fake news en onderwijs van beide kanten belichten: is er nood aan meer aandacht voor fake news in het Vlaamse onderwijs? En aan de andere kant: is het Vlaamse onderwijs klaar voor fake news?

De bachelorproef begint met ons onderzoeksvorstel. We doen uit de doeken hoe we tot onze onderzoeksvraag zijn gekomen en op welke manier we er met dit eindwerk een antwoord aan willen bieden. Aansluitend volgt een beschrijving van ons lang onderzoeksproces. Daarna komt het theoretisch gedeelte waarbij we fake news op de rooster leggen. Daarin gaan we na wat het precies inhoudt en toetsen we het begrip aan de 5 W + H-methode. In hoofdstuk zeven bekijken we op welke manier fake news momenteel aanwezig is in het onderwijs. We duiken met onze neus in de eindtermen en de leerplannen, nemen een kijkje in de methodes van andere landen en gaan op zoek naar de visies van enkele onderwijsexperts. Hoofdstuk acht beslaat het finaal verslag van ons onderzoek. Het bestaat uit een uitgebreide analyse van de resultaten van onze enquêtes en de nabespreking van de leestoets. In het op één na laatste hoofdstuk zit de link naar onze website waarmee leraren Nederlands zelf aan de slag kunnen als ze les willen geven over fake news. Tenslotte volgt ons besluit dat een antwoord biedt op onze onderzoeksvraag.

In de tweede helft van de bachelorproef kun je de bijlagen terugvinden.

4 Onderzoeksvoorstel

Als toekomstige taalleerkrachten dragen wij het volgen van de actualiteit hoog in het vaandel. Artikels vormen vaak de basis van lessen Nederlands. Onze interesse was ogenblikkelijk geprikkeld toen we 'fake news' terugvonden op de lijst met mogelijke onderwerpen. Niet alleen is het een onderwerp dat ons persoonlijk erg boeit, het is ook een opkomend maatschappelijk probleem waar mensen bijna dagelijks mee geconfronteerd worden.

4.1 Beschrijving praktijkprobleem

Door de opkomst van het internet, smartphones en sociale media is er een oneindige stroom aan informatie ontstaan die 24/7 beschikbaar is. Vroeger kon je je mening verkondigen aan de mensen in het dorp. Later - met de uitvinding van kranten, radio en televisie - ontstond er zoiets als de 'mainstream media'. Via deze nieuwe media verspreiden professionals de actualiteit met als doel de bevolking te informeren. Na de uitvinding van het internet werd het plots veel gemakkelijker om informatie te delen met een grote groep mensen. Niet enkel professionals, maar iedereen kan de dag van vandaag artikels schrijven en de wereld insturen. Dit fenomeen is relatief nieuw, en nieuwe fenomenen gaan in de maatschappij vaak gepaard met nieuwe problemen. Aangezien vrijheid van meningsuiting (gelukkig) één van de universele rechten van de mens is, kan iedereen gaan schrijven wat hij/zij wil, en dit delen met de wereld. (cf. 6 Fake news op de rooster)

Het loopt echter fout wanneer mensen verkeerde informatie verspreiden en dit als waar aangenomen wordt. Verder in de bachelorproef tonen we aan dat onze leerlingen niet zo gevoelig blijken voor fake news en dus niet altijd het verschil merken. Eén van de huidige uitdagingen in het onderwijs is zonder meer om de leerlingen wegwijs te maken in het gecompliceerde medialandschap waar ze van 's morgens vroeg tot 's avonds laat in rondneuzen op hun smartphones.

4.2 Onderzoeksdoel

Met deze bachelorproef willen wij ertoe bijdragen dat de generatie van de toekomst gewapend wordt tegen fake news. Als jongeren leren omgaan met die ellenlange stroom aan informatie, kunnen ze zich correcter informeren en een meer genuanceerde mening vormen over maatschappelijke kwesties. Ons eigenlijke onderzoeksdoel is om een zicht te krijgen op de mate waarin er al een link gelegd is tussen fake news en onderwijs hier in Vlaanderen.

Omdat mediawijsheid een onderdeel is van het vak Nederlands, hebben wij naast ons onderzoek ook een website ontwikkeld - bedoeld voor leraars Nederlands - waarop materiaal gebundeld staat dat kan worden ingezet in lessen rond fake news. Op die manier hebben leerkrachten een bron van materiaal om zichzelf en hun leerlingen de weg te wijzen in het huidige medialandschap.

4.3 Onderzoeksvraag

Het is belangrijk om eerst een concreet beeld te krijgen van wat die algemene term 'fake news' nu eigenlijk precies inhoudt. Daarom leggen we in het eerste deel van onze bachelorproef ons onderwerp op de rooster en leiden we de lezer rond in het doolhof van nepnieuws. De vraag 'Wat is fake news?' was misschien ook wel bachelorproefwaardig, maar de link met het onderwijs ontbreekt. Vooral een antwoord op vragen als "Is er nood aan lessen over fake news?" en "Zijn leerkrachten Nederlands bereid om fake news in hun lessen te implementeren?" waren belangrijk voor ons onderzoek. Dit bracht ons bij volgende onderzoeksvraag:

- ***In welke mate wordt er aandacht besteed aan het fenomeen 'fake news' in de lessen Nederlands in de 2e graad van het secundair onderwijs in Vlaanderen?***

Aan de hand van volgende deelvragen - die verwerkt zitten in onze enquêtes en ons literatuuronderzoek - hopen we een antwoord te vinden op onze onderzoeksvraag:

- *Is er nood aan lessen over fake news op school? (literatuuronderzoek)*
- *Hoe vatbaar zijn leerlingen van de tweede graad voor fake news? (literatuuronderzoek + fake-newstoets)*
- *In hoeverre wordt er al lesgegeven over fake news in het secundair onderwijs in Vlaanderen? (enquêtes)*
- *In hoeverre zijn leerlingen bereid om les te krijgen over fake news? (enquêtes)*
- *In hoeverre zijn leerkrachten bereid om les te geven over fake news? (enquêtes)*
- *Weten leerkrachten voldoende over fake news om er les over te geven? (enquêtes)*

Gezien Martijn in Nederland was tijdens het volledige tweede semester, hebben we besloten hem dezelfde enquêtes af te laten nemen in zijn stageschool. Zo hebben we een vergelijking tussen beide gebieden. Op zijn minst mooi meegenomen. Wie weet kunnen we zelfs inspiratie opdoen van onze noorderburen! Dat leidt ons tot een extra deelvraag.

- *Wat zijn de opmerkelijkste verschillen tussen 'fake news in het secundair onderwijs in Nederland' en 'fake news in het secundair onderwijs in Vlaanderen'?*

De hoofdonderzoeksvraag is een voorbeeld van een evaluerende onderzoeksvraag (van der Donk & van Lanen, 2016), waarbij we de huidige situatie evalueren. Hopelijk kunnen we dan een goed gefundeerde oplossing bieden indien blijkt dat er nog te weinig aandacht besteed wordt aan nepnieuws.

4.4 Verantwoording keuze doelgroep

Wij kozen leerlingen uit de tweede graad secundair onderwijs als doelgroep, omdat zij voor school steeds vaker opzoekwerk moeten verrichten. Ze raadplegen hiervoor vaak het internet. Het is dan ook essentieel dat ze op zoek leren gaan naar betrouwbare bronnen in een internetwereld waar oneindig veel uiteenlopende informatie beschikbaar is. Terwijl leerlingen van de eerste graad soms nog niet op sociale media zitten, heeft in de tweede graad zowat iedereen een Facebookaccount en volgen ze gretig alles wat op sociale media gedeeld wordt. Bij jongeren is de prefrontale cortex, het onderdeel van de hersenen dat reflecteert op het waarheidsgehalte van een bericht, nog volop in ontwikkeling. Daardoor kunnen ze vaak niet goed inschatten of een nieuwsbericht al dan niet fake is. (NOSop3, 2016) Aangezien leerlingen uit de tweede graad zich al in een verder stadium van hun ontwikkeling bevinden dan die uit de eerste graad, concluderen we dat zij al beter in staat zullen zijn om fake news te herkennen. Ze bevinden zich overigens in een fase waarin ze een eigen identiteit ontwikkelen. De psychologische ontwikkelingsfase 'identiteit versus identiteitsverwarring' (12-19 jaar) wordt gekenmerkt door de vorming van een zekere onafhankelijkheid. (Van Beemen, 2011) We weten allemaal dat de zelfstandige grootheidshallures van veel pubers nog niet altijd hand in hand gaan met hun kunnen. Daarom is het belangrijk dat we hen zo goed mogelijk klaarstomen voor de gevaren van desinformatie en fake news.

4.5 Onderzoeksmethodes en bronnen

Om tot ons uiteindelijke resultaat te komen, maakten we gebruik van verschillende onderzoeksmethodes. Om meer te weten te komen over wat fake news is en hoe je het kunt herkennen, was literatuuronderzoek de meest voor de hand liggende methode. We hebben meer dan tachtig bronnen geraadpleegd. Voornamelijk online artikels, onderzoeksverslagen van internationale universiteiten, leerplannen, boeken en video's van lezingen die we allemaal eerst controleerden op betrouwbaarheid vooraleer we ze gebruikten.

Onze tweede onderzoeksmethode bestaat uit de enquêtes die we verspreid hebben op onze stagescholen en op sociale media. Om het 'nieuwsleesgedrag' van leerlingen en leerkrachten en de aanwezigheid van fake news in de lessen Nederlands in kaart te brengen, stelden we twee enquêtes op: één voor de leerkrachten en één voor de leerlingen. We stuurden dezelfde enquêtes naar België en Nederland, enkel de vraag over de studierichting pasten we aan naargelang het land.

Tenslotte stelden we onder het mom van een leestoets een zelf gecreëerd fake-newsbericht op. De toets zelf was minder relevant voor ons onderzoek en hebben we zelfs niet verbeterd. Het ging er vooral om of de leerlingen doorhadden dat het artikel vervalst was. Bijgevolg lag de focus van de test op de nabespreking.

5 Verslag van het proces

Aan de bachelorproef die nu voor uw neus ligt, ging een heus proces vooraf. Van het kiezen van het onderwerp tot het verfijnen van de lay-out. Als we erop terugblikken, is ons proces eigenlijk best vlot verlopen. Toch was er soms wel een harde noot om te kraken. Zeker op de momenten waarop we nog andere deadlines hadden.

Aan de bachelorproef kwamen verschillende fases te pas, respectievelijk de fase van oriënteren en richten, fase van plannen, ontwerpen en verzamelen en fase van ontwerpen, verzamelen, analyseren en concluderen. Hieronder vatten we ze even samen.

5.1 Fase van oriënteren en richten

De eerste fase van onze bachelorproef. In deze fase werd een onderwerp gekozen, kregen we te horen wie onze promotor was en hadden we een eerste kennismakings- en planningsgesprek. Een onderzoek op deze schaal hadden we beiden nog nooit gevoerd, dus het was wat wennen. Zeker toen we in de mediatheek ook eens in andere kanjers van bachelorproeven neusden, merkten we dat het menens was. Daarom gingen we meteen aan de slag. Het werd ons al snel duidelijk dat we een nieuw zwembrevet zouden mogen aanschaffen. Want eens de zoekterm 'fake news' gegoogeld was, verdronken we in de eindeloze hoeveelheid artikels op het web. De potentiële bronnen stapelden zich op.

Daarna werd het focussen op onze onderzoeksvraag. Stap voor stap kreeg ons voorstel vorm. Aan de hand van de 5 x W + H-methode onderzochten we welke linken nog ontbraken tussen onderwijs en fake news. Ons eerste plan was om een lessenpakket te ontwerpen. Toen we echter ontdekten dat *mediawijs.be* zelf al een hapklaar fake-newspakket voor het secundair onderwijs heeft ontworpen, besloten we het over een andere boeg te gooien. Het zou geen ontwerpvrage worden, maar eerder een evaluerende onderzoeksvraag. In de leerplannen vonden we niks terug over fake news en ook de vakoverschrijdende eindtermen houden het bij een vage beschrijving van mediawijsheid. Het was geen peulschil om een breed onderwerp als fake news in een concrete en eenduidige onderzoeksvraag te gieten. Er was namelijk heel veel dat we konden onderzoeken. Dit resulteerde, na wat gepolijst van eerdere onderzoeksvragen en tips van onze promotor, in volgende finale onderzoeksvraag: *In welke mate wordt er aandacht besteed aan het fenomeen 'FAKE NEWS' in de lessen Nederlands in de 2e graad van het secundair onderwijs in Vlaanderen?* (cf. 4 Onderzoeksvoorstel)

5.2 Fase van plannen, ontwerpen en verzamelen

De tweede fase liep van november tot eind januari. Het was geen evidentie om tussen het blokken door af en toe aan de bachelorproef te werken. Gelukkig hadden we ondertussen een stevige planning opgesteld die ons moreel een beetje verplichtte om af en toe toch een BAP-momentje in te lassen. Deze fase bestond voornamelijk uit het verzamelen van informatie. We maakten gebruik van de werkmethode 'literatuurverkenning', net als bij de voorafgaande fase. We noteerden bij elke potentiële bron een korte beschrijving, de relevantie ervan voor onze onderzoeksvraag en de betrouwbaarheid ervan, zonder al diep in te gaan op de inhoud van de bron.

Vooraleer we ons toespitsten op 'fake news in het onderwijs' besloten we ons eerst te verdiepen in het fenomeen 'fake news' op zich. Het leek ons van in het begin al vanzelfsprekend dat onze bachelorproef ook een grote theoretische achtergrond zou bevatten die de lezer wegwijs maakt in de warrige wereld van nepnieuws. Want er is héél veel informatie over fake news terug te vinden online. Je zou het een vervloekte zegen kunnen noemen. Een bronnenlijst met meer dan tachtig bronnen was het resultaat. Soms waren we zo geboeid door een interessant artikel of een veelzeggende TED-talk dat we onze onderzoeksvraag een beetje uit het oog verloren. Gelukkig groeide het besef dat niet alle bronnen bijdroegen tot het beantwoorden van onze vraag. Daarom hebben we flink wat gesnoeid.

We vonden heel veel bronnen over fake news en de risico's, het ontstaan, het toekomstperspectief, enzovoort. Die informatie overtuigde ons van het potentieel gevaar dat achter nepnieuws schuilt. We waren positief verrast over het aantal leermiddelen dat reeds beschikbaar is online. Maar over hoe het nu eigenlijk gesteld is met de bewustwording van fake news in het Vlaamse onderwijs, daar vonden we bitter weinig over terug. Het drong tot ons door dat we hiermee zelf aan de slag moesten gaan! Een enquête leek ons de beste optie. En aangezien we gedurende het tweede semester stage liepen in secundaire scholen, besloten we dit optimaal te benutten en twee aparte enquêtes op te stellen voor leerlingen en leraren.

5.3 Fase van ontwerpen, verzamelen, analyseren en concluderen

De laatste fase speelde zich af tussen begin februari en eind mei. Martijn deed toen een volledig buitenlands traject in Utrecht en Sam verbleef na zijn didactische stage in Wachtebeke twee maanden in Vietnam voor zijn keuzestage. Ondertussen weten we dat een tussentijds feedbackgesprek via Skype vanuit drie verschillende landen een heuse ervaring is! Ondanks de drempels is deze fase best productief geweest. We hebben onze enquêtes ontworpen, getest en verbeterd. De nadruk van onze vragen ligt vooral op het 'nieuwsleesgedrag', en in hoeverre fake news al geïmplementeerd wordt in de lessen. De enquêtes werden op verschillende kanalen verspreid: via de online leerplatformen op de stagescholen en op verscheidene leerkrachtengroepen op Facebook. (o.a. 'Taalleerkrachten – inspiratie en informatie' en 'voor alle leerkrachten secundair onderwijs') Naast onze enquête besloten we ook om een fake-newstoets af te nemen in onze stagescholen om te polsen hoe snel leerlingen nepnieuws opmerken.

In mei waren alle resultaten binnen en kon het analyseren beginnen. We hebben regelmatig online overlegd. Daarbij verdeelden we de taken waar mogelijk. De communicatie verliep steeds positief en transparant. De verslagen van de analyses werden doorgestuurd naar de promotor en de antwoorden op onze onderzoeksvraag kregen langzamerhand vorm.

Het resultaat van dit hele proces is beschikbaar in de volgende 86 pagina's van onze bachelorproef. Veel leesplezier!

6 Fake news op de rooster

Dit hoofdstuk omvat een stevige boterham belegd met alle ingrediënten van fake news. Hiervoor maakten we gebruik van de 5 W + H-methode uit het boek 'Praktijkonderzoek in de school' van *van der Donk en van Lanen (2016)*. Gezien fake news de laatste jaren is uitgegroeid tot een abstract en breed begrip, besloten we ons eerst te verdiepen in het fenomeen. Hier volgt dus een samenvatting van de meest relevante theoretische informatie die we uit ons literatuuronderzoek haalden. Wij hopen met deze verdiepende achtergrondinformatie een leraar de nodige vakkennis te kunnen bieden.

6.1 Fake news, een stevige boterham!

"Fake news" volgde in 2017 "Brexit" op als Collins Dictionary's internationaal woord van het jaar. Het fenomeen fake news heeft in korte tijd de hele wereld veroverd. (Poté & Goedseels, 2017) Fake news, nepnieuws, hoaxes of desinformatie, in Amerika heeft men het zelfs al over 'alternatieve feiten'. Wij zochten naar het verschil tussen de eerste twee termen die het meest gebruikt worden en kwamen tot de conclusie dat onze redenering klopte: het zijn gewoon vertalingen. In Nederland wordt vooral de term 'nepnieuws' gebruikt. Dat hebben we gemerkt in de talloze bronnen die we raadpleegden. Hier in Vlaanderen zijn we eerder geneigd om de Engelse term 'fake news' te gebruiken. Een begrip dat we hebben overgenomen van de Amerikanen na hun laatste presidentsverkiezingen. De Vlaamse krant 'De Standaard' gebruikt ze zelfs door elkaar in hun artikels. (BELGA, 2018)

De termen verklaren zichzelf: het gaat om nieuws dat fake of nep is. Feiten die verzonnen of verdraaid zijn. De ene keer ligt het er vingerdik op, de andere keer gaat het om details. Soms is het om te lachen, soms is het menens. Sinds enkele politici de term echter zijn beginnen gebruiken om ook het waarheidsgetrouwe nieuws te bestempelen, is de term fake news een beetje betekenisloos geworden (BELGA, 2018) en wordt hij te pas en te onpas gebruikt. Wij halen onze loep boven en banen ons een weg door het kluwen van fake news.

6.1.1 Verschillende soorten fake news

Wij vonden meerdere onderverdelingen terug van journalisten en sites die fake news gecategoriseerd hebben in verschillende soorten. De infographic van 'EAVI: Media Literacy For Citizenship' (Steinberg, 2017) - een Europese ngo die zijn basis heeft in Brussel en de Europese burger wil aanmoedigen om actief en kritisch te handelen in het huidige medialandschap - vonden we de beste. Een duidelijke onderverdeling van tien soorten misleidend nieuws, gerangschikt volgens invloed en motivatie van de maker. (cf. Bijlage 1: Verschillende soorten fake news) Hieronder vatten we al even samen:

- **Propaganda:** Propaganda is populair bij mensen die een zo groot mogelijk publiek voor hun idee willen winnen. Deze vorm van misleidend nieuws wil vooral inspelen op de gevoelens van de lezer. Propaganda wordt gretig gebruikt door regeringen, bedrijven en ngo's om hun standpunten kracht bij te zetten. Propaganda kan wat ons betreft makkelijk gelinkt worden aan 'activisme', een andere, ietwat extremere en ideologische manier van misleidend nieuws dat slechts één kant van het verhaal belicht. Feiten die passen bij de nagestreefde ideologie worden met gepassioneerd en emotioneel gekleurd taalgebruik in de spotlight gezet. Waarheden die niks bijbrengen aan het beoogde standpunt of het zelfs weerleggen, laat de schrijver achterwege. Met andere woorden: eenzijdige berichtgeving die een ietwat verdraaid beeld schept van de werkelijkheid en er duidelijk op gebrand is om mensen te overtuigen. (Steinberg, 2017)

- **Clickbaits:** Veelbelovende titels, teleurstellende inhoud: zo kun je clickbaits het eenvoudigst beschrijven. Ze circuleren op sociale media en hebben als primordiaal doel om aangeklikt te worden. Het gaat de auteurs niet om de inhoud van het artikel maar om de advertenties die omheen het artikel staan, want die brengen geld in het laadje. De inhoud is meestal nietszeggend en ongefundeerd, terwijl de kop van het artikel iets anders belooft. De overdreven titels van clickbaitartikels kunnen mensen een verdraaid beeld geven van de werkelijkheid als ze het voor waar aannemen. (Steinberg, 2017) Clickbaits worden problematisch wanneer mensen enkel de kop van het artikel lezen.

Voorbeelden van clickbaits. (MSN, 2018) Newsmonkey, Tagtik en Express.be zijn voorbeelden van websites die hun inkomsten uit advertenties halen. De sensationele koppen zijn erop gericht zo veel mogelijk mensen te laten doorklikken.

- **Gesponsorde content:** Het artikel is eigenlijk geen artikel. Het is reclame die eruit ziet als een artikel. Een onherkenbare advertorial, zo zou je het kunnen omschrijven. Meestal staat er boven de link naar het artikel een aanwijzing die de lezers informeert dat het om reclame gaat, maar dat is niet altijd zo. Zo denkt de lezer dat hij een onzijdig artikel aan het lezen is, terwijl het eigenlijk gesponsord is om een product te promoten. (Steinberg, 2017) Gesponsorde content is dus voor nieuwsartikels wat product placement (sluikreclame) voor televisie is.
- **Satire:** Fake news wordt hier bewust gebruikt om humor te creëren. De Raaskalderij is hier een mooi voorbeeld van. Een Belgische vriendengroep verzint elke week de meest hilarische nieuwsberichten, vaak met een knipoog naar een actueel thema. (Redactie DeRaaskalderij, 2018) Satire wordt gretig aangewend om kritiek te geven op politieke thema's. Ironische boodschappen trekken uitspraken van politici dan in het belachelijke. Satire getuigt bijgevolg

vaak van partijdigheid. Het is een handig middel om maatschappijkritiek te uiten zonder zelf alle wind van voren te krijgen, want humor slaat aan. Mensen die fake news verspreiden, worden hier onder schot genomen met eigen wapens. (Steinberg, 2017)

- **Complottheorieën:** Mensen geraken in de ban van een complottheorie omdat ze een simpel antwoord biedt op iets dat angst en onzekerheid inboezemt. De Flat Earth Society is een mooi voorbeeld. Dit is een organisatie die beweert dat onze aarde plat is en dat de wetenschap ons al jaren voor de gek houdt. (The Flat Earth Society, s.d.) Alle onderzoeken die het tegendeel bewijzen, worden aanzien als bevestiging dat de wetenschap ons wel degelijk aan het hersenspoelen is met het idee van een 'wereldbol'. Een andere branche die de wetenschap in twijfel trekt is de **pseudowetenschap**. Denk aan Trump die tot voor kort nog ontkende dat er klimaatopwarming aan de gang is. Deskundigen worden tegengesproken en in twijfel getrokken terwijl de bewijzen al lang op tafel liggen. De tegenstander tracht het niet-kritische publiek te overtuigen met ongefundeerde tegenargumentatie. (Steinberg, 2017). In het huidige 'post-truth'-tijdperk raken mensen makkelijk de weg kwijt. "En samenzweringstheorieën bieden een antwoord op een wereld die geen steek meer lijkt te houden", zegt dr. Mike Wood, docent psychologie en expert in de online-technieken van samenzweringstheoretici. "We leven nu in een nichewereld, waarin het voor mensen makkelijker wordt om hun eigen realiteit vorm te geven: een wereld zoals zij willen dat hij is," vult de Britse socioloog Robert Bartholomew aan. Hij is ervan overtuigd dat sociale media een belangrijke rol vervullen in de verspreiding van complottheorieën. Via het internet worden de gekste ideeën nu in een mum van tijd verspreid. (Globe and Mail, New Statesman, Huffington Post, 2017)
- **Onzin:** De meest extreme vorm van fake news. Nieuws dat compleet verzonnen is en waar de schrijver zelf niet in gelooft (zoals bij complottheorieën wel het geval is). De titel is meestal zo ongelooflijk dat de lezers hun ogen niet geloven. Als dat niet voldoende is om duizenden lezers te bereiken, steken automatisch delende nepaccounts - de zogenaamde 'bots' - een handje toe. De schrijver creëert bewust fake news en doet dit uit winstbejag of om de mening van mensen over een bepaald actueel thema te beïnvloeden. Dit soort fake news is meestal heel emotioneel getint en bevestigt de denkbeelden van een bepaalde groep. Als deze onwaarheden dan ook weer bewust overgenomen worden in een ander artikel, spreken we van **verkeerde informatie**. (Steinberg, 2017)

Voorals verkeerde informatie, complottheorieën, pseudowetenschappen en 'onzin' zijn zonder twijfel de gevaarlijkste soorten fake news. Ze indoctrineren de mensen met ideeën en denkbeelden die niet kloppen of niet bestaan. Of zoals de Nigeriaanse noveliste Chimamanda Adichie het verwoordt: "Macht is het vermogen niet alleen een verhaal over een ander te vertellen, maar dat te maken tot het definitieve verhaal over die persoon". (Adichie, 2009) Heel eenzijdige en subjectieve visies krijgen vorm bij lezers die overstelpt worden met fake news op sociale media. En dat is gevaarlijk. Want na verloop van tijd krijgt het definitieve verhaal vorm, terwijl de mensen helemaal niet weten wat echt en wat fake is.

6.1.2 Fake-newstechnieken

Fake news wordt al dan niet bewust gevormd met een aantal technieken. De infographic van EAVI (Steinberg, 2017) (cf. 12 Bijlage 1: Verschillende soorten fake news) zet er vier op een rijtje:

- Verkeerde toeschrijving: een authentieke afbeelding, filmpje of citaat wordt gekoppeld aan de verkeerde persoon of de verkeerde gebeurtenis.

Deze foto van een Vietnamees broertje en zusje is daar een mooi voorbeeld van. De twee kinderen zijn in 2007, het jaar waarin deze foto gemaakt werd, aan een reis rond de wereld begonnen. Eerst zijn ze slachtoffers geweest van de aardbeving in Tibet in 2010. Drie jaar later maken ze opnieuw een wereldcrisis mee, dit keer in Syrië. Daarna, in 2015, hadden ze het ongeluk om de aardbeving in Nepal ook mee te maken. Eigenlijk gaat het gewoon om een foto van een Vietnamese fotograaf die zich in een arm dorpje bevond in het Noorden van Vietnam. Het meisje was bang van de camera en greep haar broertje daarom angstig vast. Via het internet is de foto echter een eigen leven gaan leiden. (Mensbrugge, 2015)
Afbeelding: (Nguyen, 2007)

- Vervalsing: websites of twitteraccounts die zogenaamd een bekende krant, persoon of merk vertegenwoordigen.
- Misleiding: de content en de titel/kop stemmen niet overeen.
- Vervalste content: de inhoud van het artikel is aangepast of vervalst, bijvoorbeeld met grafieken, foto's of verzonnen cijfers.

6.1.3 Verkeerd nieuws of verdraaid nieuws?

We hebben gekozen om dit stukje bij te voegen na het lezen van het boek 'De waan van de dag' van Raymond Serré. Als we fake news horen, denken we al gauw aan Trump en verdachte sites die circuleren op sociale media. Toch moeten we het eigenlijk niet altijd zo ver zoeken. Onze traditionele media – die uit zijn op zoveel mogelijk lezers – kunnen er ook wat van. Want zelfs een doodgewoon krantenartikel waar geen onwaarheden in staan, kan ons een verkeerd beeld geven van de realiteit. Raymond Serré heeft 35 jaar lang als eindredacteur en nieuwslezer bij de Nederlandse NOS gewerkt. In 'De waan van de dag' geeft hij zijn geheimen prijs en leert hij de nieuwslezer hoe die een onderscheid kan maken tussen slecht en goed nieuwsvoer. (Serré, 2017) Het boek is heel luchtig en humoristisch geschreven. We halen er de tips en de tops uit die op ons het meest indruk maakten.

Serré heeft het over nieuwsobesitas. "Wie de hele dag nieuwsuitzendingen volgt, kranten leest en Twitter, Facebook of Instagram bijhoudt, weet aan het eind van de dag precies hoe de wereld er NIET uitziet. De ware wereld wordt door de nieuwsmakers juist vermeden omdat het er eigenlijk zo slecht nog niet aan toegaat. De lezer zou het gevoel krijgen dat er maar bar weinig gebeurt en dat er maar bar weinig misgaat. Dus moet een talkshow vijf of zes dagen per week vol en worden de journaals en actualiteitenrubrieken 24/7 gemanaged. Kortom, er is 24 uur per dag nieuws."

Serré legt de valkuilen van de sensatiegerichte en snelle media bloot met vier anekdotes die een metafoor vormen voor de manier waarop sommige overwerkte journalisten hun conclusies trekken.

Een indianenverhaal: *Een medicijnman van een Indianenstam moet voorspellen of het een strenge winter gaat worden. Dit keer mag hij er niet naast zitten, want dat zou hem wel eens zijn kop kunnen kosten na de belabberde voorspellingen van de afgelopen jaren. Hij is bang om zijn baantje te verliezen en is best zenuwachtig. Want hij weet namelijk zeer goed dat het gewoon natte vingerwerk is. Hij rookt een pijp die hem naar hogere sferen voert, rookt er nog eentje, en brult vervolgens zo stoned als een garnaal dat het de strengste winter ooit zal worden. Hij klinkt zo overtuigd dat de hele stam hem direct gelooft en iedereen als een gek hout begint te sprokkelen. De medicijnman heeft het op zijn heupen. Wat als het helemaal geen barre winter wordt? Dan hangt hij. Hij besluit om naar de stad te gaan om eens te polsen wat de echte meteorologen er van denken. Op café bestelt hij een pintje en kijkt hij naar het weerbericht. Tot zijn verbazing besluit de weerman zijn betoog met de woorden: we houden rekening met een zeer strenge winter. Hij is in de wolken, dan toch goed gegokt. Er gaat iemand naast hem zitten aan de bar en de twee geraken aan de praat. De man blijkt topmeteoroloog te zijn voor een bekend televisiekanaal. De medicijnman polst nog eens of er inderdaad een strenge winter voor de deur staat. De meteoroloog knikt: "we hebben sterke vermoedens!". Nieuwsgierig vraagt de medicijnman hoe ver de computers vooruit kunnen kijken. De meteoroloog lacht: "hoogstens een weekje, daarna is het gokwerk." De medicijnman vraagt verbaasd hoe het dan komt dat alle deskundigen een strenge winter voorspellen. De meteoroloog lacht nog meer en buigt zich naar de medicijnman toe, waarop hij geheimzinnig in zijn oor fluistert: "Ik zal je een geheim vertellen... wij denken dat er een heel strenge winter aankomt omdat de indianen als gekken hout aan het sprokkelen zijn." (Serré, 2017)*

"Zo werkt het nieuws heel vaak", aldus Serré. "Iemand beweert iets, een ander pikt daarop in, en dat heeft gevolgen. Programma A roept bijvoorbeeld schreeuwerig dat er iets mis is bij de belastingdienst. Bij de belastingdienst wordt logischerwijze een extra vergadering belegd rond het schreeuwerige item. Programma B ziet dat er wordt vergaderd en vertelt de kijker dat er bij de belastingdienst wordt vergaderd over de misstanden die aan het licht zijn gebracht."

Het experiment met de vlo: *Een geleerde plaatste een vlo onder een glazen stolp en brult dan luid 'spring'. De trilling van de stembanden doen het diertje schrikken en de vlo maakt een sprongetje van vershot. Vervolgens verwijderd de geleerde één pootje van de vlo. Hij roept opnieuw luid 'spring'. Opnieuw maakt het beestje een sprong. Hij herhaalt dezelfde werkwijze wanneer de vlo nog maar twee en later nog maar één pootje heeft. Twee keer maakt de vlo een sprongachtige beweging. Dan trekt de geleerde het laatste pootje uit en brult opnieuw 'spring'. Maar er gebeurt niets. Voldaan schrijft de geleerde in zijn notitieblok: als je een vlo al zijn pootjes uittrekt wordt hij doof. (Serré, 2017)*

"Iedere dag wordt er wel ergens in journalistenland een hilarische conclusie als deze getrokken", vervolgt Serré. "Neem nu het aantal gezinnen in Nederland dat financiële problemen heeft. Dat is één op vijf gezinnen. En de dove vlo: 1 op 5 gezinnen in Nederland leeft dus in armoede. Terwijl het van realiteitszin getuigt als je leest dat veel Nederlandse gezinnen niet met geld kunnen omgaan en daardoor in de problemen komen."

De tien chimpansees: *Tien chimpansees zitten in een kooi. De wanden zijn van plexiglas en de kooi is hoog. De opzichter hangt een tros bananen in de nok. De apen kunnen er niet bij, tot de opzichter ook een ladder de kooi inschuift. De slimste van de apen heeft al snel door dat de ladder hem kan helpen om de bananen te bereiken. Maar op het moment dat hij zijn hand uitsteekt om de bananen te pakken, worden alle apen kletsnat gespoten. De apen doen nog een paar pogingen maar iedere keer gebeurt hetzelfde. Dan maar geen bananen. Eén van de tien apen wordt uit de kooi gehaald, een nieuwe chimpansee komt binnen. Het dier ziet de bananen, ziet de ladder en grijpt zijn kans. Hij wil op de ladder klimmen maar wordt er tot zijn stomme verbazing door de andere negen afgeslagen. Weer wordt een aap vervangen door een andere. En die ondergaat hetzelfde scenario. Uiteindelijk is de*

laatste aap van de oude lichtung vervangen. De nieuweling ziet de bananen en wil naar boven. Negen andere apen bovenop hem en een paar rake klappen. Verbaasd en onschuldig kijkt hij zijn medebewoners aan: "waarom doen jullie dat nou?" Hij krijgt als antwoord: "Tja vriend, dat weet ik ook niet precies, maar dat is hier de gewoonte". (Serré, 2017)

"In de media barst het van de gewoontes. Iemand begint ergens mee, en als hij of zij een beetje bekend is, zie je volggedrag. Ooit is iemand een keer begonnen om een pen in z'n handen te houden als hij presenteert voor de tv, tegenwoordig zie je bijna alle presentatoren met een pen. En inhoudelijk is het vaak nog erger. Laat ons het voorbeeld van de moslimterreur nemen. 'We' hebben besloten dat moslimterreur de wereld en onze eigen samenleving in het bijzonder dag en nacht bedreigt en als je zegt dat het wel meevalt, vallen alle andere chimpansees over je heen." (Serré, 2017)

'Zo maar' naar de IC: *Het management van een ziekenhuis heeft besloten dat er elke dag 10 patiënten op de Intensive Care moeten liggen. Veel artsen zijn verbijsterd, maar in het belang van de cijfers en de getallen wordt het besluit erdoorheen geramd. Een vrouw valt met de fiets en bloedt als een rund. De ambulance voert haar af. In het ziekenhuis blijkt dat het eigenlijk best nog wel meevalt. Iemand van het management heeft de vrouw zien binnenkomen en constateert dat er nog een plek vrij is op de IC. De vrouw wordt aldus tot ieders verbazing naar de IC gebracht. Op de terugweg komt de arts iemand tegen die de vrouw kent. De man vraagt hoe het met haar gaat en of hij haar kan bezoeken. De arts antwoordt dat het best meevalt maar dat hij haar niet kan bezoeken gezien ze op de IC ligt. De man gaat verward naar huis en vertelt zijn vrouw wat de dokter hem zei. "Nou, dan zal het toch wel erger zijn dan wij denken, anders lig je niet op de IC", is de logische reactie van zijn vrouw. (Serré, 2017)*

"Gelukkig kan dit niet in een ziekenhuis. Maar in de media komt het helaas echt voor dat 'iemand zonder medische reden naar het IC moet'. Het nieuws van half acht opent met een onderwerp dat best aardig is, maar te verregaand om ermee te openen, aldus de ervaren eindredacteur. Toch wordt beslist om ermee te openen, want het is 'eigen nieuws', niemand anders heeft het nog. En dus wordt een aardigheidje verheven tot 'het nieuws van de dag' en daardoor kan er een vertekend nieuwsbeeld ontstaan. Vooral als andere programma's het voor de zekerheid ook maar even overnemen, dan heb je weer de houtspokkelende indianen in beeld. En als er dan ook nog een redactie is die op basis van 'zo maar' naar de IC en de houtspokkelende Indianen denkt dat het heel belangrijk nieuws is, dan springen de dove vlooiën je om de oren... Vaak genoeg heb ik mijn stem verheven tegen 'zo maar' op de IC keuzes. En je raadt het al wat je dan te horen krijgt: 'Tjah, vriend, dat is hier zo de gewoonte.'" (Serré, 2017)

Om je nieuwsberichten kracht bij te zetten, is pakkend beeldmateriaal het hulpmiddel bij uitstek. Om te beantwoorden aan het idee van de tien chimpansees dat ook Brussel dag en nacht bedreigd werd door terreur na de aanslagen in Parijs eind 2015, kan de persfotograaf wel een passend fotootje nemen. In een artikel van De Standaard wordt aangetoond hoe een fotograaf verschillende beelden kan creëren die allemaal een totaal andere sfeer weergeven in de hoofdstad. Even wachten op een leeg stukje winkelstraat en 'flits!'. Ziezo, het bewijs dat ook Brussel in de ban is van terreur. (DeStandaard, 2015)

(DeStandaard, 2015)

We kunnen nog pagina's doorgaan over de valkuilen die Serré prijsgeeft over het medialand waar hij zelf lang werkzaam was. Wat we willen aantonen, is dat een nieuwsbericht dat 100 % procent objectief is minder voorkomt dan we denken. Fake news in de enge zin van het woord (cf. 6.1.5 Fake news in de brede en enge zin) zal je allicht niet vaak terugvinden in erkende kranten, verdraaid nieuws zonder twijfel wel. Alleen al de vaststelling dat een journalist ook maar een mens is en dat elke mens een vooringenomen mening heeft, zegt al genoeg. Tel daar de druk die een journalist ervaart om met nieuwe artikels op de proppen te komen nog eens bij, en je hebt een broeihaard van competitie om als eerste te kunnen uitpakken met een nieuwe kop. In een artikel van De Correspondent geeft Rob Wijnberg, de hoofdredacteur van de krant, toe dat objectiviteit in de journalistiek simpelweg niet bestaat. "Achter ieder nieuwsbericht, ieder verhaal, ieder journaalitem, gaat een wereldbeeld schuil, gebaseerd op ontologische (wat is werkelijk?), epistemologische (wat is waar?), methodologische (hoe komen we erachter?) en morele (waarom is het belangrijk?) aannames." (Wijnberg, 2017) Dus ook al is de bron betrouwbaar en is het artikel dat je leest afkomstig van de krant waar je al jaren je dagelijkse portie actualiteit vandaan haalt: wees kritisch! Of om het in het taaltje van Serré te zeggen: voor een goed beginnersdieet om nieuwsobesitas te overwinnen, neem je best alles met een korreltje zout.

6.1.4 "Single stories"

Dit onderdeel sluit nauw aan bij de bovenstaande conclusies die Raymond Serré trekt in zijn boek 'De waan van de dag'. Voor volgend stukje inspireerden we ons op de TED-talk van schrijfster Chimamanda Adichie. Hoewel deze TED-talk in se niet over fake news gaat, is hetgeen gezegd wordt onlosmakelijk verbonden met misschien wel het grootste gevaar van fake news: het creëren van een verdraaid en eenzijdig beeld, de single story waar Adichie het over heeft. (Adichie, 2009)

Wat haar discours tot een echte eye-opener maakt, is dat ze het zo simpel en puur brengt. Er valt erg weinig tegen in te brengen. "Macht is het vermogen niet alleen een verhaal over een ander te vertellen, maar dat te maken tot het definitieve verhaal over die persoon" meent ze. En die definitieve verhalen krijgen we dagelijks vaak ongemerkt voorgeschoteld via al het nieuws, alle informatie en alle verhalen die we dagelijks consumeren.

Je zou die 'single stories' waar ze het over heeft, kunnen linken aan hetgeen wij vooroordelen of stereotypen noemen. Toch zijn beide termen niet helemaal hetzelfde. Het verschil zit hem erin dat de 'single story' eigenlijk niet verkeerd is. Het zijn enkel eenzijdige beelden die de focus leggen op een deeltje van een veel groter geheel. Laten we Afrika als voorbeeld nemen. Dat Afrikanen arm zijn en een slechte opleiding genieten, is een vooroordeel en een stereotype. Maar dat Afrika een continent is waar veel armoede heerst, daar is iedereen het over eens. Het nieuws dat we verkroppen over dat "ontwikkelingscontinent" gaat namelijk meestal over corruptie, burgeroorlogen, toerisme en armoede. Dus dat krijgt allemaal een plaatsje in het hokje Afrika in ons brein. Natuurlijk is het goed dat het nieuws over de catastrofes op het Afrikaanse continent ons bereikt. Zo geraakt Unicef aan zijn donateurs en komen we bijvoorbeeld gezamenlijk in actie als onze gedepoteerde vluchtelingen er gemarteld blijken te worden. Het gevaar zit er wel in dat het daarbij ophoudt. Dat we Afrika louter associëren met giraffen en leeuwen, burgeroorlogen en kleine kinderen die dagelijks blootsvoets kilometers zwoegen naar de dichtstbijzijnde waterput.

Beeldvorming speelt een belangrijke rol in hoe we naar de buitenwereld kijken. Mensen houden ervan om zaken binnen hun eigen kraam te doen passen. Daarom slurpen we de inhoud van die 'single stories' ook zo gretig naar binnen. Ze zijn herkenbaar en bevestigen het beeld dat we al hadden. In dat enge plaatje zit het gevaar. In vaktermen wordt dit aangeduid met de term 'simulacrum'. Een simulacrum verwijst naar beelden die we gezien hebben en die we voor werkelijk aannemen, terwijl ze niet helemaal overeenstemmen met de waarheid.

Het belangrijkste dat we hieruit meenemen, is misschien wel het volgende: eens een single story geboren wordt, zijn wij de makers van het nepnieuws. Als we die single story nemen als uitgangspunt om het over de betreffende topic te hebben, zorgen we er zelf voor dat die versterkt wordt.

6.1.5 Fake news in de brede en de enge zin

De voorafgaande informatie verheldert al voor een stuk het ruim geïnterpreteerde begrip 'fake news'. We kunnen het op twee manieren interpreteren.

Eenzijds in de brede zin. Dat betreft nieuws dat klopt maar een verdraaid beeld van de werkelijkheid geeft, zoals propaganda, gesponsorde content en de dode vlooien van Serré. In diezelfde lijn ligt ook de oorlogsverklaring aan de media van president Trump die zelf een zwak heeft voor onwaarheden. Hij weet best dat de Amerikaanse media niet per se leugens publiceren, maar vindt dat ze een verkeerd en te eng beeld creëren van zijn presidentschap. Daarom bestempelt hij ze als 'fake news'. In de brede zin van het woord opgevat, is dat vanuit zijn opzicht gezien dus geen misplaatste term.

In de enge zin van het woord hebben we het over 'écht fake news'. Bewust verzonnen onzin om mensen op het verkeerde pad te zetten. Om ze soms compleet uit de lucht gegrepen onwaarheden als waarheden te laten ervaren.

Krijgen we binnenkort gradaties in 'fake news'? De VRT gebruikte in een recent artikel al de term "deep fake". (Verheyden, 2018) Hieronder enkele voorbeelden.

6.1.6 Enkele voorbeelden

- “Jenna Abrams moet een van de meest geciteerde vrouwen van de Verenigde Staten zijn. CNN, The New York Times, USA Today, BBC, Washington Post, Buzzfeed – je kunt geen medium bedenken, of haar in pittige tweets-verpakte meningen zijn er aan bod gekomen.” (Deckmyn, DESALNIETTEMIN, 2017) Straffe madam, zou je denken. Het wordt zelfs nog straffer, want eigenlijk bestaat Jenna Abrams helemaal niet. Ze is de uitvinding van Russische mediatrollen in Sint-Petersburg. Het ironische aan deze ontdekking is dat CNN, The New York Times, USA Today en BBC, allen mediasites die de voorbije jaren Facebook meermaals het vuur aan de schenen legden na het verspreiden van meerdere fake-news schandalen, nu zelf verspreider blijken van fake news. En dan nog wel door hun online artikels kracht bij te zetten met de citaten van een extreemrechtse onbestaande voxpop.
- Terwijl de inauguratie van Trump in 2017 veel minder toeschouwers lokte dan die van Obama, beweert de president ondanks de feiten en bewijzen nog steeds staalhard het tegengestelde: “een ongelooflijke, misschien zelfs een recordopkomst.” (Paelinck, 2017)
- “Samenzweringstheorieën over schietpartij Las Vegas verspreiden zich als lopend vuurtje via sociale media” (De Morgen, 2017) Na de aanslag in Las Vegas op 1 oktober waarbij 60 mensen om het leven kwamen, deden verscheidene samenzweringstheorieën de ronde op het net. Ze trokken de officiële berichten in twijfel en kwamen met allerlei alternatieve verklaringen op de proppen. Die verspreidden zich als een lopend vuurtje op sociale media. Sommigen beweerden zelfs dat de aanslagen onbestaande waren en een verzinsel zijn van de overheid of de media.
- We moeten fake news niet zo ver gaan zoeken. Onze eigenste koningin Fabiola werd door de Vlaamse media drie keer dood verklaard voor ze echt het leven liet in 2014. (Claeys, 2009)
- In augustus 2017 deed een opmerkelijk filmpje de ronde op sociale media. Het zou gaan om een vluchteling die twee ziekenhuismedewerkers in het UZ van Leuven in elkaar sloeg. In werkelijkheid ging het om een dronken Rus die tekeer gaat in een ziekenhuis in Rusland. Helemaal niks van aan dus. Toch werd het filmpje massaal gedeeld op sociale media. “Bevestigde vooroordelen worden met een simpele muisklik gedeeld.” (DeStandaard, 2017)
- Als we het over satire hebben, moeten we bij de mannen van Basta zijn. Zij hebben de Vlaamse media vier jaar geleden bij de neus genomen met hun zelfverzonnen berichten. HLN en De Tijd namen gretig de berichten van het fictieve onderzoeksbureau ‘Data Driven’ over in hun krant: “Niet de Belgen, maar de Vlamingen waren de dapperste aller Galliërs” en “Open VLD-kiezers hebben het meest en de beste seks. SP.A- en Groen!-kiezers doen het het minst, maar de groene kiezers masturberen dan weer het vaakst.” Achteraf gezien best grappig allemaal, maar het toont toch maar weer aan hoe gemakkelijk desinformatie verspreid wordt. (De Standaard, 2014)
- In 2006 haalde de Franstalige zender RTBF een soortgelijke grap uit door te beweren dat Vlaanderen zichzelf onafhankelijk verklaard had. Veel mensen liepen in de val en spraken nadien van een misplaatste mop. Bakken kritiek waren het gevolg. (BELGA, 2006)

6.2 Is fake news nieuw?

Als we fake news horen, wordt al gauw de link gelegd met de huidige Amerikaanse president. Heeft Trump nepnieuws nu werkelijk op de kaart gezet? Helemaal niet! Het bestaat al veel langer. De Amerikaanse president heeft wel handig gebruik gemaakt van de commotie rond het fenomeen fake news om de media die hem tegenspreken ook als fake news te gaan bestempelen. De omgekeerde wereld.

We kunnen ver teruggaan in de tijd als we speuren naar nepnieuws. Van de Egyptische farao's over Caesar en de Europese kolonisten tot Hitler: nepnieuws is van alle tijden. Honderden machtige heersers maakten in de loop van de geschiedenis gebruik van valse propaganda om het volk voor zich te winnen.

'The New York Sun' publiceerde in 1835 een opmerkelijk artikel over de maan. John Herschel, een Brits astronoom die in een observatorium Zuid-Afrika de maan bestudeerde, zou onder andere menselijke vleermuizen en andere blauwe geitachtige wezens waargenomen hebben op het oppervlak ervan. Daarvoor maakte hij gebruik van een heel krachtige telescoop. Het artikel sloeg in als een bom en de oplage van The Sun verdubbelde. Al snel bleek echter dat het artikel fake news was. Een sensatiestunt om de aandacht van het grote publiek te trekken, zo bleek. John Herschel was zelfs niet op de hoogte van de publicatie van het artikel. Het brein achter de valse sensatiestunt was namelijk eindredacteur Richard Adams Locke. (Standage, 2017) En Locke was geen 'lone wolf'. Er zijn nog veel dergelijke voorbeelden die ver teruggaan in de tijd.

Zelfs Plato onderzocht al hoe het komt dat mensen zo makkelijk illusies en onwaarheden aannemen. In zijn experiment met de grot toont hij aan dat grotbewoners eerder geneigd zijn de illusie te blijven geloven waarmee ze zijn opgegroeid dan de waarheid die aan het licht komt. Wanneer één iemand de grot verlaat en later terugkomt om te vertellen hoe het daarbuiten is, wordt hij afgewimpeld. De mensen in de grot hebben helemaal geen behoefte aan een andere werkelijkheid. (Ten Bos, 2017)

Een belangrijke kanttekening is wel dat vroeger vooral kranten en machthebbers gebruik maakten van fake news om de aandacht van de naïeve bevolking te trekken. Nu ligt fake news binnen ieders handbereik. Een fantasietje publiceren en verspreiden op het web is kinderspel geworden.

6.3 Hoe herken je de rotte appels?

Online vind je ontelbare lijstjes met aanwijzingen over hoe je fake news kunt herkennen. Wij kozen voor de tips van mediawijs.be, het Vlaamse Kenniscentrum Digitale en Mediawijsheid van de Vlaamse overheid. (Hermans, Marckx, Aernouts, Custers, & Marcisz, Educatief pakket: Fake News, 2017) Zij stelden een lijst van tien tips samen om fake news te herkennen. Onderstaande tips komen dus allemaal uit dezelfde bron.

1. LEES VERDER DAN DE TITEL

Koppen van fake-newsberichten zijn soms zo ongelooflijk dat mensen snel geneigd zijn om direct het grote nieuws te delen. De titel van fake-newsberichten komt echter niet altijd overeen met de inhoud van een artikel. Soms is die er enkel om aandacht te trekken. Titels en koppen pakken vaak uit met opvallende citaten. Ga steeds na of die ook al ergens anders verschenen zijn. Hetzelfde geldt voor foto's en videofragmenten. Hou daarbij steeds de 'houtsprokkelende indianen' van Serré in het achterhoofd. Want ook een nieuwsbericht dat op meerdere media terug te vinden is, kan vals zijn.

2. CHECK DE AUTEUR

Als je twijfelt, ga dan altijd even na of de schrijver echt bestaat. Heeft de auteur meerdere berichten geschreven? Schrijft hij/zij voor erkende nieuwsbronnen? Sommige auteurs hebben ook een cv online.

3. CHECK DE DATUM

Controleer de datum even. Gaat het om een recent artikel? Sommige artikels zijn een aanpassing of een kopie van dingen die al gebeurd zijn. Op oude artikels wordt dan een nieuwe datum geplakt en de titel wordt aangepast. Dan hebben we het ineens ook over plagiaat. Verwijzingen naar vaag beschreven gebeurtenissen in het verleden die moeilijk te checken zijn of nooit gebeurd zijn, doen allicht ook een belletje rinkelen.

4. WAAR KOMT HET ARTIKEL VANDAAN? CHECK DE BRON!

De bron checken is een heel belangrijke tip. Waar heb jij het artikel opgepikt? Is het artikel afkomstig van een betrouwbaar nieuwsmedium of kun je het enkel op sociale media terugvinden? Vaak valt fake news hier al door de mand. Wordt er in het artikel concreet verwezen naar de bron van het nieuws, of gaat het enkel om vermoedens?

In een waarheidsgetrouw nieuwsbericht worden de bronnen normaalgezien duidelijk vernoemd. De bekende nationale nieuwskanalen gaan na of hun nieuws klopt voor ze het publiceren. Ze controleren hun gebruikte bronnen en streven naar het imago van een nieuwsmedium dat zo waarheidsgetrouw mogelijk tracht te berichten aan zijn lezers.

Als het een onbekende bron is, blader dan ook eens door een aantal andere berichten. Zijn die geloofwaardig?

De kans zit er ook in dat er verwezen wordt naar een onderzoek dat niet eens bestaat. Vermoedelijk heeft de afzender van het artikel dan enige belangen bij de leugenachtige boodschap die hij/zij verspreidt.

Bij online artikels is een verdachte domeinnaam een goeie indicator. Vaak wordt een authentieke website nagemaakt op een adres dat er erg op lijkt. Die herken je makkelijk aan ongewone extensies zoals 'ABCnews.com.co'. De 'co' op het einde toont aan dat de site geen Amerikaanse, maar een Colombiaanse domeinnaam heeft.

Je kunt ook nagaan of het artikel terug te vinden is op een factchecking-site. Hieronder geven we er een vijftal mee.

www.snopes.com is een van de bekendste factchecking-sites ter wereld. Deze site screent dagelijks honderden Engelstalige artikels. (Snopes.com, 1995 - 2018)

www.hoaxwijzer.be checkt Nederlandstalige berichten uit Vlaanderen en Nederland. Deze site is opgericht omdat een Nederlandstalig alternatief van een site als Snopes ontbrak. (Hoax-wijzer, s.d.)

www.hoaxmelding.nl/ is het Nederlandse broertje van hoaxwijzer. Hoewel het hier om een gesponsorde site gaat en de makers er dus geld mee verdienen. (Hoaxmelding, s.d.)

www.volkskrant.nl/klopt-dat-wel--storystream/ is een online rubriek van de Nederlandse volkskrant waarop dagelijks circulerende nepnieuwsartikelen onderuit gehaald worden. (De Volkskrant, s.d.)

www.stellingchecker.nl/ is nog een andere Nederlandse factcheckingsite staat waar vooral politiek uitspraken gecheckt worden. Mensen kunnen zelf stellingen invoegen en controleren. (Sargasso; Republiek Allochtonië, 2017 - 2018)

5. CHECK DE LINKS

In veel artikels zitten links naar andere sites of artikels. Klik eens even door en zie of de links kloppen en/of overeen komen met wat in het artikel staat.

6. IS HET SATIRE?

Soms zijn artikels te onnozel om waar te zijn. Ga zeker altijd even na of dat niet simpelweg de bedoeling is van de schrijver. Misschien is zijn intentie gewoon om mensen te doen lachen met een artikel waarvan de inhoud totaal uit de lucht gegrepen is. Satire wil ons immers amuseren en/of kritiek uiten op ontwikkelingen in de maatschappij. Een bekend voorbeeld van een satirische site is de al eerder vernoemde www.raaskalderij.be

7. DENK AAN JE EIGEN VOOROORDELEN

Iedereen heeft vooroordelen. We laten ons er al te vaak al dan niet bewust door leiden. We zijn sneller geneigd om een artikel te geloven dat onze mening bevestigt. En daar zit een gevaarlijk kantje aan. Want het artikel kan ook fake zijn. Dus wees je altijd bewust van je eigen vooringenomen mening en check goed de bronnen van artikels die je maar al te graag zou geloven.

8. PRAAT EROVER. VRAAG HET AAN DE EXPERTS.

Deze tips geven je geen 100% garantie op waarheidsgetrouw nieuws want fake-newsmakers kunnen echte nieuwsartikels tegenwoordig al heel goed imiteren. Als je twijfelt kun je altijd ten rade gaan bij iemand die er meer van weet. Dat kan een volwassene, een expert maar ook gewoon een vriend zijn. Een kritisch gesprek over een nieuwstopic is misschien zelfs een van de beste remedies tegen nepnieuws.

9. ANDERE ALARMERENDE SIGNALEN

- een anonieme auteur
- veel uitroeptekens
- veel woorden in hoofdletters
- schrijffouten
- "Dit is GEEN hoax!"

Daarnaast nog twee interessante tips die we terugvonden in andere bronnen:

- Wees altijd waakzaam als het de eerste keer is dat je groot nieuws leest! (Deckmyn, Verzonnen interviews, grappen en hoaxes, 2016)
- Verdachte afbeeldingen kun je checken op www.tineye.com. Tineye is een manier om na te gaan of een afbeelding nog ergens anders op het web staat. Het doorzoekt ongeveer 3 miljard websites. Probeer toch niet te snel conclusies te trekken, want het internet is immers oneindig! Daarom zit de kans er toch in dat Tineye jouw foto niet terugvindt, al komt hij wel meerdere keren voor op het web. (Tineye, s.d.)

We vonden op de website van Mediawijs ook een poster terug met tien vragen die je kunnen helpen om fake news te herkennen. Deze poster is te vinden in bijlage 2 van deze bachelorproef. (Mediawijs, 2017)

6.4 Waarom schrijven mensen onzin?

Er zijn meerdere redenen waarom mensen fake news maken. Hieronder geven we de voornaamste.

- **Om mensen te beïnvloeden:** Denk aan de Russische inmenging bij de Amerikaanse presidentsverkiezingen. Omdat de overwinning van Trump bij de verkiezingen in 2016 voor de Russen voordeliger zou zijn, werden door Russische internetbedrijfjes artikels gedeeld die ervoor zorgden dat Trump in een optimaal daglicht kwam te staan. (Badawy, Ferrara, & Lerman, 2018) (cf. 6.5 *Wie zit er achter de mallemolen van fake news?*)
- **Uit winstbejag:** Op het internet betekenen meer clicks meer advertentie-inkomsten. Hoe sensationeler het artikel, hoe meer het zal aangeklikt worden. Op deze manier verdwijnen betrouwbare nieuwssites die 'droger' nieuws publiceren op de achtergrond wanneer fake-newsites met 'sappigere' verhalen komen. Paul Horner en Boris (schuilnaam) verdienden op deze manier maandelijks tienduizenden euro's. (cf. 6.5 *Wie zit er achter de mallemolen van fake news?*)
- **Om te parodiëren:** Fake-newsmakers grijpen hier vaak naar terug wanneer ze ontmaskerd worden. "Het was maar om te lachen!" Sommige websites, zoals www.raaskalderij.be, steken niet onder stoelen of banken dat wat ze schrijven satire is. Als de makers hier niet openlijk voor uitkomen, is het een heel stuk moeilijker om echt van vals te onderscheiden.
- **Slechte journalistiek:** Soms heeft de schrijver er helemaal geen weet van dat hij fake news aan het creëren is. Slecht uitgevoerd onderzoek of interviews met onbetrouwbare mensen kunnen onbewust in een artikel gegoten worden.

6.5 Wie zit er achter de mallemolen van fake news?

Net zoals er vele uiteenlopende soorten fake news zijn, worden dit soort artikels door veel verschillende soorten mensen gemaakt. Het profiel van de fake-newsmaker hangt vooral af van de motivatie die achter het artikel schuilgaat. Zo werd veel van het pro-Trump fake news - waarmee de Russen probeerden de Amerikaanse presidentsverkiezingen van 2016 te beïnvloeden - verspreid vanuit de 'Internet Research Agency'. Dit bedrijfje in Sint-Petersburg wordt ervan verdacht online te trollen in opdracht van het Kremlin en spendeerde in twee jaar tijd 2,3 miljoen dollar aan hun activiteiten die de Amerikaanse presidentsverkiezingen in Trump's voordeel moesten beïnvloeden. (de Haldevang, 2017) Het Amerikaanse congres voerde onderzoek uit naar de Russische inmenging in de presidentsverkiezingen en publiceerde een lijst van 2 752 Russische trol-accounts op Twitter die gelinkt werden aan de 'Internet Research Agency'. (Frommer, 2017)

Daarnaast wordt fake news ook gemaakt door gewone burgers zoals u en ik. Een voorbeeld daarvan is de Amerikaan Paul Horner. Paul Horner deed in de aanloop van de Amerikaanse presidentsverkiezingen van 2016 ook pro-Trump fake news, zoals een bericht waarbij een Trump-protester verklaarde dat hij \$3 500 dollar kreeg om te gaan protesteren. Waarom? "I thought they (*Trump supporters*) would fact-check it, and it'd make them look worse. I mean that's how this always works: Someone posts something I write, then they find out it's false, then they look like idiots. But Trump supporters — they just keep running with it! They never fact-check anything!", aldus Paul Horner. Al zal dit wellicht niet de enige reden zijn waarom hij fake news maakt. Horner verklaarde zelf in een interview met de Washington Post dat hij om en bij de \$10 000 dollar per maand verdiende met zijn fake-newswebsites. (Horner, 2016)

Dit brengt ons terug bij een andere belangrijke factor die bijdraagt in de verspreiding van fake news: geld. Ook al verklaarde Paul Horner in ditzelfde interview dat Donald Trump onder andere door zijn handelen in het Witte Huis is beland, toch is hij niet de enige die hieraan heeft bijgedragen. In de reportage 'Fake news, welk nieuws mag je nog geloven?' die op 12 april 2017 gepubliceerd werd door

Pano, leren we Boris (schuilnaam) kennen. Boris is een achttienjarige jongeman uit Veles, Macedonië die meerdere websites runt waarop valse artikels gepubliceerd werden die Hillary Clinton in een slecht daglicht plaatsten. Al is zijn motivatie hiervoor veel eenvoudig en vanzelfsprekend. Ervaring heeft hem immers geleerd dat pro-Trumpverhalen veel meer gelezen worden dan artikels die Hillary Clinton steunen. Deze tactiek zorgde ervoor dat Boris bedragen verdiende die opliepen tot tienduizenden euro's per maand. (VRT, 2017) Jong of oud, Amerikaan of Europeaan: zolang er geld te verdienen valt met het verspreiden van fake news zal het blijven bestaan.

6.6 Hoe wordt fake news verspreid?

De opkomst van de smartphone en sociale media heeft de afgelopen vijftien jaar een informatierevolutie ontketend. Doordat er zo'n overvloed aan informatie is, vecht elk stukje voor de aandacht van de lezer. (Bhat, 2017) Artikels met sensationele titels zullen dan ook sneller aangeklikt worden dan artikels met een 'droge' titel. De manier waarop reclame-inkomsten kunnen verdiend worden op Facebook, heeft ervoor gezorgd dat fake news er zo alomtegenwoordig is. De achttienjarige Macedoniër Boris die voorgesteld wordt in de Pano-reportage van 12 april 2017, verklaart zelf dat hij heel veel geld verdient met reclame-inkomsten. Toch zal je fake news nooit onder zijn naam op het sociale netwerk zien verschijnen. Hij gebruikt hiervoor namelijk zo'n 700 valse profielen - zogenaamde 'bots' - die zijn artikels automatisch massaal delen op Facebookpagina's en in Facebookgroepen. (VRT, 2017) Op deze manier kunnen valse nieuwsberichten erg snel viraal gaan.

Niet enkel op Facebook vinden we 'bots' terug. Onderstaande grafiek werd getoond tijdens een TED-Talk door Ash Bhat, getiteld '*Why fake news should bother you*'. Ash is een jonge ondernemer die onlangs NewsBotAI oprichtte, een bot die fake news en politieke onwaarheden classificeert op Facebook. Op de grafiek is te zien dat er dagelijks meer getweet wordt door bot-accounts dan door accounts waar echte mensen achter zitten op het sociale medium Twitter. Dit zijn het soort accounts die desinformatie verspreiden. Op louche internetfora zijn gehackte bot-accounts te koop. Bhat nam zelf de proef op de som en ging op zoek naar deze aanbiedingen. Hij wist tien gehackte bot-accounts op de kop te tikken voor \$42,5. (Bhat, 2017)

(Bhat, 2017)

Er mogen dan veel bots zijn die allerlei rotzooi rondbazuinen op sociale media, laten we vooral niet vergeten dat wij, de gebruikers, nog steeds de grootste verspreiders zijn van fake news. Uit een door Science magazine gepubliceerde studie van Massachusetts Institute of Technology (MIT) blijkt dat fake news zich sneller verspreidt dan feiten. "Nepnieuws spreekt vaak tot de verbeelding, en wordt dan ook sneller gedeeld." (Soroush Vosoughi, 2018) Soms tot zes keer sneller dan écht nieuws. De onderzoekers onderzochten in de periode van 2006 tot 2017 maar liefst 126.000 berichten - valse én echte - die meer dan 4,5 miljoen keer op Twitter werden rondgestuurd door ongeveer drie miljoen mensen. En meer nog, daar zijn niet alleen nepaccounts verantwoordelijk voor. De studie doorbreekt het idee dat voornamelijk nepaccounts verantwoordelijk zijn voor het rondbazuinen van nepnieuws. Twitteraccounts die nepnieuws verspreiden, hebben doorgaans minder abonnees en zijn minder actief dan échte accounts. (Soroush Vosoughi, 2018)

Échte mensen zijn dus wel degelijk verantwoordelijk voor de turbomotor van nepnieuws. Wij zien maar al te graag onze vooringenomen mening bevestigd. Artikels waarmee we akkoord gaan, zullen we veel minder snel verdenken van fake news dan artikels die een ander idee vertegenwoordigen. Dus laten we zelf vooral kritisch zijn en niet zomaar alles delen wat onze mening aanbelangt!

6.7 Wat zijn de gevolgen?

Fake news, hoe onschuldig het soms ook mag zijn, kan verregaande gevolgen hebben voor meerdere actoren.

6.7.1 Gevolgen voor de betrokkenen

Ten eerste kan het gevolgen hebben voor de mensen waarover fake news geschreven wordt. We hadden het hierboven al over de nepberichten betreffende Hillary Clinton tijdens de Amerikaanse presidentsverkiezingen van 2016. Of ze hierdoor nu werkelijk naast het presidentschap greep, valt moeilijk te controleren. Van een ander kaliber is het verhaal van de Chibok-meisjes. Op 14 april 2014 werden meer dan 200 meisjes uit hun school in Chibok, Nigeria ontvoerd door de terreurgroep Boko Haram. Wanneer de bevolking de overheid lastige vragen begon te stellen over deze ontvoering, kreeg ze een lading alternatieve feiten over zich heen. De Nigeriaanse overheid wou imagoschade vermijden en besloot om het hele verhaal te ontkennen en te omschrijven als een hoax. Er werd geen onmiddellijke actie ondernomen. Pas wanneer Boko Haram een video de wereld instuurde waarop de Chibok-meisjes te zien waren, kwam er schot in de zaak. (Busari, 2017) Op 19 mei 2018 waren er nog steeds meer dan 100 meisjes vermist. (Leithead & Hegarty, 2018) Fake news kan dus wel degelijk mensenlevens aan een zijden draadje doen bengelen.

6.7.2 Gevolgen voor de journalistiek

Niet enkel de betrokkenen ondervinden negatieve gevolgen van fake news. Het vertrouwen van de bevolking in de journalistiek is gestaag afgenomen sinds de komst van sociale media. (Silverman, 2017) Uit onderzoek naar de minst betrouwbare beroepen door Plentific.com bleek dat journalisten op de derde plaats staan, net onder autoverkopers en politici. Journalisten worden slechts vertrouwd door 18% van de bevrageden. (Coles, 2017) Ook Craig Silverman, fake-newsexpert bij Buzzfeed, bevestigt deze trend in een interview met de VRT. Hij meent dat het herwinnen van het vertrouwen van de burger een prioritair doel van de media moet zijn. "Veel mensen hebben totaal geen vertrouwen meer in de traditionele media", legt hij uit. "Journalisten worden tegenwoordig aanzien als een ongeloofwaardig anoniem instituut, net als overheden en politici." Hij voegt er zelfs het volgende aan toe: "Het vertrouwen dat er was voor de opkomst van de nieuwe media zal nooit meer in die grootteorde terugkomen." (Silverman, 2017)

6.7.3 Gevolgen voor de maatschappij

Uit een onderzoek, uitgevoerd door het 'University of Oxford's Internet Institute', blijkt dat groepen aan beide extreme uiteinden van het politieke spectrum het meest fake news gelezen en gedeeld hebben. De onderzoekers melden daarnaast dat er groeiend bewijs is van een opkomst van polarisatie in het Amerikaanse nieuwslandschap na de presidentiële verkiezingen van 2016. (Ram & Blood, 2018) Dit, in combinatie met de zogenaamde *filter bubble*, zorgt voor een verdere verdeling van de maatschappij. De *filter bubble* is een "bubbel" die gecreëerd wordt door de algoritmes van websites zoals Facebook. Telkens als je een artikel liket, leest of deelt, wordt dit opgeslagen in de algoritmes van het sociale netwerk dat vervolgens meer gerelateerde content zal aanbieden. Sociale netwerken willen namelijk liefst zo veel mogelijk van je aandacht opeisen. Daarom krijg je enkel nieuws te lezen dat je voorkeur geniet.

Met andere woorden: je komt terecht in een bubbel van informatie waarin je dezelfde ideeën, vooroordelen en meningen bevestigd ziet. Als we constant ons eenzijdig standpunt bevestigd zien, raken we makkelijker doordrongen van vooroordelen. Critici betreuren het overmatig gebruik van *filter bubbles* op sociale media omdat ze zonder meer bijdragen aan een verdere verdeling van de maatschappij. (Hermans, Fake news? What's in a name., s.d.)

Naast al deze negatieve gevolgen is er gelukkig ook één positief gevolg: dat mensen actie ondernemen om desinformatie tegen te gaan. Dit brengt ons naar het volgende onderdeel: Wie doet er wat aan?

6.8 Wie doet er wat aan?

Gelukkig zijn er ondertussen al veel mensen die beseffen dat het probleem van fake news aangepakt moet worden. Zo zal de Europese Commissie tegen juli 2018 een gedragscode samenstellen die socialemediabedrijven moet helpen om desinformatie op hun netwerken een halt toe te roepen. "68 procent van de Europeanen stoot minstens 1 keer per week op nepnieuws", blijkt uit de Eurobarometer. Tijdens de Duitse, Franse en Amerikaanse verkiezingen werd respectievelijk 25, 33 en 50 procent van de informatie op Twitter bestempeld als foutief of misleidend." Met de aanloop van de Europese verkiezingen in 2019 in het achterhoofd wil de EU een scenario zoals bij de voorbije presidentsverkiezingen in de VS liever vermijden. De nadruk van de nieuwe gedragscode ligt op transparantie van mediabedrijven, diversiteit van informatie binnen de berichtgeving, het verhogen van geloofwaardigheid van zowel traditionele als sociale media en de inclusiviteit van alle belanghebbenden binnen de EU. (Vandenberghe & Van de Velde, 2018)

Daarnaast richtte onze eigen minister van Digitale Agenda, Alexander de Croo, een expertengroep op met academici en journalisten, en lanceerde hij de website www.stopfakenews.be. De hele Belgische bevolking kan op deze website ideeën loslaten over hoe zij fake news zouden aanpakken. Op de pagina zijn ondertussen (08/06/2018) al 71 voorstellen gedaan. (De Boeck, 2018)

Facebook zelf heeft ook maatregelen genomen tegen fake-newsverspreiders. Facebookpagina's die regelmatig artikels delen die door factcheckers als 'fake' worden bestempeld, zullen geen reclame-inkomsten meer ontvangen. Facebook werkt hiervoor sinds 2016 samen met organisaties die nepnieuwsberichten opsporen. Facebook topman Mark Zuckerberg zei eerder al dat het bedrijf strengere maatregelen zal nemen tegen fake-newsverspreiders. Gebruikers zullen voortaan ook gewaarschuwd worden als een bericht ervan verdacht wordt fake te zijn. (De Morgen, 2017) Goede voornemens alvast, al kan hier volgens critici toch een kleine kanttekening bij gemaakt worden. Craig Silverman meent dat Facebook en Google nog steeds vooral middelen tegen fake news inzetten om simpelweg hun gebruikers gerust te stellen. Volgens hem moeten socialemediabedrijven nog een tandje bijsteken, gezien zij de grootste verspreiders zijn van fake news. (Silverman, 2017)

Factchecking sites als Snopes of stellingenchecker (cf. 6.3 Hoe herken je de rotte appels?) halen dagelijks tientallen valse berichten onderuit.

Naast de inspanningen vanuit de overheid en socialemediabedrijven werd er ook al actie ondernomen door het onderwijs. Op de Universiteit Leiden leren studenten Journalistiek en Nieuwe Media factchecken. Dit idee vonden ze bij de Fontys Hogeschool Journalistiek in Tilburg, die dit ook al deed. (Pleijter, 2017)

6.9 Wat kan jij aan fake news doen?

Begin bij jezelf! Iedereen is in de mogelijkheid om het nieuws dat hij/zij deelt te onderzoeken om er zeker van te zijn dat het klopt. Hiervoor is een kritische ingesteldheid primordiaal. In (cf. 6.3 Hoe herken je de rotte appels?) gaven we al enkele tips over hoe je fake news makkelijk kunt herkennen. Busari hamert er in haar Ted-talk "How fake news does real harm" op dat we het nieuws meer in vraag horen te stellen en meer moeten stilstaan bij de consequenties ervan vooraleer we het delen. (Busari, 2017) Wie wil, kan op een site opgericht op initiatief van minister de Croo ook eigen voorstellen aanbrenge over hoe we fake news uit de wereld kunnen verdringen. (cf. 6.8 Wie doet er wat aan?)

6.10 Komen er 'fake' tijden aan?

Niemand kan de toekomst voorspellen, maar toch kan het zeker geen kwaad om er even bij stil te staan. Dat deed BBC Future Now ook. Ze vroegen in de zomer van 2017 aan 1 116 technologen, geleerden, strategische denkers e.a. de volgende vraag:

"In the next 10 years, will trusted methods emerge to block false narratives and allow the most accurate information to prevail in the overall ecosystem? Or will the quality and veracity of information online deteriorate due to the spread of unreliable, sometimes even dangerous, socially destabilizing ideas?" (Anderson & Rainie, 2017)

De ondervraagden werden daarna gevraagd om één van volgende antwoorden te kiezen:

- "The information environment **will improve** – In the next 10 years, on balance, the information environment will be IMPROVED by changes that reduce the spread of lies and other misinformation online." (Anderson & Rainie, 2017)
- "The information environment **will NOT improve** – In the next 10 years, on balance, the information environment will NOT BE improved by changes designed to reduce the spread of lies and other misinformation online." (Anderson & Rainie, 2017)

De meningen zijn al even verdeeld als de Amerikanen tijdens hun presidentsverkiezingen: 51% van de bevroegden geeft aan te vermoeden dat het informatieklimaat niet zal verbeteren in de komende jaren en 49% meent dat dit wél zal gebeuren. Ze werden gevraagd hun antwoord te staven met argumenten. De 51% van de experts die voorspellen dat de situatie **niet zal verbeteren**, geven over het algemeen de volgende twee redenen:

- **Het 'ecosysteem' van fake news jaagt op enkele van onze diepste menselijke instincten:** Deze respondenten zeggen dat onze drang naar succes en macht – ons 'overlevingsinstinct' – ervoor zal (blijven) zorgen dat de waarheidsgetrouwheid van ons online medialandschap zal verslechteren in het volgende decennium. Ze voorspellen dat manipulatieve spelers nieuwe digitale hulpmiddelen zullen inzetten om misbruik te maken van de menselijk ingeprente voorkeur voor comfort en gemak, en onze honger naar antwoorden die we vinden in zogenaamde 'echokamers'. (Anderson & Rainie, 2017)
- **Onze hersenen zijn niet voorgeprogrammeerd om om te gaan met het tempo van de technologische veranderingen:** Deze respondenten menen dat de verhoogde snelheid, de efficiëntie en het verhoogde bereik van het internet en opkomende online applicaties onze menselijke driften zullen vergroten en dat technologische oplossingen deze niet zullen te boven komen. Ze voorspellen een toekomstig informatielandschap waarin valse informatie in grotere getale zal voorkomen dan betrouwbare informatie. Sommigen verwachten zelfs dat burgers zullen stoppen met zich te informeren, uit angst voor de groeiende massamanipulatie en de toenemende valse informatie. (Anderson & Rainie, 2017)

Dit kunnen we linken aan een artikel dat onlangs op de site van de VRT verscheen. Tim Verheyden, expert sociale media en fake news bij de openbare omroep, waarschuwt voor het potentieel dat de evoluerende technologie biedt voor fake news-makers. De SP.A gebruikte onlangs in één van hun campagnes een filmpje van Trump waarin hij België trachtte te overtuigen om ook uit het klimaatakkoord te stappen. Satire tot en met uiteraard, en je kunt duidelijk zien dat het filmpje vals is. "Toch zijn experimenten met gemanipuleerde video's in tijden van fake news geen goed idee", aldus Verheyden. Softwareprogramma's zijn tegenwoordig bijna zo goed, dat ze iedereen die ergens op video staat, kunnen laten zeggen wat ze willen. En het moment waarop je het verschil niet meer zal kunnen merken, komt eraan. (Verheyden, 2018)

Face2Face is een voorbeeld van zo'n programma waarmee mensen fake news kunnen creëren om anderen om de tuin te leiden. Je kan met behulp van het programma en je webcam een filmpje maken waarin je eender wie (een belangrijke politicus bijvoorbeeld) kan laten zeggen wat jij zegt voor de webcam. In een voorbeeld dat we vonden op *futureoffakenews.com* laat iemand voormalig president Barack Obama zeggen dat golf het belangrijkste is in zijn leven. (WNYC, 2017) De software is nog niet perfect, waardoor de trucage momenteel nog door de mand valt. Toch is het beangstigend om te bedenken dat mensen realistische fake-newsfilmpjes zullen kunnen maken wanneer deze software eenmaal op punt gesteld is. Wat als iemand een dergelijk filmpje maakt van Trump die in een 'officieel statement' aankondigt dat de Verenigde Staten de oorlog aan Rusland verklaren?

De 49% andere experten die zeiden dat de situatie **wel zal verbeteren**, gaven over het algemeen de volgende twee redenen:

- **Technologie kan ons helpen deze problemen op te lossen:** Deze meer hoopvolle experten beweren dat de verhoogde snelheid, efficiëntie en het bereik van het internet en opkomende online applicaties ingezet zullen worden om fake news en desinformatiecampagnes tegen te gaan. Sommigen voorspellen dat betere methodes zullen ontstaan om betrouwbare nieuwsbronnen te creëren en promoten. (Anderson & Rainie, 2017)
- **Het zit in onze menselijke natuur om samen te komen en problemen op te lossen:** De positief ingestelde experten uit deze bevraging verkiezen te geloven in onze evolutieleer. In het verleden hebben mensen zich namelijk altijd aangepast aan veranderingen. Volgens hen zullen deze huidige uitdagingen ook overwonnen worden. Ze beargumenteren dat desinformatie en slechte actoren altijd bestaan hebben, maar dat deze dan gemarginaliseerd werden door slimmere mensen en onderbouwde processen. Ze verwachten dat mensen met goeie bedoelingen zullen samenwerken en manieren zullen vinden om onze informatie-omgeving te verbeteren. Ze geloven ook dat betere mediawijsheid ertoe zal bijdragen om mensen de waarheidsgetrouwheid van informatie beter te doen inschatten. (Anderson & Rainie, 2017)

Laten we niet vergeten dat de politiek ook uit de startblokken geschoten is. Eerder al vermeldden we dat de EU tegen juli 2018 een gedragscode voor fake news wil opstellen. (cf. 6.8 Wie doet er wat aan?)

Fake news is een groot probleem dat moeilijk aan te pakken lijkt. Toch mogen we ons niet laten ontmoedigen en moeten er probleemoplossende initiatieven blijven komen vanuit zowel de bevolking, het onderwijs, de overheid en de bedrijfswereld. Enkel dan kunnen we dromen van een wereld waarin alle beschikbare informatie te vertrouwen is. Als we op onze lauweren blijven rusten, bestaat misschien zelfs het gevaar dat mensen zullen ophouden zich te informeren (Anderson & Rainie, 2017) uit angst voor desinformatie. De enige weg is vooruit. Laten we de generatie van morgen wapenen met de juiste tools om zich correct te informeren.

7 Fake news en onderwijs

7.1 De rol van het onderwijs binnen fake news

Wanneer hoogleraar mediagebruik Elly Konijn (Vrije Universiteit Amsterdam) en lector nieuwe media Geert Lovink (Hogeschool van Amsterdam) gevraagd werden hoe we het probleem van fake news het best aanpakken, was hun antwoord eenduidig: "via onderwijs!" "Het is heel belangrijk om kinderen en jongeren voortijdig vaardigheden aan te leren om met media om te gaan en te beoordelen wat wel en niet klopt", zegt Konijn. (NOSop3, 2016)

Dat het onderwijs moet investeren in mediageletterdheid, staat ook vastgelegd in de beleidsnota onderwijs van de aanbeveling van het Europees parlement en de raad van 18 december 2006 inzake sleutelcompetenties voor een leven lang leren. Daarin staat het volgende:

"De vaardigheden omvatten: het vermogen om informatie te zoeken, te verzamelen en te verwerken en deze op kritische en stelselmatige wijze te gebruiken, de relevantie ervan te beoordelen en onderscheid te maken tussen reëel en virtueel met in achtneming van de onderlinge verbanden. Men moet in staat zijn hulpmiddelen te gebruiken om complexe informatie te produceren, te presenteren en te begrijpen, en toegang te krijgen tot internetdiensten, daarnaar te zoeken en die te gebruiken; men moet ook in staat zijn technologieën van de informatiemaatschappij te gebruiken als hulp bij kritisch denken, creativiteit en innovatie." (Europees parlement en de Raad, 2006)

7.1.1 Onderzoek door Stanford Graduate School of Education

Wij zijn niet de enigen die onderzoek voeren naar fake news bij scholieren. Onderzoekers aan de Stanford Graduate School of Education voerden een grootschalig onderzoek waarin ze nagingen hoe goed hun 7 804 bevraagde Amerikaanse leerlingen informatie kunnen evalueren op het internet. Hun conclusie: zwak. Ze bevroegen zowel lagere schoolkinderen, middelbare scholieren en hogeschoolstudenten. Bij elke doelgroep kwamen ze tot de vaststelling dat hun vermogen om online informatie te beoordelen op betrouwbaarheid ondermaats is. Veel van de bevroegden ondervonden bijvoorbeeld moeilijkheden om een advertorial van een nieuwsartikel te onderscheiden. In hun 'next steps' beschrijven de onderzoekers hoe hun resultaten als basis kunnen dienen om dit probleem aan te pakken vanuit het onderwijs. Ze pleiten voor bredere lessen over de vaardigheden die nodig zijn om informatie te beoordelen en voor een meer uitgebreide opname ervan in het curriculum. (Stanford History Education Group, 2016)

7.1.2 Onderzoek door de Arteveldehogeschool

De opleiding journalistiek aan de Arteveldehogeschool voerde ook onderzoek naar fake news bij jongeren tussen 15 en 24 jaar oud. De online enquête - die vorig jaar in november gepubliceerd werd - leverde in vijf maanden tijd 641 resultaten op van zowel universiteitsstudenten, hogeschoolstudenten als leerlingen uit het aso, tso en bso. Het onderzoek is grotendeels gelijk aan het onze. En de resultaten - waaruit blijkt dat de overgrote meerderheid Facebook raadpleegt om up-to-date te blijven met de actualiteit - zijn dat ook. (cf. 8 Ons onderzoek) Een interessante vaststelling is dat jongeren een ietwat onverschillige houding aannemen ten opzichte van hun nieuwsfeed. Ongeveer 70% van de bevroegden geeft aan nooit nieuwsberichten te delen noch erop te reageren. Dit onderstreept de matige bemoeiing met de actualiteit die we ook al vaststelden bij onze fake-newstoets. (cf. 8.4 Resultaat fake-newstoets) De onderzoekers namen - net zoals wij - ook de proef op de som. Ze maakten daarvoor gebruik van dat het fake-newsfilmpje van de agressieve asielzoeker in het UZ Leuven. (cf. 6.1.6 Enkele voorbeelden) De meerderheid van de leerlingen bleek nauwelijks door te hebben dat de video fake was. Van een flagrant verschil tussen de onderzochte opleidingsniveaus is trouwens geen sprake. Hoogopgeleiden zijn zich meer bewust van het potentiële nepnieuws, maar hebben evenveel moeite met het herkennen ervan als lager opgeleiden. De rol van het onderwijs wordt ook hier weer in de verf gezet. "Klassen waar een leraar aan de slag is die aandacht heeft voor mediawijsheid staan een stuk kritischer tegenover Facebook dan klassen waar het onderwerp niet behandeld wordt", aldus onderzoekster Annelore Deprez. (Dumon, 2018)

7.2 (Vakoverschrijdende) eindtermen en leerplannen

We vroegen ons af in hoeverre onderricht over fake news vertegenwoordigd is in onze Vlaamse eindtermen en leerplannen. Fake news is een relatief nieuw begrip, dus verwachtten we niet dat we deze term expliciet zouden terugvinden. Wel is in onze eindtermen en leerplannen heel wat terug te vinden omtrent het beoordelen van bronnen, mediawijsheid en het ontwikkelen van een kritische houding.

7.2.1 Eindtermen

In de eindtermen Nederlands voor de tweede graad vonden we de volgende doelstelling terug bij het onderdeel 'lezen':

“18 De leerlingen kunnen op beoordelend niveau tekstsoorten lezen bestemd voor een onbekend publiek: informatieve teksten en informatiebronnen, zowel in gedrukte als elektronische vorm.” (Vlaamse overheid, 2012)

Daarbij wordt van de leerlingen verwacht dat ze bereid zijn om de verkregen informatie aan eigen kennis en inzicht te toetsen en te vergelijken met informatie uit andere bronnen (ET 22). (Vlaamse overheid, 2012)

7.2.2 Leerplannen

Gezien de leerplannen Nederlands voor de tweede graad aso-kso-tso gebaseerd zijn op de eindtermen, vonden we er logischerwijs gelijkaardige doelen terug:

- 10 De leerlingen zijn bereid:
 - de verkregen informatie aan eigen kennis en inzicht te toetsen en te vergelijken met informatie uit andere bronnen; (ET 22*)
 - op de inhoud van een tekst te reflecteren. (ET 22*)
- 11 De leerlingen kunnen bij het lezen (ET 19, 20, 21):
 - kritisch omgaan met bijgeleverde visuele informatie: (uitvoeren/reflecteren)
 - begrijpen hoe beelden betekenis krijgen,
 - begrijpen hoe die betekenissen invloed hebben op personen,
 - op een kritische en actieve manier naar beelden kijken; (Katholiek onderwijs Vlaanderen, 2012)

Naast deze leerplandoelen komt het beoordelen van bronnen ook nog voor bij de reflectiefase van het OVUR-proces in het leerplan. Daarin staat dat de leerlingen geacht worden bronnen te kunnen beoordelen op hun betrouwbaarheid. Er wordt ook van hen verwacht dat ze kunnen nagaan of meningen en argumenten voldoende gestaafd en onderbouwd zijn. (Katholiek onderwijs Vlaanderen, 2012)

7.2.3 Vakoverschrijdende eindtermen

Mediawijsheid is een sleutelcompetentie uit de gemeenschappelijke stam van de vakoverschrijdende eindtermen, opgesteld door de Vlaamse overheid. Gezien het beschreven wordt als “een bewuste en kritische houding ten opzichte van klassieke en nieuwe media en het vermogen tot een alledaags, informeel en creatief mediagebruik dat gericht is op participatie in de culturele publieke sfeer”, zijn fake news en mediawijsheid onlosmakelijk met elkaar verbonden. De doelstellingen bij deze sleutelcompetentie luiden als volgt:

- De leerlingen gaan alert om met media.
- De leerlingen participeren doordacht via de media aan de publieke ruimte.

Een kritische houding is niet aanwezig in de doelstellingen voor de sleutelcompetentie mediawijsheid. Al wordt dit gecompenseerd door een andere sleutelcompetentie uit de gemeenschappelijke stam: kritisch denken. Hierbij formuleerde de Vlaamse overheid de volgende doelen:

- De leerlingen kunnen gegevens, handelwijzen en redeneringen ter discussie stellen aan de hand van relevante criteria.
- De leerlingen zijn bekwaam om alternatieven af te wegen en een bewuste keuze te maken.
- De leerlingen kunnen onderwerpen benaderen vanuit verschillende invalshoeken. (Vlaamse overheid, 2010)

7.2.4 Handboeken en leerwerkboeken Nederlands tweede graad.

In de mediatheek zijn we met onze neus in de handboeken gedoken. Lessen over mediawijsheid, zoals bronvermelding, tekstsoorten, kritisch lezen en reclame komen allemaal aan bod, meestal in kleinere hoofdstukken die ongeveer één les in beslag nemen. Kortom: wat in de leerplannen staat, is terug te vinden. Lessen over nepnieuws herkennen, of een hoofdstuk waarin het woord fake news valt, zijn we niet tegengekomen.

7.2.5 Conclusie

Wij merken dat de bijhorende vaardigheden over het kritisch omgaan en raadplegen van informatie al aardig vertegenwoordigd zijn in de huidige (vakoverschrijdende) eindtermen en leerplannen van het vak Nederlands voor de tweede graad. Lessen over fake news organiseren lijkt ons een ideale manier om leerlingen de betreffende vaardigheden bij te brengen. Bovendien is het spijtig en bijna onaanvaardbaar als in lessen over mediawijsheid fake news niet ter sprake komt. Wij hebben er ook onze twijfels over in hoeverre de vakoverschrijdende eindtermen grondig en verdiept nagestreefd worden naast de prioritaire eindtermen waar strenger op toegezien wordt.

In tijden van fake news is een concretere toespitsing van de vaardigheid om valse nieuwsberichten te herkennen, misschien wel gepast. Daarvoor doen we graag een beroep op ons eigen onderzoek (cf. 8 Ons onderzoek), dat van Arteveldehogeschool en dat van Stanford University om dit idee te staven. Iets in de aard van "De leerlingen zijn bereid te reflecteren over de waarheidsgetrouwheid van een bron" zou niet misstaan in een volgende versie van de leerplannen.

7.3 Fake news en mediawijsheid

Uit 7.2 (*Vakoverschrijdende*) *eindtermen en leerplannen* blijkt dat fake news niet expliciet vermeld staat in onze Vlaamse leerplannen. Wel kunnen we fake-newslessen gebruiken om te werken aan de sleutelcompetenties mediawijsheid en kritisch denken.

Mediawijsheid in de lessen opnemen heeft verschillende voordelen. Het 'Center for Media Literacy', een educatieve organisatie die zich inzet voor mediawijsheid, lijstte enkele voordelen op, waaruit wij de meest relevante selecteerden:

1. Toekomen aan de noden van de leerling om hen om te vormen tot 'wijze' mediaconsumenten, informatiemanagers en verantwoordelijke producenten van hun eigen ideeën, die gebruik kunnen maken van de krachtige multimediale tools van onze globale mediacultuur.
2. Leerlingen verbinden: de wereld van de media naar het klaslokaal brengen verbindt leerlingen met het echte leven en bevestigt hun mediacultuur als een rijke leeromgeving.
3. Geeft studenten en leraren een gemeenschappelijke blik op kritisch denken die - wanneer volledig eigen gemaakt - een tweede natuur wordt voor het leven.
4. Biedt kansen om alle leerdomeinen te integreren en een gemeenschappelijke basis te creëren die op alle disciplines kan worden toegepast.

5. Verbeterd de mogelijkheden en bekwaamheid van studenten om te communiceren en hun gedachten en ideeën in een brede variatie van gedrukte en elektronische mediavormen te verspreiden, zelfs internationaal.
6. Het onderzoeksproces dat hierbij komt kijken geeft de lesgever de mogelijkheid om samen met zijn studenten te leren. Studenten zijn op sommige vlakken betere media-experts dan hun leraren. De leerkracht wordt een '*guide on the side*' in plaats van een '*sage on the stage*'.
7. Met herhaling doorheen de tijd, kunnen studenten zich een reeks vaardigheden eigen maken die hen telkens weer doet stilstaan bij de globale mediacultuur. Deze vaardigheden nemen ze mee in de hun mediarugzak voor de rest van hun leven.
8. Het is niet enkel voordelig voor de student zelf, maar ook voor de maatschappij op zich. Mediawijsheid biedt tools en methodes aan die respectvolle gesprekken aanmoedigen. Die conversaties leiden tot onderling begrip en bouwen aan de burgerschapsvaardigheden die nodig zijn om deel te nemen en bij te dragen aan het publieke debat. (Center for Media Literacy, s.d.)

7.4 Hoe onderwijsexperten over fake news denken

In tijden van *21st Century Skills* wordt het aanscherpen van de digitale geletterdheid als een primordiale doelstelling gezien. Elke school probeert er wat aan te doen. Sommige scholen bieden losse cursussen aan, andere scholen verwerken het in de les Nederlands, nog andere doen een beroep op externe sprekers. Maar waar moet de nadruk dan op gelegd worden? Want mediawijsheid is heel breed. Misschien richten we er best een apart vak voor in? En wat is nu eigenlijk de beste manier om de leerlingen te prikkelen met topics als digitale geletterdheid en nepnieuws? In ons literatuuronderzoek stootten wij op de visies van enkele onderwijs- en media-experten en -instanties.

7.4.1 Conceptnota Pascal Smet

In zijn conceptnota duidde voormalig minister van onderwijs, Pascal Smet, er in 2012 al op dat de toenemende informatisering online een uitdaging vormt voor het secundair onderwijs. In het vooruitblikkend document staat het volgende:

"Het internet, kranten, radio en televisie belichten op hun eigen manier, mede beïnvloed door eigen denkkaders en achtergronden, de realiteit. Door hun manier van rapportering en beeldvorming beïnvloeden ze de beeldvormingen en ervaringen van mediagebruikers. Mediamakers zijn zichzelf niet altijd bewust van de (impact) van dit gegeven of hebben niet de nodige tools om bepaalde mechanismen te doorbreken. Niet enkel de mediagebruiker maar ook de mediamaker heeft er belang bij om ongenueanceerde beeldvorming te herkennen en ermee om te gaan." (Smet & Lieten, 2012)

7.4.2 Geert Lovink, lector nieuwe media aan de Universiteit van Amsterdam

Lector nieuwe media Geert Lovink, die we eerder al even aanhaalden, meent dat je niet vroeg genoeg kunt beginnen met onderwijs over nepnieuws. Hij pleit ervoor om er zelfs in de basisschool al mee te starten. Hij is ook voorstander van meer technisch onderwijs om jongeren minder afhankelijk te maken van Google en Facebook als nieuwsbronnen. "Leer ze programmeren en zelf nieuws maken, dan worden ze minder afhankelijk en mondiger", klinkt het. (NOSop3, 2016)

7.4.3 Mary Berkhout, programmamanager van *mediawijzer.net*

Mary Berkhout, tewerkgesteld bij *Mediawijzer.net*, schrijft in een opiniestuk in de Volkskrant dat ze meent dat onze noorderburen ver achterop huppelen wat betreft mediawijsheid op school. Ze pleit voor een verplichting van de integratie van mediawijsheid in het onderwijs. "En wel op lange termijn, ook nadat mensen hun diploma behaald hebben, moet er nog ingezet worden op stoomcursussen mediawijsheid." Vooral met het oog op anti-pest, burgerschap en anti-radicalisering, vindt ze een

stoomcursus mediawijsheid onmisbaar binnen het lessenpakket. Ze ziet een meer mediawijze bevolking en een constructievere journalistiek, die ook eens de middenstem het woord geeft in plaats van steeds weer de extremen, als de twee voornaamste stappen in de richting van een beter nieuwsmilieu. (Berkhout, 2016)

7.4.4 Remco Pijpers, expert digitale geletterdheid bij stichting Kennisnet, co-auteur 'Monitor Jeugd en Media 2017', een tweejaarlijks rapport over mediagebruik van scholieren

Pijpers deed onderzoek naar mediawijsheid bij jongeren. Hij komt tot de conclusie dat 'de digitale generatie' op vlak van mediawijsheid nog heel wat in te halen heeft. In een artikel van NRC zegt hij dat veel leerlingen teleurstellend scoren in belangrijke vaardigheden als zoekmachines gebruiken of nepnieuws herkennen (een procentueel aantal leerlingen wordt spijtig genoeg niet vermeld). Daar heeft de onderzoeker een verklaring voor. In een interview met de NRC komt hij met straffe woorden aandragen: "Scholen proberen al heel lang kinderen digitaal geletterd te krijgen, maar uit een onderzoek van de Radboud Universiteit blijkt dat die lessen weinig effect hebben." Dat ondermaatse effect is volgens hem te wijten aan twee zaken. "Ten eerste worden jongeren te veel benaderd als een homogene groep, 'de digital natives'. Met hun overontwikkelde Facebook- en Instagramskills worden zij allen geacht te weten hoe het internet werkt. En dat is niet zo." De tweede reden wijt hij aan de slechte verweving van digitale vaardigheden in het lessengeheel. "Het zou eigenlijk in alle lessen moeten terugkomen", aldus Pijpers. (Tooms, 2017)

7.4.5 Ton van Haperen, leraar in Eersel, lerarenopleider in Leiden en columnist van het Onderwijsblad.

In een opiniestuk in NRC vertelt van Haperen dat het aantal jongeren dat niet kritisch kan omgaan met nieuwe media en nepnieuws verontrustend is. Hiervoor verwijst ook hij naar het onderzoek dat Stanford University onlangs voerde (cf. 7.1.1 Onderzoek Stanford University). Hij sluit zich aan bij de mening van Pijpers en verwoordt dat zo: "Vakoverstijgende vaardigheden, zoals mediawijsheid en digitale geletterdheid, de zogenaamde 21ste eeuwse vaardigheden, zijn los van schoolvakken onmogelijk effectief te onderwijzen. Omdat ze onvoldoende verankerd zijn in kennisinhoud en vakaanpak. Vanuit die constatering wordt het leren vrijblijvend en toevallig. De nieuwe vaardigheid verbindt niet met het eerder geleerde." (van Haperen, 2017)

Hij heeft het over 'de sporen waarlangs we communiceren', en die zijn taal, getallen en verleden. "Zorgvuldig taalgebruik duidt en nuanceert de werkelijkheid, haalt het ongemak uit het gesprek. Getallen, vergelijkingen en grafieken kwantificeren feiten en oorzakelijke verbanden. Ervaringen en gebeurtenissen uit het verleden bepalen wie we nu zijn. Precies daarom zijn rekenen, wiskunde, geschiedenis, Nederlands en de wereldtaal Engels cruciaal." (van Haperen, 2017)

"Zorgvuldig taalgebruik duidt en nuanceert de werkelijkheid, haalt het ongemak uit het gesprek." Dit citaat willen we toch nog even benadrukken. Een streling voor het oor van de taalfanaat! Nagel op de kop? Elke gedreven leerkracht Nederlands die dit leest wordt vermoedelijk overspoeld met een vleugje erkenning. Voor ons vak is dus wel degelijk een belangrijke taak weggelegd, en dan heeft van Haperen het niet alleen op leren omgaan met bronnen. Leerinhouden als zuiver taalgebruik, tekstsoorten en tekstdoelen zijn onlosmakelijk verbonden met nepnieuws herkennen. Nepnieuwsonderwijs en mediawijsheid moeten dus beter ingebed worden in de les Nederlands.

7.4.6 "Iedereen taalcompetent", visie van de Nederlandse taalunie

Het onderdeel 'taalcompetentie en informatie' uit de visietekst 'Iedereen taalcompetent' van de Nederlandse taalunie sluit zowat naadloos aan op de mening van van Haperen. Samengevat komt hun betoog voor een meer gevatte informatiecomponent in de Nederlandse lessen hierop neer: "Het kritisch begrijpen en interpreteren van de overdosis aan (ongecontroleerde) informatie die online

beschikbaar is, is een (hoog)cognitieve taak die uiterst talig is en alleen succesvol kan worden uitgevoerd door mensen die over voldoende lees- en schrijfvaardigheid, kennis van tekstsoorten en teksttypen en inzicht in argumentatietechnieken beschikken. Het onderwijs Nederlands heeft een belangrijke taak om die kennis en vaardigheden aan te brengen.” (Algemeen Secretariaat Nederlandse Taalunie, 2017)

De taalunie benadrukt ook dat, om leerlingen om te vormen tot kritische informatieverwerkers, een goede samenwerking tussen alle vakken essentieel is. Er wordt nog aan toegevoegd dat dit niet wegneemt dat het vak Nederlands daarbij, meer nog dan vandaag het geval is, een sleutelrol kan spelen. (Algemeen Secretariaat Nederlandse Taalunie, 2017) Dit sluit nauw aan op onze conclusie na het doorlopen van de leerplannen. (cf. 7.2.5 Conclusie) Je kunt het volledige hoofdstuk over “taalcompetentie en informatie” terugvinden in bijlage 3. (cf. 14 Bijlage 3: Hoofdstuk ‘Taalcompetentie en informatie’ uit visietekst ‘Iedereen taalcompetent’ van de Nederlandse Taalunie)

7.5 Voorbeelden uit andere landen

In andere landen blijven ze niet ook niet op hun lauweren rusten. In Amerika zijn al lessen ingericht die leerlingen leren omgaan met fake news en de valkuilen van online informatie. In Californië zit sinds vorig jaar een nieuw vak ingebed in het curriculum. Leerlingen van twaalf tot achttien jaar oud krijgen nu les in ‘fake news’ spotten. De leerkracht begeleidt hen hierin en verkent met hen factchecking-sites als Snopes, waarop leerlingen kunnen nagaan of nieuwsberichten echt zijn. Pat Winters Lauro, een leerkracht die sinds kort ook les fake news geeft, getuigt: “Ik denk dat alleen onderwijs een goede oplossing kan bieden voor dit probleem. Het is geen moeilijk onderwerp om te geven wat betreft leer materiaal, want daar is er meer dan genoeg van. Maar gezien we in een verdeeld land leven, laaien de gemoederen soms hoog op in de klas. De meningen van de leerlingen getuigen ook van een sterke verdeeldheid binnen de klasgroep. Ik vrees ervoor dat ze mij ervan verdenken aan politiek te doen wanneer ik het heb over journalistieke standaarden als feiten en bronnenverificatie. Ze geven mij dan een blik van “Oh, jij bent anti-dit of –dat”.” (Thompson, 2017) Op een zo objectief mogelijke manier gevoelige maatschappelijke thema’s bespreken in de klas, is dus makkelijker gezegd dan gedaan.

Duizenden andere scholen binnen en buiten de Verenigde Staten volgen dit voorbeeld. “Meer dan 3300 leerkrachten verspreid over alle 50 staten in de VS en 69 landen buiten de VS hebben bevestigd dat ze ondertussen gebruikmaken van een lesprogramma om kinderen te leren hoe ze feiten van fictie kunnen onderscheiden. Het curriculum is ontwikkeld door een Amerikaanse ngo ‘The News Literacy Project’. Het bevat twaalf lessen die leerkrachten kunnen incorporeren in hun huidige lessen en een virtuele lesomgeving met online leer materiaal en oefeningen. (Chen, 2018)

Op de site van de Nederlandse nieuwszender NPO vonden we een filmpje terug over een klasgroep die zelf fake news ontwerpt. De leerkracht daagt de leerlingen uit om hun eigen fake-newsbericht te ontwerpen en dat zoveel mogelijk te verspreiden. Op die manier leren de leerlingen dat desinformatie op het web altijd om het hoekje gluurt. (NPO Human, 2017)

8 Ons onderzoek

8.1 Onderzoeksmethode en doelgroep

We pikten er de leerlingen van de tweede graad uit als doelgroep. In ons onderzoeksvorstel (cf. 4.4 Verantwoording keuze doelgroep) duiden we al waarom we precies voor deze doelgroep kozen. Voor een gedetailleerde beschrijving van de gebruikte onderzoeksmethodes verwijzen we ook door naar ons onderzoeksvorstel (cf. 4.5 Onderzoeksmethodes en bronnen). We maakten gebruik van literatuuronderzoek, enquêtes en een zelfgemaakte fake-newstoets waarbij we aan de hand van een nabespreking controleerden of onze leerlingen doorhadden dat het nieuwsbericht niet echt was. De enquêtes werden verspreid via de online platformen waarmee de stagescholen werken. Verder kregen we ook respons van leerkrachten die onze enquête hadden gevonden op de Facebookgroepen waarin we ze hadden gepost. (cf. 5.3 Fase van ontwerpen, verzamelen, analyseren en concluderen) In totaal vulden 63 Vlaamse en 106 Nederlandse leerlingen onze enquête in. Het aantal leerkrachten dat onze enquête beantwoordde bedraagt 27 voor Vlaanderen en 8 voor Nederland.

Wij willen er even op wijzen dat dit onderzoek niet door een professioneel onderzoeksbureau gevoerd werd, maar dat wij als studenten de persoonlijke netwerken op onze stagescholen hebben aangesproken om tot deze resultaten te komen. Ook al kunnen we met trots zeggen dat we een relatief grote respons hadden op onze leerlingenenquêtes, ons onderzoek is onvoldoende onderbouwd en niet grootschalig genoeg om algemene conclusies te kunnen trekken voor heel Vlaanderen. Toch heeft ons onderzoek zijn vruchten afgeworpen en kunnen we stellen dat deze resultaten zonder meer interessant zijn om een antwoord te bieden op onze onderzoeksvraag.

8.2 Besluit enquêtes leerlingen Vlaanderen (op Sint-Laurensinstituut Wachtebeke-Zelzate)

Om meer te weten te komen over het nieuwsbeeld, de inbedding van fake news in de lessen en de bereidheid om les te krijgen over fake news van leerlingen uit de tweede graad, besloten we een enquête op te stellen. Hieronder volgt een bondige beschrijving van de resultaten van onze enquête. Voor een meer uitgebreide analyse van dit onderzoek, inclusief onderzoeksvragen en grafieken, verwijzen we graag door naar *15 Bijlage 4: Enquête leerlingen Sint-Laurensinstituut Wachtebeke-Zelzate*.

Uit de enquêtes die we afnamen bij 63 leerlingen uit de tweede graad van het Sint-Laurensinstituut in Wachtebeke/Zelzate blijkt dat meer dan de helft (61%) van de bevroegde leerlingen het meeste nieuws te verwerken krijgt op sociale media. Of ze werkelijk doorklikken naar een artikel hangt vooral af van de nieuwskop. 85,7% gaf aan dat een aantrekkelijke nieuwskop voor hen de belangrijkste motivatie is om een artikel te lezen. Op de vraag of ze dachten dat ze ooit al eens onbewust fake news hadden gelezen, antwoordde 89% te vermoeden dat dit wel al eens het geval is geweest.

We vroegen ons ook af of de leerlingen soms twijfelen aan de echtheid van een nieuwsbericht. Daarop antwoordde slechts 7,9% van de leerlingen dat ze nooit twijfelen, de rest twijfelt soms (76,2%), of altijd (15,9%). Pakweg 90% van de leerlingen meent dat het met hun kritische blik matig tot goed gesteld is. Eén derde van de bevroegde leerlingen zei zelfs dat ze het snel doorhebben als een nieuwsartikel desinformatie bevat. Daartegenover staat een achtste van de leerlingen dat een laag zelfbeeld heeft als het op fake news herkennen aankomt. Zij antwoordden dat ze niet in staat zijn om fake news te onderscheiden van echt nieuws. De rest (54%) zweeft er ergens tussenin.

Over de redenen van twijfel aan de echtheid van een nieuwsbericht, zijn de antwoorden verdeeld. De voornaamste aanwijzingen zijn kennelijk een ongeloofwaardige inhoud en een weinig onderbouwd artikel. Slechts een vijfde van de leerlingen twijfelt als er geen bron bij het artikel staat of als ze nog

nooit van de bron gehoord hebben. Best teleurstellend als je bedenkt dat het opmerken van een verdachte bron één van de beste aanwijzingen is om fake news te herkennen.

We merken dat er wat onverschilligheid aanwezig is bij de leerlingen uit de tweede graad van het Sint-Laurensinstituut: de meesten (bijna 60 %) zoeken niet uit of het echt om fake news gaat bij twijfel. 22% gaat op zoek naar andere media die hetzelfde nieuws verkondigen en 30% legt de verantwoordelijkheid bij wat een ander ervan denkt.

Op de vraag of fake news een bedreiging vormt voor onze maatschappij, antwoordde de helft van wel. Een kleine minderheid (11%) vond dit allemaal wel meevallen en de rest ziet geen directe bedreiging maar vindt dat we er wel mee moeten opletten.

De leerlingen vermoeden dat mensen vaak in de val van fake news trappen omdat ze niet kritisch genoeg zijn op wat ze lezen. Als we hierbij even terugkoppelen naar de vorige vragen, kunnen we misschien stellen dat dit voor een groot stuk zelfreflectie is? Leerlingen gaven namelijk al aan in eerdere vragen dat ze meestal niet uitzoeken of een artikel waar of onwaar is. De meerderheid zei zelfs enkel te twijfelen als het artikel écht ongeloofwaardig lijkt.

90% van alle leerlingen uit de tweede graad op Sint-Laurens vermoedt dat minstens één op de tien nieuwsberichten die gedeeld wordt via sociale media nepnieuws bevat. Een derde van de bevroegde leerlingen denkt zelfs dat minstens één op de vijf nieuwsberichten die gedeeld wordt via sociale media nepnieuws bevat. Het vertrouwen in de echtheid van het nieuws op sociale media is dus niet bepaald groot. Opmerkelijk als je bedenkt dat 61% van deze leerlingen het meeste nieuws van sociale media halen.

De meerderheid (60%) is ervan overtuigd dat fake news een geldzaak is. Iets minder dan de helft vermoedt dat het gaat om beïnvloeding van de visie/het denkbeeld van de lezer over een bepaald topic. Eén vijfde denkt zelfs dat het gewoon voor de lol gedaan wordt. Uit ons literatuuronderzoek blijkt dat geld en politiek wel degelijk een volle lepel in de pap te brokken hebben. Antwoord één en twee zijn aldus sowieso van toepassing.

Bijna twee derden (61,9%) van de leerlingen zei tijdens ons onderzoek nog nooit les over fake news gehad te hebben. 17,5% zei dat ze er al één keer les over hadden en 16% zei dat hun leerkracht het er ooit al kort eens over gehad heeft. Wat de leerlingen betreft is er dus nog erg weinig aandacht voor fake news op deze school. Maar ze staan er wel grotendeels voor open. Ongeveer 70% van de leerlingen zei dat het hen nuttig lijkt om les te krijgen over fake news op school. De resterende 30% vond van niet, waarbij hun motivaties vooral desinteresse en een hoog zelfvertrouwen bij het inschatten van nieuws waren.

De wil is goed, maar het vlees is zwak! De overgrote meerderheid van de leerlingen beseft dat er gevaar schuilt in fake news en meent ook dat daar moet naar worden gehandeld. Uit andere vragen blijkt dat zelf (het juiste) initiatief nemen er echter meestal niet echt in zit. Uit onwetendheid of onverschilligheid? Aan ons, leerkrachten, om dat uit te zoeken en daar verandering in te brengen. De meerderheid van de leerlingen staat open voor lessen over fake news, dus laten we hen snel van antwoord dienen!

8.3 Besluit enquêtes leerkrachten Vlaanderen (leerkrachten Sint-Laurensinstituut Zelzate-Wachtebeke + Facebookgroepen)

Om een zicht te krijgen op het nieuwsbeeld van leerkrachten Nederlands, besloten we ook hen te bevragen aan de hand van een enquête. 27 Vlaamse leerkrachten vulden deze in. Naast het nieuwsbeeld gaan we ook nog na in hoeverre deze leerkrachten fake news inzetten in hun lessen, en of ze bereid zijn hier meer aandacht aan te besteden. Hieronder volgt een korte beschrijving van de resultaten van dit onderzoek. Voor een uitgebreidere analyse van het onderzoek, inclusief onderzoeksvragen en grafieken, verwijzen we graag door naar *16 Bijlage 5: Enquête leerkrachten Nederlands in Vlaanderen*.

In tegenstelling tot in de leerlingenenquêtes, staan sociale media niet op nummer één bij de vraag via welk medium de leerkrachten het meeste nieuws te verwerken krijgen. De online krant is het populairst, terwijl de papieren krant kennelijk aan populariteit moet inboeten, waarschijnlijk ten gevolge van de digitalisering. Veel van onze respondenten zijn ook relatief jong, zestien van de 27 leerkrachten staan minder dan tien jaar voor de klas. We kunnen concluderen dat zowel de online krant, het journaal, de sociale media als de radio allemaal nog dienst doen als waardig en populair nieuwkanaal.

Wanneer gevraagd wordt bij welke redacties ze vooral het nieuws volgen, komen vooral de mainstream media terug. Het vertrouwen in deze mediakanalen zit over het algemeen goed. De meesten vertrouwen de nieuwsbron waarop ze dagelijks de actualiteit volgen en vermoeden dat in slechts 0-10% van de nieuwsberichten onwaarheden zitten. 14,8% schat dat het om 10-20% fake news gaat. Een kleine minderheid (7,4%) denkt dat het nog meer is.

De bevroegde leerkrachten hebben heel wat minder vertrouwen in het nieuws dat ze zien passeren op Facebook. Twee derde is ervan overtuigd dat nieuwsitems op Facebook voor meer dan 20% fake news bevatten. Eén derde denkt dat dat aandeel tussen de 10 - 20% ligt. Voor leerkrachten die dagelijks voor een klas staan vol leerlingen van wie sociale media de voornaamste nieuwsbron is, zou toch een belletje moeten gaan rinkelen? Halen ze dat wantrouwen wel eens aan tijdens de les?

We vroegen ook naar hun mening over de hedendaagse journalistiek. 51,9% geeft hierbij aan dat je nieuws altijd met een korreltje zout moet nemen en bijna 30 procent geeft aan dat objectiviteit soms ver te zoeken is. Als we deze twee optellen komen we aan iets meer dan 80% van de leerkrachten die vindt dat nieuwskanalen vaak een verdraaid beeld vormen van gevoelige actualiteitstopics. De rest van de bevroegde leerkrachten heeft een redelijk positief nieuwsbeeld. Zij denken dat het nieuws in Vlaanderen over het algemeen objectief gevoerd wordt. Deze laatste groep vormt slechts een kleine minderheid.

Waar de leerlingen geld als belangrijkste reden voor het maken van fake news aangeven, denken de leerkrachten dat het vooral gemaakt wordt om mensen hun mening over maatschappelijke topics te beïnvloeden. 18,5% denkt dat het (ook) voor de lol wordt gedaan.

Zelfs onder de leraren is er nog een groep onverschilligen (22,2%), die niet controleert of nieuws klopt wanneer ze eraan twijfelen. De grootste groep (59,3%) gaat op zoek naar dezelfde informatie op andere nieuwskanalen en 22,2% gaat op zoek naar meer informatie over de schrijvers van het artikel. Daarnaast vraagt 33,3% het aan mensen die er meer over weten.

Bijna de helft geeft eerlijk toe dat ze het nog nooit over fake news gehad hebben in hun lessen. 37% geeft aan dat ze het er wel al eens over gehad hebben met hun leerlingen. 29,6 % bevestigt dat ze er echt al les over gaven. Eén derde van de leerkrachten zei dat ze er een deel van een les aan besteedden, en 11,1% benutte hiervoor een volledig lesuur. Diegenen die er al meerdere lessen aan

spendeerden vormen samen een ander tiende. We kunnen concluderen dat de groep leerkrachten die fake news integreert in hun les Nederlands een nipte meerderheid vormt. Te nipt, als je het ons vraagt.

Leerkrachten die les willen geven over fake news zijn grotendeels op zichzelf aangewezen. Ze stellen zelf hun les samen of zoeken hun lesmateriaal online. Slechts één op tien leerkrachten die al les gaf over fake news, vond zijn/haar lesmateriaal in werkboeken Nederlands. Dat bevestigt ook wat wij opmerkten toen we nagingen wat reeds voorhanden was in de hand- en leerwerkboeken Nederlands. (cf. 7.2.4 Handboeken en leerwerkboeken Nederlands)

Naast het wantrouwen in de journalistiek dat we al opmerkten, stellen we ook vast dat er onwetendheid heerst onder de bevraagde leerkrachten over fake news. Slechts 14,8% geeft aan er voldoende over te weten om er aandacht aan te besteden tijdens hun lessen. We kunnen gelukkig wel meegeven dat de andere 85,2% een duidelijke motivatie toont om zich te verdiepen in fake news. Dat zijn alvast veelbelovende resultaten. Hopelijk is de daadkracht even groot als de wilskracht.

De helft van de bevraagden is bereid om zelf een les samen te stellen over fake news. Een derde wil er wel meer aandacht aan besteden, maar enkel als er een kant-en-klaar lessenpakket klaarligt. De rest geeft aan dat ze er al genoeg aandacht aan besteden. We zijn blij met de bereidheid van deze meerderheid om zelf aan de slag te gaan met fake news.

We vroegen de leerkrachten op het einde ook waarom ze fake-newsonderwijs al dan niet als nuttig beschouwen, een vraag met een open antwoord. We zien dat dezelfde motieven telkens terugkeren: om ze een kritische houding bij te brengen, om de leerlingen te doen beseffen dat niet alles wat ze lezen waar is en om ze met bronnen te leren omgaan.

De leerkrachten beseffen dat de informatie die online te vinden is niet altijd even betrouwbaar is. Zeker bij het nieuws dat op sociale media verschijnt staat het vertrouwen op een laag pitje. Iets meer dan de helft van de leerkrachten integreerde fake news al in hun lessen. Dit is te weinig naar onze mening. Gelukkig bleek uit hun antwoorden dat ze wel open staan voor meer lessen over fake news, behalve diegenen die van zichzelf vinden dat ze hier al genoeg tijd aan besteden. Leerkrachten die bereid zijn om les te geven over fake news moeten hun materiaal natuurlijk ergens vandaan halen. Sommigen stellen er zelf een les over samen, anderen worden liever een kant-en-klaar pakket aangeboden. Daarom kiezen wij voor de gulden middenweg. Wij willen met onze website een geschikte database aanbieden waarin voldoende materiaal beschikbaar is zodat leerkrachten weten waar te beginnen.

8.4 Resultaat fake-newstoets

Toets bij acht leerlingen derde middelbaar economie, Sint-Laurensinstituut Wachtebeke

8.4.1 Voor de toets

Om na te gaan of de leerlingen in de val zouden trappen bij het lezen van een nepnieuwsbericht, besloten we om zelf een bestaand artikel te vervalsen. Ons vervalste nieuwsbericht hebben we laten uitschijnen als een oefentoets leesvaardigheid. We kozen voor het artikel 'Nikolaj Gloesjkov, vriend van Poetin-criticus, dood teruggevonden in huis in Londen', dat verscheen in De Morgen op 13 maart 2018. (De Morgen, 2018) Omdat nepnieuws niet altijd direct herkenbaar is, besloten we om slechts kleine aanpassingen aan te brengen in het artikel. We veranderden de kop van dit artikel naar de veel sensationelere kop 'Opnieuw bloed aan de vingers van Vladimir Poetin'. Daarbovenop voegden we eraan toe dat anonieme bronnen die rechtstreeks in contact staan met het Kremlin bevestigd hadden dat Vladimir Poetin wel degelijk achter de aanval zat. Zo subtiel kan nepnieuws dus zijn. Het aangepaste artikel en de bijhorende leestoets zijn toegevoegd in de bijlagen. (cf. 20 Bijlage 9: Fake-newstoets)

De leestoets zelf is eigenlijk van geen belang voor dit onderzoek. Veel belangrijker is de nabespreking die we achteraf hielden met de leerlingen. Het document dat we invulden bij de nabespreking is ook terug te vinden in de bijlagen. In de nabespreking stelden we de leerlingen de volgende vragen:

- Hadden jullie dit artikel al ergens anders gelezen?
- Wat vinden jullie van de Russische president? Vladimir Poetin?
- Geloven jullie dat er meer geheime agenten rondlopen en er meer staatsmoorden zijn dan we denken?
- Stel je maar eens voor... Als het op een echt conflict aankomt, staat Rusland militair veel sterker dan het Verenigd Koninkrijk. Ter vergelijking: in Syrië was er ook meer dan 70 jaar geen oorlog, tot nu. Denken jullie dat we ons als Belgen/Nederlanders zorgen moeten maken?
- Is dit een artikel dat je snel zult vergeten? Waarom wel/niet?
- Wie heeft er naar de bron gekeken?

Daarna vermeldden we dat dit artikel nepnieuws bevatte en stelden we bijkomende vragen:

- Wie had door dat dit artikel nepnieuws bevatte?
- Wie is er helemaal ingelopen?
- Waarom geloofden jullie het artikel niet/wel en hebben jullie er (niet) even bij stilgestaan of de info wel klopt?
- Wie maakte zich echt wel een beetje zorgen?
- Wie vond Putin een echte rotzak na het lezen van het artikel?

8.4.2 Tijdens de toets

De leerlingen beginnen met een zucht aan het lezen. De vragen worden in een half uurtje ingevuld. Geen fronsen te bekennen. Ze hebben het helemaal niet door, denken we. Bij het nalezen merken we ook geen argwaan op. Bij vraag 3 en 4 - waarop kritische lezers een gevat antwoord zouden moeten geven, gezien de motieven in de tekst niet sluitend zijn - vinden we antwoorden die je kunt verwachten van derdejaars die tegen hun zin een leestoets invullen.

8.4.3 Na de toets

De nabespreking was een stuk interessanter. Door het artikel van De Morgen te bewerken hebben we de Russische president Poetin laten uitschijnen als een echte dictator bij de leerlingen. En of ze het geloofden. Het beeld van de Russische rotzak met zijn dodenlijst was geschapen.

Wanneer we nadien vroegen of ze zich de bron herinnerden, was er slechts één iemand die een vaag antwoord kon geven. Plots reageerde een leerling: "ik vroeg me eigenlijk plots af of het wel echt was". Een andere leerling vulde aan. "Ja, dat is eigenlijk waar, HLN of Het Nieuwsblad zou ik meer vertrouwen."

Wanneer we opbiechtten dat het inderdaad om een verzonnen artikel ging, hadden we plots weer alle aandacht. Als nepnieuws maakt het artikel kennelijk meer indruk dan als echt nieuws. Op één leerling na, gaf iedereen toe dat ze na het lezen niet aan de inhoud van het artikel hadden getwijfeld. Dat is uiteraard deels te wijten aan het vertrouwen dat leerlingen in hun leerkracht hebben. Ze verwachtten niet dat een leerkracht hen een foutief artikel zal voorleggen.

Uit de nabespreking (cf. 20.1) kunnen enkele conclusies getrokken worden. Eerst en vooral hadden de leerlingen al een slecht beeld van de Russische president en werd dit beeld alleen maar bevestigd. Ze waren er allemaal van overtuigd dat Poetin nog meer staatsmoorden op zijn geweten had en dat dit slechts het topje van de ijsberg was. Onrustwekkend werd dit artikel niet bevonden. Het was alsof de leerlingen die het artikel als waar zijnde aannamen pas nadien stilstonden bij de eigenlijke

boodschap van het artikel: een mogelijk dreigende koude oorlog tussen Engeland en Rusland. Het artikel zelf was dus geen grote binnenkomer. Al gaven ze wel aan dat de info wellicht zou blijven hangen en terug opgeroepen zou worden bij een ander nieuwsbericht over Poetin. Dat bewijst dat we met ons vals artikel wel degelijk bijdroegen aan hun beeldvorming over de Russische president. Vele leerlingen gaven aan dat ze informatie die ze op school krijgen meteen voor correct aannemen. Anderen zeiden dat het niet opviel omdat het artikel op een serieuze manier geschreven is.

De meeste leerlingen hadden niet door dat dit een nepnieuwsbericht was en het kon hen eigenlijk ook niet zoveel schelen. De interesse in de actualiteit van dit groepje was laag. Die geringe motivatie werkt kritisch lezen en nadenken zeker niet in de hand. Het meest onrustwekkende is misschien wel dat niemand nog precies wist welke bron bij het artikel stond. Nog werk aan de winkel dus.

8.5 Vergelijking met Nederland

Naast het onderzoek dat we voerden op het Sint-Laurensinstituut in Wachtebeke-Zelzate, konden we, zoals reeds eerder vermeld, hetzelfde onderzoek uitvoeren op een Nederlandse school, college De Heemlanden in Houten. Zo konden we het nieuwsbeeld van de Vlaamse leerlingen toetsen aan dat van onze noorderburen. Wij beseffen echter wel dat we vanuit de resultaten van één enquête op één school in België en in Nederland geen algemene conclusie kunt trekken over de twee landen. Toch leek het ons interessant om de proef op de som te nemen en deze twee scholen met elkaar te vergelijken. Een uitgebreidere analyse van zowel de resultaten van de enquêtes als de nabespreking van de fake-newstoets in Nederland zijn terug te vinden in de bijlagen. (cf. 17 Bijlage 6 / 18 Bijlage 7 / 19.2)

8.5.1 Enquête leerlingen

We waren verwonderd in hoeverre de enquêtes die we rondstuurden naar de leerlingen uit de tweede graad in België en in Nederland overeen kwamen met elkaar. Voor het overgrote deel waren de resultaten verrassend gelijklopend. De vragen waarbij we toch enige verschillen opmerkten, lijkten we hieronder op.

	België	Nederland
Hoe kritisch zijn de leerlingen bij het lezen van een artikel?	15,9% van de leerlingen twijfelt altijd bij het lezen van een artikel. 7,9% twijfelt nooit. De rest twijfelt soms.	6,6% van de leerlingen twijfelt altijd bij het lezen van een artikel. 13,2% twijfelt nooit. De rest twijfelt soms.
Wat zorg ervoor dat leerlingen twijfelen over de echtheid van een artikel?	65,1% twijfelt als de inhoud ongeloofwaardig lijkt. 49,2% twijfelt als het artikel weinig onderbouwd is.	84,9% twijfelt als de inhoud ongeloofwaardig lijkt. 58,5% twijfelt als het artikel weinig onderbouwd is.
Vinden de leerlingen dat fake news een bedreiging is voor de samenleving?	11,1% ziet helemaal geen bedreiging.	1,9% ziet helemaal geen bedreiging.
Staan de leerlingen open voor lessen over fake news?	Ja: 71,5% Nee: 39,7%	Ja: 61,3% Nee: 44,4%

Noot: Bij sommige vragen konden de leerlingen kiezen uit meerdere verschillende antwoorden. Daarom is de som van de percentages soms meer dan 100%.

In België en Nederland is het aantal leerlingen dat soms twijfelt aan de echtheid van een nieuwsbericht even groot. Toch zei een groter aandeel van de Belgische leerlingen dat ze altijd twijfelen bij het lezen van een artikel. Het aantal leerlingen uit Nederland dat nooit twijfelt is dan weer groter. Als we enkel kijken naar deze resultaten zouden we kunnen stellen dat Belgische leerlingen kritischer zijn bij het

lezen van nieuws. Maar dan vonden we een opmerkelijk verschil toen we vroegen naar de reden waarom leerlingen twifelen aan de echtheid. Zowel bij een ongeloofwaardige inhoud, als bij een weinig onderbouwd artikel, blijkt dat de Nederlanders wantrouwiger zijn. Dit weerlegt eigenlijk de antwoorden die ze gaven wanneer we hen vroegen hoe kritisch ze zijn bij het lezen van nieuws. Zouden we hier voorzichtig uit kunnen concluderen dat Belgische leerlingen zichzelf als kritischer zien, maar wanneer het er op aankomt de Nederlandse leerlingen eigenlijk kritischer zijn?

Iets meer dan een tiende van de bevroegde leerlingen uit het Sint-Laurensinstituut ziet helemaal geen bedreiging in fake news, tegenover één vijftigste van de bevroegde leerlingen uit De Heemlanden. Daaruit blijkt dat de Belgische leerlingen ietwat geruster zijn wat betreft de impact van nepnieuws.

Op de vraag of de leerlingen bereid waren om les te krijgen over fake news, kregen we het meest bevestigende antwoorden uit ons land.

8.5.2 Enquête leerkrachten

Omdat de respons op de leerkrachtenenquêtes tussen beide landen nogal verschillend was – 27 respondenten in België tegenover 8 respondenten in Nederland – beseffen wij dat de verschillen niet representatief zijn voor de verschillen tussen beide landen. Toch lijkten we hieronder even de opmerkelijkste verschillen op. De vragen uit de enquêtes die niet besproken worden, tonen geen relevante verschillen aan.

	België	Nederland
Vertrouwen de leerkrachten de mainstream media?	22% van de leerkrachten schat het aandeel fake news op de mainstream media groter in dan 10%	Alle leerkrachten schatten het aandeel fake news op de media kleiner in dan 10%
Vertrouwen de leerkrachten het nieuws op sociale media?	70% schat het aandeel fake news op sociale media groter in dan 20%, 30% van de leerkrachten schat dit aandeel in tussen de 10-20%	62,5% schat het aandeel fake news op sociale media groter in dan 20%, 25% schat dit aandeel in tussen de 10-20%, en 12,5% schat dit aandeel kleiner dan 10% in.
Wat is hun mening over de journalistiek in hun land?	25,9% van de Belgische leerkrachten denkt dat het nieuws in hun land redelijk objectief gevoerd wordt.	62,5% van de Nederlandse leerkrachten denkt dat het nieuws in hun land redelijk objectief gevoerd wordt.
Controleren de leerkrachten de echtheid van een artikel bij twijfel?	De groep leerkrachten die niet controleert, bedraagt 22,2%.	De groep leerkrachten die niet controleert, bedraagt 37,5%.
Besteedden de leerkrachten al eerder aandacht aan fake news in hun lessen?	44,4% van de bevroegde leerkrachten gaf er nog nooit les over.	Geen enkele bevroegde leerkracht gaf er nog nooit les over.
Zijn de leerkrachten bereid meer aandacht te besteden aan fake news?	Bijna 50% ziet dit zitten en wil hierover zelf een les samenstellen. 33% is hiertoe bereid indien hen een lessenpakket aangeboden wordt.	12,5% ziet dit zitten en wil hierover zelf een les samenstellen. 62,5% is hiertoe bereid indien hen een lessenpakket aangeboden wordt.

Het vertrouwen in zowel de mainstream als de sociale media is groter bij de bevroegde Nederlanders. Daaruit volgt dat onze noorderburen ook minder snel gaan controleren of nieuws klopt of niet. Wel

verwerkten de Nederlandse leerkrachten fake news al vaker in hun lessen. Waar bijna de helft van de Vlaamse leerkrachten Nederlands het nog nooit over fake news heeft gehad voor de klas, had geen enkele bevraagde Nederlandse leerkracht fake news nog nooit vermeld in hun les. Daartegenover staat de grotere bereidheid van de Vlamingen om het heft in eigen handen te nemen en zelf een les over fake news samen te stellen. Beide groepen zijn bereid om er meer aandacht aan te besteden in de les. Dat is goed nieuws, 'écht' goed nieuws!

8.5.3 Fake-newstoets

Bij de nabespreking van de fake-newstoets waren er eigenlijk geen verschillen te vinden tussen de twee doelgroepen. Zowel in Vlaanderen als in Nederland traptten pakweg alle leerlingen, op een enkeling na, met beide voeten in onze val. De leerlingen gaven toe dat ons fake-newsbericht mee hun beeld over Vladimir Putin vormde. In beide groepen was de interesse in de actualiteit redelijk laag, waardoor het hen eigenlijk niet veel kon schelen of wat ze lazen klopte of niet.

8.6 Conclusie en antwoord op de onderzoeksvraag

In hoofdstuk 4 formuleerden we onze onderzoeksvraag, doelend op een antwoord waar we gedurende ons onderzoek stap voor stap naartoe werkten. De onderzoeksvraag luidde als volgt:

- ***In welke mate wordt er aandacht besteed aan het fenomeen 'fake news' in de lessen Nederlands in de 2e graad van het secundair onderwijs in Vlaanderen?***

Nog niet al te veel. Iets meer dan de helft van de leerkrachten Nederlands gaf aan dat ze fake news al vermeldden in hun lessen. Slechts 30% gaf er ook effectief les over. De meerderheid acht ook hun kennis over fake news nog onvoldoende om er uitgebreid les over te geven. Ze geven aan dat ze een argwaan koesteren tegenover nepnieuws en de digitale nieuwswereld. Toch handelen ze niet echt naar dat wantrouwen. Of ze betrekken er hun leerlingen nog niet bij tenminste. Gelukkig zit de motivatie goed, en geven de leerkrachten aan wel bereid te zijn om in de toekomst les te geven over fake news.

Eerder in onze bachelorproef (cf. 4.3 Onderzoeksvraag) vermeldden we ook de deelvragen waarop we via ons onderzoek een antwoord op wilden formuleren. Het gaat om de volgende vragen:

- *Hoe vatbaar zijn leerlingen van de tweede graad voor fake news?*
- *In hoeverre wordt er al lesgegeven over fake news in het secundair onderwijs in Vlaanderen?*
- *In hoeverre zijn leerlingen/ leerkrachten bereid om les te krijgen/ te geven over fake news?*
- *Weten leerkrachten voldoende over fake news om er les over te geven?*

Uit de resultaten van onze enquêtes en uit de nabespreking van de fake-newstoets blijkt dat er wel degelijk nood is aan lessen over fake news in het onderwijs in Vlaanderen. Het vertrouwen van zowel leerlingen als leerkrachten in het nieuws dat circuleert op sociale media is terecht laag, en dat terwijl het meeste nieuws de leerlingen bereikt via deze sociale media. Een grote groep leerkrachten Nederlands gaf aan nog nooit fake news te hebben aangepakt in hun lessen.

Gelukkig is er zowel bij de leerlingen als de leerkrachten een bereidheid om hierover les te krijgen/geven. Al gaf slechts een kleine minderheid van de leerkrachten aan voldoende over fake news te weten om er les over te geven. Met onze site zetten we hopelijk al een stap in de goeie richting. We zijn ervan overtuigd dat - als onze site op de juiste manier benut wordt - er op zijn minst al een vleugje verbetering op komst is voor les over fake news in het Vlaamse (en Nederlandse) onderwijs.

9 Fake news in de les Nederlands voor dummies!

Als kers op de taart van onze bachelorproef, besloten we de website 'Fake news in de les Nederlands voor dummies!' te ontwerpen. We willen leerkrachten Nederlands in het secundair onderwijs wegwijs maken in het lesmateriaal over fake news dat online aanwezig zijn.

Leerkrachten kunnen op onze site terecht voor volgende zaken:

- raadplegen van online lesmateriaal over fake news;
- een opdeling van al het lesmateriaal volgens het aantal lessen die de leerkracht eraan wil besteden;
- toelichting over welk lesmateriaal het best geschikt is voor elke doelgroep;
- interessante filmpjes over fake news, op niveau van de leerlingen.

Volgende bronnen komen aan bod op de site:

Beschrijving bron	Link	Verkorte referentie
De documentaire van Pano over fake news	http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/videozone/2.47177/2.49424	(VRT, 2017)
Affiche van Mediawijs over je fake news kunt herkennen (= bijlage 2)	https://mediawijs.be/tools/affiche-betrouwbare-info-of-toch-fake	(Mediawijs, 2017)
Documentaire over fake news van de Nederlandse jongerentelevisie Zapp	https://www.zapp.nl/1757-denktank/gemist/VPWON_1275398	(Denktank, 2017)
Virtueel spel waarbij de speler leert hoe je nepnieuws maakt	https://www.slechtnieuws.nl/#intro	(Gusmanson, s.d.)
Bundel met vrt-uitzendingen op 'Het Archief' over fake news	https://onderwijs.hetarchief.be/collecties/1263381	(De Baets, s.d.)
Bundel met vrt-uitzendingen op 'Het Archief' over de geschiedenis en de toekomst van fake news	https://onderwijs.hetarchief.be/collecties/1427761	(Degraeuwe, s.d.)
TED-talk van de Nigeriaanse spreker Stephanie Busari, die vertelt over de gevolgen van fake news in haar thuisland Nigeria	https://www.ted.com/talks/stephanie_busari_how_fake_news_does_real_harm/discussion?utm_campaign=&awesm=on.ted.com_tu1f&utm_source=facebook.com&utm_medium=on.ted.com-facebook-share&utm_content=awesm-publisher	(Busari, 2017)
Educatief pakket ontworpen door het team van Mediawijs	https://mediawijs.be/sites/default/files/wy-siwyg/fake_news_-_difference_day_1.pdf	(Hermans, Marckx, Aernouts, Custers, & Marcisz, Educatief pakket: Fake News, 2017)
Lezing aan de Universiteit van Vlaanderen door prof Ike Picone	https://www.universiteitvanvlaanderen.be/college/waarom-geloof-jij-fake-news/	(Picony, 2018)

Oplijsting van verschillende soorten fake news door Media Literacy For Citizenship (=bijlage 1)	https://eavi.eu/beyond-fake-news-10-types-misleading-info/	(Steinberg, 2017)
Schrijfster Chimamanda Adichie houdt een inspirerende TED-talk over de gevaren van eenzijdige verhalen	https://www.ted.com/talks/chimamanda-adichie-the-danger-of-a-single-story	(Adichie, 2009)
'Het echte probleem met fake nieuws', een artikel door Ike Picone, waarin dieper ingegaan wordt op de benadering en de aanpak van fake news.	https://mediawijs.be/dossiers/dossier-nieuws-en-informatiegeletterdheid/echte-probleem-fake-nieuws	(Picone, s.d.)
Tool waarmee leerlingen zelf nieuws kunnen maken	http://www.nieuwstool.nl/	(NDP Nieuwsmedia, s.d.)
'Beeld en Geluid' biedt de workshop 'Nieuws of Nonsens' aan voor scholen.	https://www.beeldengeluid.nl/bezoek/met-de-klas/voortgezet-onderwijs-en-mbo/workshop-nieuws-nonsens	(Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, s.d.)
Vereenvoudigde poster over hoe je nepnieuws herkent	https://pbs.twimg.com/media/C3_KKekW8AEEEne.jpg	(International Federation of Library Associations and Institutions, s.d.)
Nieuwscheckingsproject van de Universiteit Leiden.	http://nieuwscheckers.nl/	(Opleiding journalistiek - Universiteit Leiden, s.d.)
Site van de ontwerpers van het virtueel nepnieuwsspelletje.	https://wijzijndrog.nl/	(DROG, s.d.)
Nederlandse tegenhanger van het Vlaamse platform 'Mediawijs'	https://www.mediawijsheid.nl/nepnieuws/	(mediawijzer.net, 2017)
Schrijver en ondernemer Damon Brown leert je in een filmpje van vijf minuten hoe je best je nieuws kiest.	https://ed.ted.com/lessons/how-to-choose-your-news-damon-brown	(Brown, 2014)
Met de onlinegame "Digital Duel" kan je je digitale vaardigheden testen en op die manier je digitale leeftijd berekenen.	https://www.digitalduel.be/	(FODEconomie, s.d.)

Dit is de link naar de site: <https://sampacket.wixsite.com/fakenews>

Onze website is gemaakt met het programma WIX.

10 Besluit

Aan het eind van de rit kunnen we besluiten dat fake news een complex fenomeen is. Je kunt het zowel in de enge als in de brede zin interpreteren. De anekdotes over de houtspikkelende indianen en de dode vlooien van Serré toonden aan dat het zelfs met traditionele media opletten geblazen is. Van de ultraneppe anti-Hillary propaganda uit Macedonië tot over van de pot gerukte clickbaitartikels tot de eenzijdige berichtgeving over een actuele topic als pakweg migratieproblematiek. Allemaal creëren ze een verkeerd of verdraaid beeld van de werkelijkheid. En eens dit nepbeeld van de werkelijkheid, het zogenaamde simulacrum, de overhand neemt bij een bepaalde groep uit de bevolking, ligt de weg naar polarisering open.

Met de constante informatiestroom die vooral online prominent aanwezig is, kunnen we mensen het moeilijk kwalijk nemen dat ze soms verdwalen. Iedereen is een potentiële fake-newsverspreider, en al blijkt uit onderzoek dat nepaccounts daar voor een deel aan bijdragen, de grootste successen van nepnieuwsartikels zijn nog steeds te danken aan verspreiding door echte accounts. Net daarom speelt het onderwijs een belangrijke rol. Het is de taak van het onderwijs om leerlingen de bekwaamheid bij te brengen waarmee ze écht nieuws van fake nieuws kunnen onderscheiden. Er is nood aan een bewustzijn dat hen ervan weerhoudt om nieuws rond te bazuinen zonder eerst even bij stil te staan bij de echtheid ervan. Uit ons onderzoek en dat van Stanford University blijkt dat leerlingen uit de tweede graad nog al te vaak onbekwaam zijn om fake news op te merken. In tijden van fake news is dat een gevaarlijk gegeven. Er is dus werk aan de winkel!

Bronnen waarheidsgetrouw kunnen beoordelen staat gelukkig al gebeiteld in de leerplannen en dat zal allicht zo blijven. Alleen is die vaardigheid de laatste jaren een grotere uitdaging geworden. Sinds sociale media een groot stuk van ons leven beheersen, kan iedereen fake news maken en verspreiden. En wie is talrijk aanwezig op sociale media? Juist ja, onze leerlingen. Mediawijsheid zit voorlopig vooral verrat in de vakoverschrijdende eindtermen. Wat goed is, want zoals experts aangeven, heeft onderwijs over mediawijsheid en nepnieuws geen nut als het niet geïntegreerd wordt in pakweg alle vakken. Voor Nederland is echter een speciale rol weggelegd. Om dit te staven citeren we nog eens de Nederlandse Taalunie: "Het kritisch begrijpen en interpreteren van de overdosis aan (ongecontroleerde) informatie die online beschikbaar is, is een (hoog)cognitieve taak die uiterst talig is en alleen succesvol kan worden uitgevoerd door mensen die over voldoende lees- en schrijfvaardigheid, kennis van tekstsoorten en teksttypen en inzicht in argumentatietechnieken beschikken." (Algemeen Secretariaat Nederlandse Taalunie, 2017)

Mediawijsheid en nepnieuws mogen en moeten dus nog grondiger ingebed worden in de lessen Nederlands. Met de nieuwe plannen om de vakoverschrijdende eindtermen te verwerken in de specifieke einddoelen van alle vakken, lijkt een eerste stap in de goede richting gezet. Het antwoord op onze onderzoeksvraag luidt dat er nog momenteel nog te weinig leerkrachten Nederlands in Vlaanderen zijn die al les geven over fake news, maar dat de motivatie en het besef wel goed zitten. Bij de leerlingen uit de tweede graad stellen we gelijkaardige resultaten vast. Ook zij geven aan dat fake news een lesonderwerp is dat ze wel zien zitten.

Een nieuwswereld waarin alles zwart op wit klopt, is ondenkbaar. Het is zelfs mogelijk dat in deze bachelorproef hier en daar een onwaarheidje geslopen is. De kans dat één van onze bronnen, zonder dat we het vermoeden, een loopje neemt met de waarheid, is reëel. Toch moeten we als leerkracht, als leerling, als sociale mediagebruiker en als goedwillig lid van de samenleving, immer en altijd streven naar een zo correct en eerlijk mogelijke verspreiding van de actualiteit. Alleen dan heeft de strijd tegen fake news een kans.

Wat de toekomst zal brengen, is moeilijk te zeggen. Wij voegen ons in ieder geval bij de optimisten, diegenen die aangeven dat de mensheid deze fake-newscrisis gezamenlijk zal overwinnen. Onderwijs zal daar ongetwijfeld een sleutelrol in spelen!

11 Bibliografie

- Adichie, C. (2009, juli). *The danger of a single story*. Opgehaald van ted.com:
https://www.ted.com/talks/chimamanda_adichie_the_danger_of_a_single_story
- Algemeen Secretariaat Nederlandse Taalunie. (2017). *Iedereen taalcompetent!* Opgehaald van taalunieversum.org:
http://taalunieversum.org/sites/tuv/files/downloads/ledereen_taalcompetent_0.pdf
- Anderson, J., & Rainie, L. (2017, oktober 19). *The Future of Truth and Misinformation Online*. Opgehaald van Pew Research center: <http://www.pewinternet.org/2017/10/19/the-future-of-truth-and-misinformation-online/>
- Badawy, A., Ferrara, E., & Lerman, K. (2018). *Analyzing the Digital Traces of Political Manipulation*. Opgehaald van Cornell University Library: <https://arxiv.org/pdf/1802.04291.pdf>
- BELGA. (2006, december 13). *Nepuitzending RTBF zet het land op zijn kop*. Opgehaald van nieuwsblad.be: https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf13122006_097
- BELGA. (2018, maart 3). *'Fake news' verspreidt zich veel sneller dan feiten*. Opgehaald van standaard.be: http://www.standaard.be/cnt/dmf20180308_03398389
- Berkhout, M. (2016, november 29). *Bestrijd nepnieuws met stoomcursus mediawijsheid*. Opgehaald van De Volkskrant: <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/bestrijd-nepnieuws-met-stoomcursus-mediawijsheid~b88c131a/?platform=hootsuite>
- Bhat, A. (2017, december 19). *Why Fake News Should Bother You*. Opgehaald van youtube.com:
https://www.youtube.com/watch?v=14zHsv_TNMs
- Brown, D. (2014, juni 5). *How to choose your news - Damon Brown*. Opgehaald van TedEd:
<https://ed.ted.com/lessons/how-to-choose-your-news-damon-brown>
- Busari, S. (2017, februari). *How fake news does real harm*. Opgehaald van ted.com:
https://www.ted.com/talks/stephanie_busari_how_fake_news_does_real_harm/discussion?utm_campaign=&awesm=on.ted.com_tu1f&utm_source=facebook.com&utm_medium=on.ted.com-facebook-share&utm_content=awesm-publisher
- Center for Media Literacy. (s.d.). *10 Benefits of Media Literacy Education*. Opgehaald van medialit.org: <http://www.medialit.org/reading-room/10-benefits-media-literacy-education>
- Chen, S. (2018, januari 20). *Schools around the world are now teaching kids to spot fake news*. Opgehaald van Quartz: <https://qz.com/1175155/a-special-class-how-to-teach-kids-to-spot-fake-news/>
- Claeys, J. (2009, januari 22). *VRT verklaart Fabiola dood*. Opgehaald van nieuwsblad.be:
<https://www.nieuwsblad.be/cnt/gbk25f9b0>
- Coles, S. (2017, juli 17). *The most and least trusted professions*. Opgehaald van Aol.:
<https://www.aol.co.uk/news/2017/07/17/the-most-and-least-trusted-professions/?gucounter=1>
- De Baets, M. (s.d.). *Uitgeklaard: fake news*. Opgehaald van onderwijs.hetarchief.be:
<https://onderwijs.hetarchief.be/collecties/1263381>

- De Boeck, A. (2018, mei 2). *De Croo vraagt experts en burgers om fake news te bestrijden*. Opgehaald van De Morgen: <https://www.demorgen.be/binnenland/de-croo-vraagt-experts-en-burgers-om-fake-news-te-bestrijden-b3df9d3f/>
- de Haldevang, M. (2017, oktober 17). *Russia's troll factory also paid for 100 activists in the US*. Opgehaald van Recode: <https://qz.com/1104195/russian-political-hacking-the-internet-research-agency-troll-farm-by-the-numbers/>
- De Morgen. (2017, augustus 19). *Facebook verbiedt advertenties van pagina's die nepnieuws verspreiden*. Opgehaald van demorgen.be: <https://www.demorgen.be/technologie/facebook-verbiedt-advertenties-van-pagina-s-die-nepnieuws-verspreiden-bbbfeb99/>
- De Morgen. (2017, oktober 5). *Samenzweringstheorieën over schietpartij Las Vegas verspreiden zich als lopend vuurtje via sociale media*. Opgehaald van demorgen.be: <https://www.demorgen.be/buitenland/samenzweringstheorieen-over-schietpartij-las-vegas-verspreiden-zich-als-lopend-vuurtje-via-sociale-media-b59cb4c6/>
- De Morgen. (2018, maart 13). *Nikolaj Gloesjkov, vriend van Poetin-criticus, dood teruggevonden in huis in Londen*. Opgehaald van demorgen.be: <https://www.demorgen.be/buitenland/nikolaj-gloesjkov-vriend-van-poetin-criticus-dood-teruggevonden-in-huis-in-londen-b58c7e0a/>
- De Standaard. (2014, augustus 20). *'Basta' leidt Vlaamse journalisten om de tuin*. Opgehaald van [destandaard.be](https://www.standaard.be/cnt/dmf20140820_01225203): https://www.standaard.be/cnt/dmf20140820_01225203
- De Volkskrant. (s.d.). *Klopt dat wel?* Opgehaald van [volkskrant.nl](https://beta.volkskrant.nl/klopt-dat-wel--storystream/): <https://beta.volkskrant.nl/klopt-dat-wel--storystream/>
- Deckmyn, D. (2016, november 29). *Verzonnen interviews, grappen en hoaxes*. Opgehaald van [Standaard.be](http://m.standaard.be/cnt/dmf20161128_02597453?shareId=4f7ece98b4ca3173ccd-59b6798e455f24d3971d371e1fd96534021efde1769a34b490708c38e880a4484034570b4e-69840609c3ffcde00701eee9848ccd8aa2d675c11379f2c5685049e19e809a6b629ef77fc567f-8c9aa5b3f2a0093cc1b): http://m.standaard.be/cnt/dmf20161128_02597453?shareId=4f7ece98b4ca3173ccd-59b6798e455f24d3971d371e1fd96534021efde1769a34b490708c38e880a4484034570b4e-69840609c3ffcde00701eee9848ccd8aa2d675c11379f2c5685049e19e809a6b629ef77fc567f-8c9aa5b3f2a0093cc1b
- Deckmyn, D. (2017, november 8). *DESALNIETTEMIN*. Opgehaald van [standaard.be](http://www.standaard.be/cnt/dmf20171107_03175461): http://www.standaard.be/cnt/dmf20171107_03175461
- Degraeuwe, L. (s.d.). *Project Fake News*. Opgehaald van [hetarchief.be](https://onderwijs.hetarchief.be/collecties/1427761): <https://onderwijs.hetarchief.be/collecties/1427761>
- Denktank. (2017, december 3). *Elke dag 1 april*. Opgehaald van [zapp.nl](https://www.zapp.nl/1757-denktank/gemist/VPWON_1275398): https://www.zapp.nl/1757-denktank/gemist/VPWON_1275398
- DeStandaard. (2015, november 24). *Fotograaf Jimmy Kets toont hoe hij beelden Brussel kan manipuleren*. Opgehaald van [standaard.be](http://www.standaard.be/cnt/dmf20151124_01986375): http://www.standaard.be/cnt/dmf20151124_01986375
- DeStandaard. (2017, augustus 24). *Waarom we zo graag fake news delen*. Opgehaald van [destandaard.be](https://www.standaard.be/cnt/dmf20170823_03032148): https://www.standaard.be/cnt/dmf20170823_03032148
- DROG. (s.d.). *Hoe maken we onzin onschadelijk?* Opgehaald van [DROG](https://wijzijndrog.nl/): <https://wijzijndrog.nl/>

- Dumon, P. (2018, april 15). *Fake news of niet, het zal veel jongeren worst wezen*. Opgehaald van demorgen.be: https://www.demorgen.be/binnenland/fake-news-of-niet-het-zal-veel-jongeren-worst-wezen-b179c5e7/?utm_campaign=newsletter&utm_medium=email&utm_userid=&utm_source=demorgen&utm_content=avond&utm_ctid=0581bbe6212e1e6ed9b1f6b2cb3e8ac0
- Europees parlement en de Raad. (2006, september 18). *aanbeveling van het Europees parlement en de raad van 18 december 2006 inzake sleutelcompetenties voor een leven lang leren*. Opgehaald van EUR-lex: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006H0962:NL:HTML>
- FODEconomie. (s.d.). *Ga de strijd aan met #DigitalNative*. Opgehaald van Digital Duel: <https://www.digitalduel.be/>
- Frommer, D. (2017, november 2). *Twitter's list of 2,752 Russian trolls*. Opgehaald van Recode: <https://www.recode.net/2017/11/2/16598312/russia-twitter-trump-twitter-deactivated-handle-list>
- Globe and Mail, New Statesman, Huffington Post. (2017, maart 23). *Samenzweringstheorieën zijn 'in' en niet zo makkelijk uit te roeien*. Opgehaald van demorgen.be: <https://www.demorgen.be/nieuws/samenzweringstheorieen-zijn-in-en-niet-zo-makkelijk-uit-te-roeien-bb0f1439/>
- Gusmanson. (s.d.). *Slecht nieuws - game*. Opgehaald van slechtnieuws.nl: <https://www.slechtnieuws.nl/#intro>
- Hermans, S. (s.d.). *Fake news? What's in a name*. Opgehaald van Mediawijs: https://mediawijs.be/sites/default/files/wysiwyg/fake_news_-_difference_day_1.pdf
- Hermans, S., Marckx, V., Aernouts, F., Custers, K., & Erwin, M. (s.d.). *Fake News? What's in a name?*. Opgehaald van Mediawijs: https://mediawijs.be/sites/default/files/wysiwyg/fake_news_-_difference_day_1.pdf
- Hermans, S., Marckx, V., Aernouts, F., Custers, K., & Marcisz, E. (2017). *Educatief pakket: Fake News*. Opgehaald van mediawijs.be: <https://mediawijs.be/tools/educatief-pakket-fake-news>
- Hoaxmelding. (s.d.). *Hoaxmelding*. Opgehaald van hoaxmelding.nl: <https://www.hoaxmelding.nl/>
- Hoax-wijzer. (s.d.). *Hoax-wijzer*. Opgehaald van hoax-wijzer.be: <http://www.hoax-wijzer.be/>
- Horner, P. (2016, november 17). Facebook fake-news writer: 'I think Donald Trump is in the White House because of me'. (C. Dewey, Interviewer)
- International Federation of Library Associations and Institutions. (s.d.). *Hoe ontdek je nepnieuws*. Opgehaald van ifla.org: https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/info-society/images/dutch_-_how_to_spot_fake_news_-_dutch.pdf
- Katholiek onderwijs Vlaanderen. (2012, september 1). *Leerplan Nederlands ASO - KSO - TSO*. Opgehaald van Katholiek onderwijs Vlaanderen: <http://ond.vkso-ict.com/leerplannen/doc/Nederlands-2012-001.pdf>
- Leithead, A., & Hegarty, S. (2018, mei 19). *The fate of the Chibok girls*. Opgehaald van BBC: http://www.bbc.co.uk/news/resources/idt-sh/chibok_girls

- Mediawijs. (2017, oktober 10). *Affiche: Betrouwbare info of toch fake?* Opgehaald van mediawijs.be: <https://mediawijs.be/tools/affiche-betrouwbare-info-of-toch-fake>
- mediawijzer.net. (2017). *Nepnieuws*. Opgehaald van mediawijsheid.nl: <https://www.mediawijsheid.nl/nepnieuws/>
- Mensbrugge, T. V. (2015, mei 4). *Deze kindjes maken elke ramp mee*. Opgehaald van demorgen.be: <https://www.demorgen.be/tvmedia/deze-kindjes-maken-elke-ramp-mee-b7c2122b/#>
- MSN. (2018, juni 8). *MSN: Nieuws België & Buitenland, Horoscoop, Showbizz, Hotmail/Outlook*. Opgehaald van MSN: <http://www.msn.com/nl-be/>
- NDP Nieuwsmedia. (s.d.). *Nieuwsmakers*. Opgehaald van Nieuwstool: <http://www.nieuwstool.nl/>
- Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid. (s.d.). *WORKSHOP NIEUWS OF NONSENS*. Opgehaald van Beeld en Geluid: <https://www.beeldengeluid.nl/bezoek/met-de-klas/voortgezet-onderwijs-en-mbo/workshop-nieuws-nonsens>
- Nguyen, N.-S. (2007). *Two Vietnamese Hmong ethnic children* . Ha Giang Province, Vietnam.
- NOSop3. (2016, december 9). *'Jongeren herkennen geen nepnieuws en dat is gevaarlijk'*. Opgehaald van nos.nl: <https://nos.nl/op3/artikel/2147453-jongeren-herkennen-geen-nepnieuws-en-dat-is-gevaarlijk.html>
- NPO Human. (2017, november 22). *Lukt het deze klas om nepnieuws te verspreiden?* Opgehaald van NPO 3 : *Lukt het deze klas om nepnieuws te verspreiden?*
- Opleiding journalistiek - Universiteit Leiden. (s.d.). *NIEUWSCHECKERS*. Opgehaald van nieuwscheckers.nl: <http://nieuwscheckers.nl/>
- Paelinck, G. (2017, januari 21). *Trump lokt fors minder volk naar inauguratie dan Obama* . Opgehaald van deredactie.be: <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/buitenland/1.2870701#>
- Picone, I. (s.d.). *Het echte probleem met fake nieuws*. Opgehaald van Mediawijs: <https://mediawijs.be/dossiers/dossier-nieuws-en-informatiegeletterdheid/echte-probleem-fake-nieuws>
- Picony, I. (2018, maart 8). *Universiteit van Vlaanderen - Waarom geloof jij fake news?* Opgehaald van Universiteit van Vlaanderen: <https://www.universiteitvanvlaanderen.be/college/waarom-geloof-jij-fake-news/>
- Pleijter, A. (2017, maart). *'Factcheckers zijn niet onfeilbaar: je kunt bepaalde bronnen missen'*. 16 - 20. (R. d. Nijs, Interviewer)
- Poté, K., & Goedseels, E. (2017, november 18). *Nepnieuws: niets nieuws onder de zon?* Opgehaald van pub.be: <https://pub.be/nl/nepnieuws-niets-nieuws-onder-de-zon/>
- Ram, A., & Blood, D. (2018, februari 6). *Hard right dominates use of fake US news, Oxford study finds*. Opgehaald van Financial Times: <https://www.ft.com/content/611d5c90-0a87-11e8-8eb7-42f857ea9f09>
- Redactie DeRaaskalderij. (2018). *DeRaaskalderij*. Opgehaald van raaskalderij.be: <https://www.raaskalderij.be/>

- Sargasso; Republiek Allochtonië. (2017 - 2018). *Stellingenchecker*. Opgehaald van stellingenchecker.nl : <https://stellingchecker.nl/>
- Serré, R. (2017). *De waan van de dag - over nepnieuws en zo*. Zoetemeer : Lectorium .
- Silverman, C. (2017, mei 3). Fake news-expert BuzzFeed: "Vertrouwen in traditionele media zal nooit meer volledig terugkomen". (P. Huyghebaert, Interviewer) Opgehaald van [deredactie.be](http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/cultuur%2Ben%2Bmedia/media/1.2968633#): <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/cultuur%2Ben%2Bmedia/media/1.2968633#>
- Smet, P., & Lieten, I. (2012, mei 4). *Conceptnota mediawijsheid*. Opgehaald van Mediawijs: https://mediawijs.be/sites/default/files/artikels/bestanden/conceptnota_mediawijsheid.pdf
- Snopes.com. (1995 - 2018). *Snopes*. Opgehaald van [snopes.com](https://www.snopes.com/): <https://www.snopes.com/>
- Soroush Vosoughi, D. R. (2018, maart 9). *Report: The spread of true and false news online*. Opgehaald van Science Magazine: <http://science.sciencemag.org/content/359/6380/1146.full>
- Standage, T. (2017, juni). *THE TRUE HISTORY OF FAKE NEWS*. Opgehaald van [1843magazine](https://www.1843magazine.com/technology/rewind/the-true-history-of-fake-news): <https://www.1843magazine.com/technology/rewind/the-true-history-of-fake-news>
- Stanford History Education Group. (2016, november 22). *SHEG Evaluating Information Online*. Opgehaald van stacks.stanford.edu: <https://stacks.stanford.edu/file/druid:fv751yt5934/SHEG%20Evaluating%20Information%20Online.pdf>
- Steinberg, L. (2017, juli 26). *Infographic: Beyond Fake News – 10 Types of Misleading News – nine Languages*. Opgehaald van [eavi - media literacy for citizenship](https://eavi.eu/beyond-fake-news-10-types-misleading-info/) : <https://eavi.eu/beyond-fake-news-10-types-misleading-info/>
- Ten Bos, R. (2017, december 21). *Nepnieuws in een wereld die geen feiten wil*. Opgehaald van [vn.nl](https://www.vn.nl/nepnieuws-in-een-wereld-die-geen-feiten-wil/): <https://www.vn.nl/nepnieuws-in-een-wereld-die-geen-feiten-wil/>
- The Flat Earth Society. (s.d.). *The Flat Earth Society*. Opgehaald van [theflatearthsociety.org](https://theflatearthsociety.org/home/index.php): <https://theflatearthsociety.org/home/index.php>
- Thompson, C. (2017, februari 13). *The new civics course in US schools: How to spot fake news*. Opgehaald van [apnews](https://apnews.com/869ef17ddfc34a2ab5bc5be038f6362b): <https://apnews.com/869ef17ddfc34a2ab5bc5be038f6362b>
- Tineye. (s.d.). *Reverse Image Search*. Opgehaald van [tineye.com](https://www.tineye.com/): <https://www.tineye.com/>
- Tooms, B. (2017, november 17). *Meer les maakt je niet 'mediawijzer'*. Opgehaald van [nrc.nl](https://www.nrc.nl/nieuws/2017/11/17/meer-les-maakt-je-niet-mediawijzer-14076829-a1581571): <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/11/17/meer-les-maakt-je-niet-mediawijzer-14076829-a1581571>
- Van Beemen, L. (2011). *Ontwikkelingspsychologie*. Groningen: Noordhoff uitgevers.
- van der Donk, C., & van Lanen, B. (2016). *Praktijkonderzoek in de school*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- van Haperen, T. (2017, februari 3). *Echt onderwijs helpt tegen nepnieuws*. Opgehaald van [nrc.nl](https://www.nrc.nl/nieuws/2017/02/03/echt-onderwijs-helpt-tegen-nepnieuws-6536662-a1544452): <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/02/03/echt-onderwijs-helpt-tegen-nepnieuws-6536662-a1544452>

- Vandenberghe, L., & Van de Velde, C. (2018, april 26). *EU gaat strijd aan met nepnieuws*. Opgehaald van VRT NWS: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/04/26/eu-gaat-strijd-aan-tegen-fake-news/>
- Verheyden, T. (2018, mei 24). *Deep fake: wat een door SP.A gemanipuleerd filmpje met Trump en pornovideo's gemeen hebben*. Opgehaald van vrt.be: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/05/23/wat-eeen-door-sp-a-gemanipuleerd-filmpje-met-donald-trump-en-porn/>
- Vlaamse overheid. (2010). *Nieuwe vakoverschrijdende eindtermen voor het secundair onderwijs*. Opgehaald van eindtermen.vlaanderen.be: <http://eindtermen.vlaanderen.be/publicaties/voet/voet2010.pdf>
- Vlaamse overheid. (2012). *Eindtermen "Nederlands" van de tweede graad aso*. Opgehaald van onderwijs.vlaanderen.be: [Eindtermen "Nederlands" van de tweede graad aso](http://onderwijs.vlaanderen.be)
- VRT. (2017, 4 12). *"Pano": Fake news, welk nieuws mag je nog geloven?* Opgehaald van dredactie.be: <http://dredactie.be/cm/vrtnieuws/videozone/2.47177/2.49424>
- Wijnberg, R. (2017, januari 24). *Waarom objectieve journalistiek een misleidende en gevaarlijke illusie is*. Opgehaald van De Correspondent: <https://decorrespondent.nl/6073/waarom-objectieve-journalistiek-eeen-misleidende-en-gevaarlijke-illusie-is/155650990-09fc1192>
- WNYC . (2017). *breaking news*. Opgehaald van [future of fake news](http://futureoffakenews.com) : <http://futureoffakenews.com/videos.html>

12 Bijlage 1: Verschillende soorten fake news

VERDER KIJKEN DAN 'NEPNIEUWS'

TIEN SOORTEN MISLEIDEND NIEUWS

propaganda <ul style="list-style-type: none"> wordt ingezet door regeringen, bedrijven en non-profitorganisaties om standpunten, waarden en kennis te manipuleren werkt op het gevoel kan voordelig zijn, maar ook schadelijk 	activistisch <ul style="list-style-type: none"> ideologisch, feiten worden geïnterpreteerd, al beweert men soms onpartijdig te zijn feiten die passen bij het verhaal worden vermeld, andere niet emotioneel en gepassioneerd taalgebruik 	INVLOED <ul style="list-style-type: none"> geen weinig middelmatig veel MOTIVATIE <ul style="list-style-type: none"> € geld politic / macht humor geestdrift (fout) informeren
clickbait <ul style="list-style-type: none"> opvallende, sensationele titels, bedoeld om af te leiden vaak misleidend, content komt soms niet overeen met titel zorgt voor advertentie-inkomsten 	complottheorie <ul style="list-style-type: none"> versimpelde uitleg van complexe realiteit, als antwoord op angst of onzekerheid niet falsifieerbaar; bewijs dat complot weerlegt vat men juist op als bevestiging van het complot deskundigheid en autoriteit worden verworpen 	
gesponsorde content <ul style="list-style-type: none"> reclame die eruitziet als redactioneel artikel potentieel belangenconflict voor echte persbureaus consument herkent content mogelijk niet als reclame, als dit niet duidelijk vermeld is 	pseudo-wetenschap <ul style="list-style-type: none"> verhaalt over 'groenwassen', antivaccinatie, wondermiddelen en ontkenning klimaatverandering deskundigen worden vaak tegengesproken trekt serieus onderzoek in twijfel door overdreven of onware beweringen 	
satire en hoax <ul style="list-style-type: none"> maatschappijkritiek of humor kwaliteit varieert sterk, bedoeling soms niet duidelijk mensen die content voor waar houden, worden belachelijk gemaakt 	verkeerde informatie <ul style="list-style-type: none"> mengeling van feiten, onware en gedeeltelijk onware content kan bedoeld zijn om te informeren; soms weet schrijver niet dat content onwaar is aan verkeerde persoon toegeschreven, geknoeid met content, misleidende titels 	
fout <ul style="list-style-type: none"> gevestigde persbureaus maken soms fouten fouten kunnen schadelijk zijn voor een merk, aanstoot geven of leiden tot een rechtszaak respectabele organisaties bieden excuses aan in publicatie 	onzin <ul style="list-style-type: none"> compleet verzonden content, opzettelijk verspreid om fout voor te lichten guerrillamarketing-tactiek; bots, opmerkingen en nagemaakte merkartikelen motivatie: advertentie-inkomsten, politieke invloed of beide 	

DIEPER GRAVEN ...

verkeerde toeschrijving authentieke afbeeldingen, filmpjes of citaten worden toegeschreven aan de verkeerde persoon of gekoppeld aan een verkeerde gebeurtenis	misleiding Content en titel/kop stemmen niet overeen
vervalsing Websites en Twitter-accounts die zogenaamd van een bekend merk of een bekende persoon zijn	vervalste content Content is veranderd of vervalst, bijvoorbeeld cijfers, grafieken, foto's of filmpjes

www.eavi.eu

Translated by

Kennisnet

NB: de opdrachten over invloed en motivatie zijn niet afgebakend; ze kunnen worden gebruikt als leidraad voor discussie

(Steinberg, 2017)

13 Bijlage 2: Betrouwbare info of toch fake? 10 vragen die je op weg helpen.

V.v. Andy Ormelmann, Mediawij, Printkruis 1, 1200 Brussel. Alle rechten voorbehouden. gepubliceerd door Anneli Peeters

10 VRAGEN DIE JE OP WEG HELPEN
 — BETROUWBARE INFORMATIE OF TOCH FAKE? —
 Het internet is een schat aan informatie. Maar hoe weet je welke informatie betrouwbaar is en welke niet?
 Deze tips helpen je op weg.

GOUDEN TIP
 Denk kritisch na en verzamel informatie van verschillende bronnen om voldoende geïnformeerd te blijven.

WIE IS DE AUTEUR?
 Suut er een auteur vermeld?
 Besluit de auteur echt?
 Staat hij/zij bekend om zijn (volgeloofwaardige) artikelen?
 Schrijft hij/zij voor bekende sites/portalen?
TIP
 Zoek online meer informatie over de auteur.

WIE HEeft HET ARTIKEL GEPUBLICEERD?
 Een nieuwsmidium?
 Kan je de nieuwsmidium vertrouwen?
 Een persoon via sociale media?
 Welk publiek willen ze bereiken?
TIP
 Lees ook berichten van andere bronnen over het thema. Bevat ten ze de zelfde informatie?

WAT IS DE DATUM?
 Wanneer is het bericht geschreven?
 Is de inhoud actueel?
 Soms staat er een nieuwe datum bij een oud artikel en is de inhoud inhoud aangepast.
TIP
 Zoek het originele bericht.

WELKE BRONNEN GEBRUIKT DE AUTEUR?
 Van waar komt de informatie?
 Van een ander nieuwsmidium, organisatie, interview of rapport? Wat willen ze bereiken met het bericht?
TIP
 Controleer de bronnen. Soms gaat het om informatie die niet klopt of is de inhoud aangepast.

WAAROM SCHRIJFT DE AUTEUR DIT?
 Wat is de bedoeling van de auteur? Is het reclame? Is het een mening? Is het om het te lachen?
TIP
 Ga op zoek naar elementen die aantonen waarom de auteur het stuk schrijft.

IS DE TITEL NEUTRAAL?
 De titel heeft eenzijdig taal in het artikel staat. De titel wil vooral aandacht trekken.
 Wist je dat...
 -titels online soms aangepast worden om meer clicks te krijgen?
 -titels vaak ook citaten bevatten?
TIP
 Lees steeds verder dan de titel.

WAAROM KRIJG JIJ DIT TE ZIEN?
 Misschien dat soms alleen jij een nieuwsbericht te zien krijgt? Dat is het resultaat van wat je online opzoekt, wat je vrienden zijn en wat je voorkeuren zijn.
TIP
 Misschien dat soms alleen jij een webpagina hebt en verwijder je cookies. Volg verschillende doorzichten wereldwijd.

WAT ZIJN MIJN VOORORDELEN?
 Iedereen heeft vooroordelen. Je hebt vaak een voorkeur voor iemand die iets zegt of schrijft. Je persoonlijke ervaringen of opvallende beelden kunnen je beïnvloeden.
TIP
 Praat met vrienden, volwassenen of experts over wat je denkt.

KLOPPEN DE LINKS?
 In veel artikelen, zitten links naar andere websites, instellingen of informatie.
 Maar dan wil niet zeggen dat die extra zijn, of dat er ook in staat wat in het artikel beweerd wordt.
TIP
 Controleer de links.

HOE IS DE INFORMATIE VOORGESTELD?
 Enkele alarmerende bewerkte afbeeldingen, schrijfwijzen, veel hoofdletters en uitroepzinnen zijn verdacht.
TIP
 Kijk ook kritisch naar beelden.

STAMP MEDIA
mediawij
imec

De auteur is niet aansprakelijk en kan niet aansprakelijk gesteld worden voor schade die voortvloeit uit het gebruik van de informatie in deze uitgave.

14 Bijlage 3: Hoofdstuk 'Taalcompetentie en informatie' uit visietekst 'Iedereen taalcompetent' van de Nederlandse Taalunie

De hoeveelheid informatie waarmee mensen in onze samenleving te maken krijgen, is immens groot. Door de komst van het internet en van sociale media is informatieverbreiding sterk gedemocratiseerd en zijn zowat alle ontwikkelingen en nieuwtjes, waar ook ter wereld, binnen handbereik. Een van de uitdagingen daarbij is dat veel informatie die wordt verspreid niet of nauwelijks is gecontroleerd op correctheid of op objectiviteit. Al wie dat wil, kan op elk moment kennis en informatie verspreiden. Naast democratisering is er ook sprake van commercialisering van informatie. Het kunnen onderscheiden van objectief informerende teksten en persuasieve teksten (die bijvoorbeeld bedoeld zijn om mensen iets te verkopen) is in de hedendaagse informatiemaatschappij van groot belang. Wie goede kansen wil hebben om zich te ontwikkelen als deelnemer aan de democratie (burgerschap), als consument, als lerende en als werkende en een leven lang nieuwe dingen wil kunnen leren, moet zich van het bovenstaande niet alleen bewust zijn, maar hij dient er ook effectief, efficiënt en kritisch mee om te kunnen gaan. Dat betekent naast kunnen selecteren, analyseren en synthetiseren ook in staat zijn om inhoud kritisch te begrijpen en te evalueren. Dat zijn (hoog)cognitieve taken die uiterst talig zijn en alleen met succes kunnen worden uitgevoerd door mensen die voldoende lees- en schrijfvaardig zijn, kennis hebben van tekstsoorten en teksttypen, inzicht hebben in hoe argumentatietechnieken werken, enz. Het onderwijs Nederlands heeft een belangrijke taak om die kennis en vaardigheden aan te brengen. Bovendien moeten kinderen en jongeren op een heldere, samenhangende wijze verslag kunnen uitbrengen (zowel mondeling als schriftelijk) van de informatie die ze hebben verwerkt. Ook in het aanleren daarvan heeft het onderwijs Nederlands een taak.

We beschouwen het dus als een primaire opdracht van het onderwijs Nederlands om kinderen en jongeren de talige kennis, vaardigheden en attitudes bij te brengen die hen in staat stellen om met de veelheid en de verscheidenheid aan informatie in de hedendaagse samenleving om te gaan. Leerlingen op een goede manier ondersteunen in hun groei om effectieve en kritische informatieverwerkers te worden, vraagt daarnaast ook om een stevige samenwerking tussen alle vakken. Zowel bij het zoeken naar en selecteren van geschikte informatie voor een werkstuk of spreekopdracht als bij het schrijven van een betoog, het voeren van een discussie of het interpreteren van beeldtekst zijn taal en vakinhoud niet van elkaar te scheiden. Sterker nog: ze hebben elkaar nodig. Omgaan met informatie kan dus in alle vakken geoefend en ontwikkeld worden. Dat neemt niet weg dat het vak Nederlands daarbij, meer nog dan vandaag het geval is, een sleutelrol kan spelen. In het vak Nederlands worden leerlingen immers begeleid door taalexperts, die uitgelezen begeleiders zijn van leerlingen bij het verwerven van specifieke lees-, luister-, schrijf- en spreekstrategieën, bij het leren identificeren en onderscheiden van diverse teksttypes, bij het leren beoordelen van de betrouwbaarheid van informatie, bij het oog krijgen voor de (sociale, culturele, emotionele, politieke) lading van woorden en uitdrukkingen, enz.

Het is dus belangrijk dat in het onderwijs Nederlands een bewustzijn wordt ontwikkeld voor kritische omgang met informatie en dat een talig instrumentarium wordt geboden om dat te realiseren. Want het is dat instrumentarium dat jonge mensen in staat stelt om duurzaam en betekenisvol om te gaan met informatie en een leven lang te leren.

(Algemeen Secretariaat Nederlandse Taalunie, 2017)

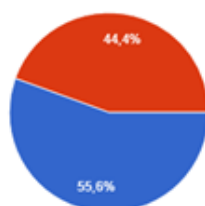
15 Bijlage 4: Enquête leerlingen Sint-Laurensinstituut Wachtebeke-Zelzate.

Om een zicht te krijgen op hoe leerlingen uit de tweede graad naar fake news kijken, maakten we volgende enquête. Aan de hand van een tiental vragen proberen we er onder andere achter te komen wat ze er al over weten, hoe ze zichzelf inschatten als factchecker, en of ze fake news als een bedreiging zien. De leerlingen kregen volgende vragen voorgeschoteld:

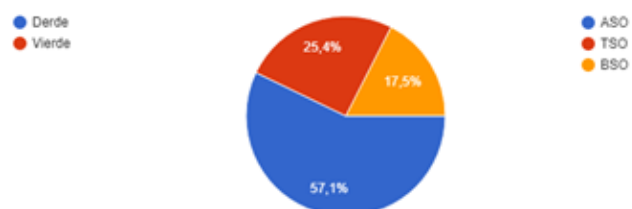
- Op welke media volg jij het meeste nieuws?
- Regelmatig verwijst een link je door naar een ongekende website. Er staat meestal veel reclame op de achtergrond en naast het nieuwsbericht. Hoe vaak kom jij op een dergelijke site terecht?
- Wat zet jou aan tot het lezen van een nieuwsartikel op sociale media?
- Onder 'fake news' verstaan we nieuwsberichten die verzonnen zijn en waar onwaarheden/leugens in staan. Heb jij al eens onbewust 'fake news' gelezen, denk je?
- Twijfel je soms aan de echtheid van een nieuwsbericht?
- Ben jij in staat om 'fake news' te onderscheiden van echt nieuws?
- Wanneer twijfel je aan de echtheid van een nieuwsbericht?
- Als je twijfelt aan de echtheid van een nieuwsbericht, ga je dan na of die informatie klopt? Hoe?
- 'Fake news' kan de denkbelden van mensen beïnvloeden en vooroordelen van mensen versterken (bijvoorbeeld: vluchtelingen zijn profiteurs). De Amerikaanse president Donald Trump is daar een goed voorbeeld van. Denk jij dat 'fake news' gevaarlijk is voor onze samenleving?
- Hoe denk je dat het komt dat mensen in de val van 'fake news' trappen?
- In hoeveel van het nieuws dat op sociale media terechtkomt denk je dat er elementen zitten die 'fake' zijn?
- Waarom denk je dat mensen 'fake news' maken?
- Heb jij ooit les gehad over 'fake news' op school?
- Lijkt het je nuttig om les te krijgen over 'fake news'?

De enquête werd verstuurd naar 308 leerlingen van de tweede graad. In totaal kregen we 63 reacties op deze enquête. 35 derdejaars en 28 vierdejaars beantwoordden de enquête. 57,1% van de respondenten zit in het ASO, 25,4% volgt TSO en het BSO wordt vertegenwoordigd door 17,5%. De resultaten geven een algemeen beeld weer van de kijk op fake news van de ondervraagde leeftijdsgroep.

In het hoeveelste jaar zit je?
63 reacties

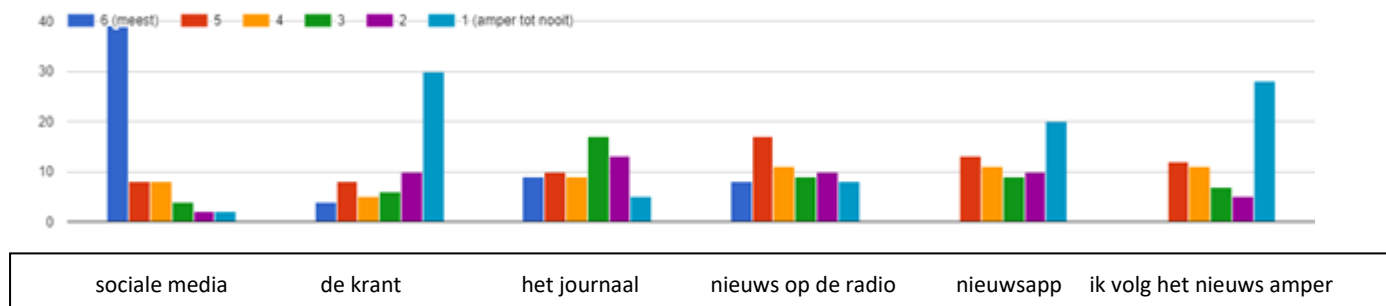

Welke onderwijsvorm volg je?
63 reacties

Hieronder vind je de verwerking van de resultaten van de enquête, vraag per vraag.

1. Op welke media volg jij het meeste nieuws?

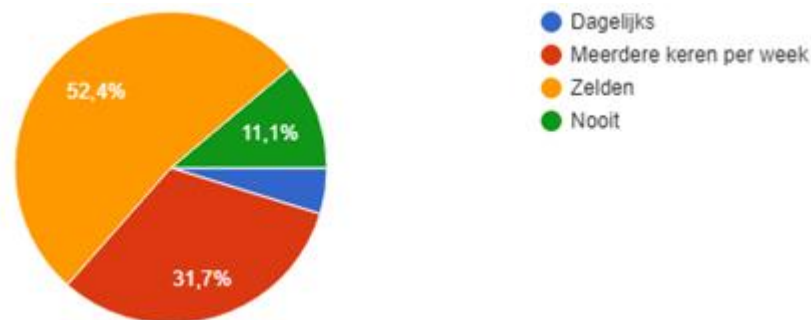

Om een antwoord te krijgen op deze vraag, werden de leerlingen gevraagd een score te geven van één tot zes aan de verschillende media waarmee het nieuws hen bereikt. Door achteraf alle scores per nieuwsmedium samen te tellen, konden we nagaan welk nieuwsmedium het populairst was bij de leerlingen. Dit zijn de resultaten, gerangschikt van het populairste nieuwsmedium naar het minst populaire nieuwsmedium.

- Sociale media: $323/63 = 5,12$
- Het journaal: $222/63 = 3,52$
- Het nieuws op de radio: $212/63 = 3,36$
- Nieuwsapp: $176/63 = 2,79$
- Geen interesse in het nieuws: $163/63 = 2,59$
- De krant: $132/63 = 2,1$

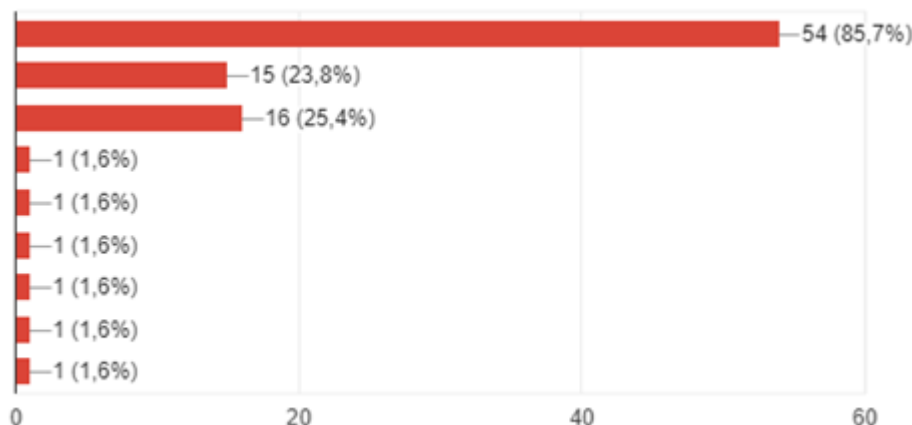
Sociale media kaapt met ruime voorsprong de hoofdprijs weg. Maar liefst 61 % van de leerlingen geeft aan dat sociale media hun "nummer-één-bron" is van nieuws en actualiteit. Onze vermoedens kloppen dus. Het nut van sociale netwerken heeft zich intussen verruimd tot veel meer dan enkel een sociaal netwerk tussen mensen die contact willen houden met elkaar via het wereldwijde web. Voor zowel commerciële als publieke nieuwssites is het tegenwoordig vaak de meest eenvoudige weg om hun lezers te bereiken. Alleen komt Facebook-founder Mark Zuckerberg net wat tijd tekort om eindredacteur te spelen voor het online platform waarop tegenwoordig wereldwijd gulzig nieuws geconsumeerd wordt. Artikels worden gedeeld en gecreëerd in een klik. En daarmee is een ideale broeihaard voor fake news gesmeed.

2. Regelmatig verwijst een link je door naar een ongekende website. Er staat meestal veel reclame op de achtergrond en naast het nieuwsbericht. Hoe vaak kom jij op een dergelijke site terecht?

Opmerkelijk. Wij dachten dat meer leerlingen zich zouden herkennen in dit scenario. Relatief ongekende sites publiceren simpele, sensatiegerichte artikels die makkelijk aanslaan op sociale media en zo clickbaits genereren. Er gaat geen dag voorbij of we komen er een paar tegen op ons nieuwsoverzicht. En al meent 31,7 % dat links naar dergelijke sites meerdere keren per week op hun feed verschijnen, het verbaast ons dat 52,4 % van de leerlingen beweert dit soort links zelden tegen te komen. Zou dat echt zo zijn? Of zijn ze er zich misschien niet van bewust? Een andere verklaring zou kunnen zijn dat leerlingen dergelijke sites niet meer als “ongekende” websites aanzien, gezien ze regelmatig opduiken met hun spectaculaire nieuwskoppen.

3. Wat zet jou aan tot het lezen van een nieuwsartikel op sociale media?

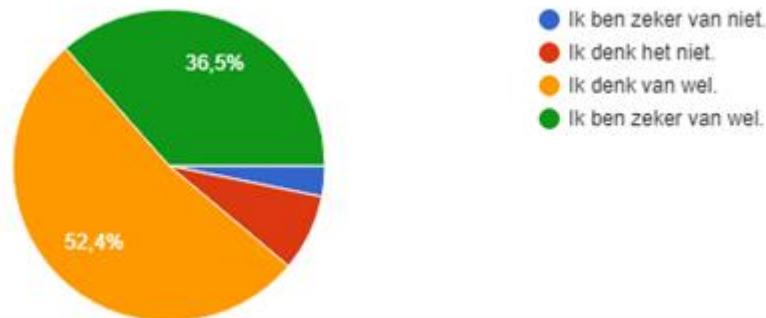
- Een aantrekkelijke nieuwskop – **85,7 %**
- Een vriend die het gedeeld heeft – **23,8 %**
- Wanneer het afkomstig is van een site waarop ik altijd het nieuws lees – **25,4 %**

Op deze vraag antwoordde 85,7 % van de bevroegden dat ze doorklikken naar het artikel als de kop hen aanspreekt. Daarnaast zegt 23,8 % door te klikken naar het nieuwsbericht als dit gedeeld werd door een vriend van hen. En 25,4% van de leerlingen geeft aan dat ze het artikel aanklikken als het gedeeld werd door een nieuwssite die ze kennen. Twee interessante zelf ingegeven reacties zijn ook nog: 'leuke foto'; 'als het in mijn omgeving gebeurd is'. Hieruit kunnen we twee conclusies trekken:

1) Wie wil gelezen worden, steekt best voldoende tijd in het bedenken van een intrigerende en kop die aanslaat bij zijn doelpubliek.

2) Vertrouwen speelt ook een zekere rol. Artikels gedeeld door vrienden en nieuwssites waar de lezers mee vertrouwd zijn hebben meer kans om aangeklikt te worden.

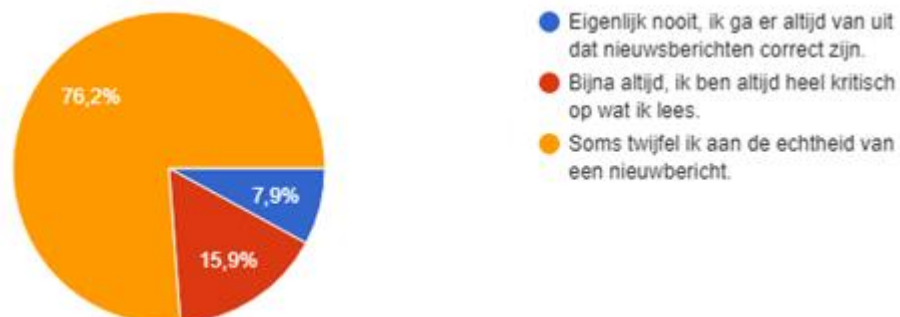
4. Onder 'fake news' verstaan we nieuwsberichten die verzonnen zijn en waar onwaarheden/leugens in staan. Heb jij al eens onbewust 'fake news' gelezen, denk je?

Nu wordt het interessant. Over naar de kern van de zaak.

Op deze vraag beantwoordde 36,5% van de bevroegden dat ze er zeker van zijn dat ze ooit al eens onbewust fake news hebben gelezen. 52,5% zegt te denken van wel en 8% van de leerlingen denkt niet dat ze ooit al in contact zijn gekomen met nepnieuws. 3% is daar zelfs zeker van. We kunnen dus stellen dat 89% van de leerlingen vermoedt dat ze al eens onbewust fake news gelezen hebben.

5. Twijfel je soms aan de echtheid van een nieuwsbericht?

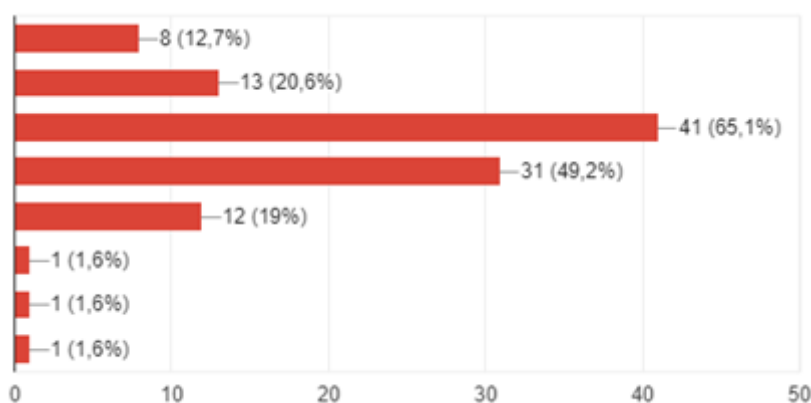
De "naïevelingen" beslaan 7,9 %, ze geven toe dat ze eigenlijk nooit twijfelen aan de echtheid van een nieuwsbericht. Ertegenaan geplakt, met 15,9%, vinden we de kritische geesten die beweren alles wat ze lezen in twijfel te trekken. Het overgrote deel zit ergens tussenin: 76,2 % beweert soms te twijfelen aan de echtheid van een nieuwbericht. Leerlingen zijn er zich dus wel degelijk van bewust dat internetberichten vaak heel wat addertjes onder het gras zitten hebben. Dat is toch al een stap in de goede richting. Een besef is het begin van alles. Benieuwd hoe zij de addertjes spotten.

6. Ben jij in staat om 'fake news' te onderscheiden van echt nieuws?

33,3 % beweert hier expert te zijn in fake news. Dat belooft. Is fake news dan zo makkelijk te herkennen? Een andere 54 % koppelt hier terug naar de vorige vraag en zegt dat ze vermoedelijk al meermaals onbewust nieuws gelezen hebben waar onwaarheden in zaten. Bij de overige 12,7 % staat het vertrouwen in de media op een erg laag pitje: journalisten kiezen wat ze schrijven en je kunt eigenlijk nooit zeker zijn of iets echt nieuws of nepnieuws is.

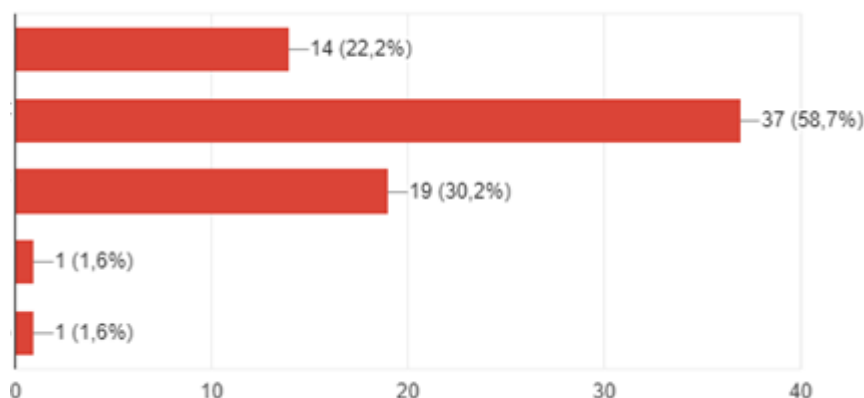
7. Wanneer twijfel je aan de echtheid van een nieuwsbericht?

- Eigenlijk nooit, ik ga er eerlijk gezegd altijd van uit dat nieuwsberichten correct zijn. – **12,7 %**
- Ik twijfel als er geen bron bij het artikel staat. – **20,6 %**
- Ik twijfel als het artikel mij ongeloofwaardig lijkt. – **65,1%**
- Ik twijfel als het artikel weinig onderbouwd is (er zijn weinig tot geen bewijzen voor wat gezegd wordt). – **49,2 %**
- Ik twijfel als ik nog nooit van de bron gehoord heb. – **19 %**
- Andere: te verwaarlozen: komen op hetzelfde neer als bovenstaande. – **4,8 %**

De pakweg 10 % die al aangaf ervan uit te gaan dat nieuwsberichten altijd correct zijn, valt hier weer in herhaling. De grootste twijfelpunten zijn ongeloofwaardigheid en weinig onderbouwd. Dus als we daar even een conclusie uit trekken: een vals nieuwsbericht dat geloofwaardig lijkt en onderbouwd is met goeie leugens, wat vaak het geval is, wordt snel geloofd als het van deze leerlingen afhangt. Twijfelachtige of geen bronnen doen er veel minder toe voor de meesten. Terwijl die nochtans een grote hulp zijn in de zoektocht naar fake news. Wat ons betreft, valt de 33 % die beweert dat ze makkelijk fake news kunnen herkennen, hier al door de mand.

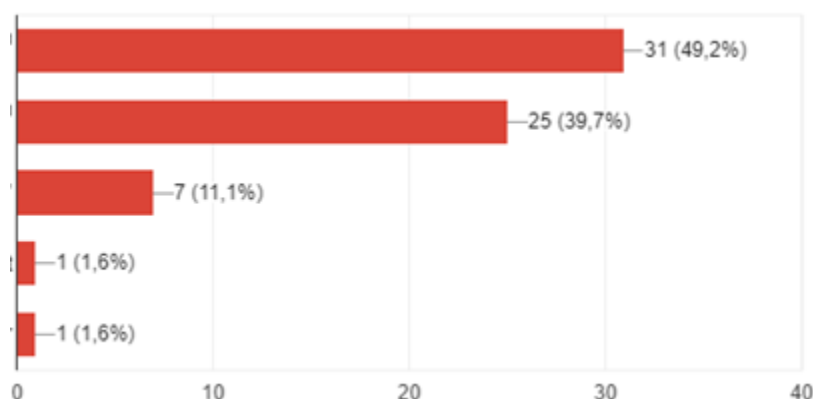
8. Als je twijfelt aan de echtheid van een nieuwsbericht, ga je dan na of die informatie klopt? Hoe?

- Ja, ik kijk of ik de informatie nog op andere media kan terugvinden. – **22,2 %**
- Nee, ik geloof het gewoon niet en zoek meestal niet uit hoe het zit. – **58,7 %**
- Ik vraag aan iemand anders wat hij/zij ervan vindt. – **30,2 %**
- Andere: te verwaarlozen.

Onverschilligheid heerst: de meesten (bijna 60 %) geven er gewoon geen gehoor aan en zoeken niet uit of het echt om fake news gaat. 22 % gaat op zoek naar andere media die hetzelfde nieuws verkondigen en 30 % legt de verantwoordelijkheid bij wat een ander ervan denkt. Eerst zelf op zoek gaan naar de waarheid is zonder meer de beste optie. Ook hier kunnen we de kritische geest die de leerlingen beweren te hebben weer in twijfel trekken.

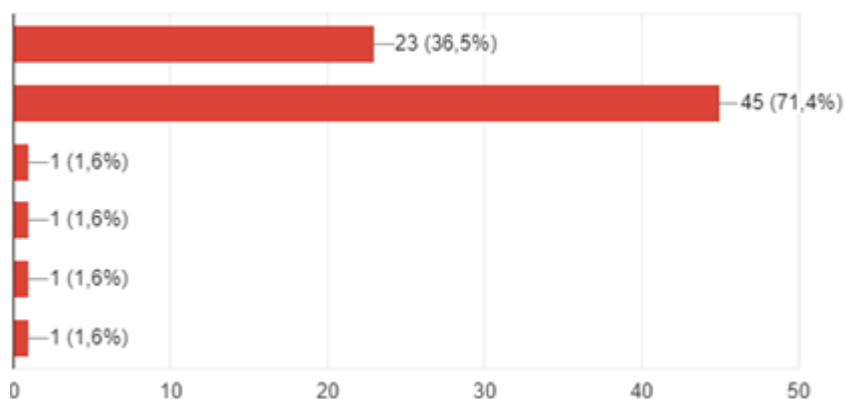
9. 'Fake news' kan de denkbeelden van mensen beïnvloeden en vooroordelen van mensen versterken (bijvoorbeeld: vluchtelingen zijn profiteurs). De Amerikaanse president Donald Trump is daar een goed voorbeeld van. Denk jij dat 'fake news' gevaarlijk is voor onze samenleving?

- Ja, mensen laten zich makkelijk leiden door verkeerde beelden. – **49,2 %**
- Ik denk niet dat het echt een bedreiging is, maar we moeten er wel mee opletten. - **39,7 %**
- Dat zal allemaal wel meevallen, mensen weten wel beter. – **11,1 %**

Iets meer dan de helft van de leerlingen vindt fake news een echte bedreiging voor de samenleving. 45,2% relateert die bedreiging maar vindt wel dat voorzichtigheid nodig is, en 11 % vindt het helemaal geen bedreiging. Bij de meerderheid heerst er dus wel een zekere ongerustheid rond nepnieuws, wat het belang van dit onderzoek nog eens benadrukt. Al blijkt uit de vorige vraag dat de leerlingen toch niet helemaal handelen naar het wantrouwen dat ze hebben.

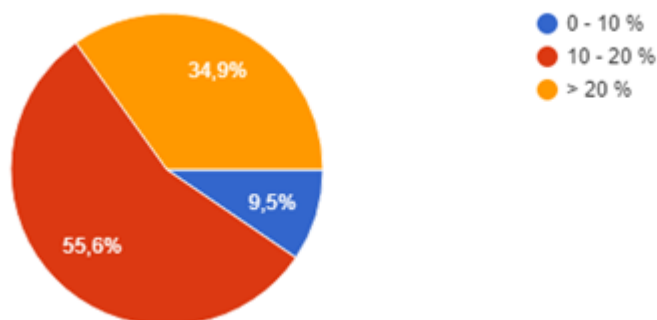
10. Hoe denk je dat het komt dat mensen in de val van 'fake news' trappen?

- Omdat het moeilijk is om fake news-berichten van echte nieuwsberichten te onderscheiden. – **36,5 %**
- Omdat veel mensen niet kritisch genoeg zijn en zomaar alles geloven wat ze lezen. – **71,4 %**
- Ik denk dat mensen niet makkelijk in de val trappen van fake news. – **1,6 %**
- Andere: verwaarloosbaar. – **4,8 %**

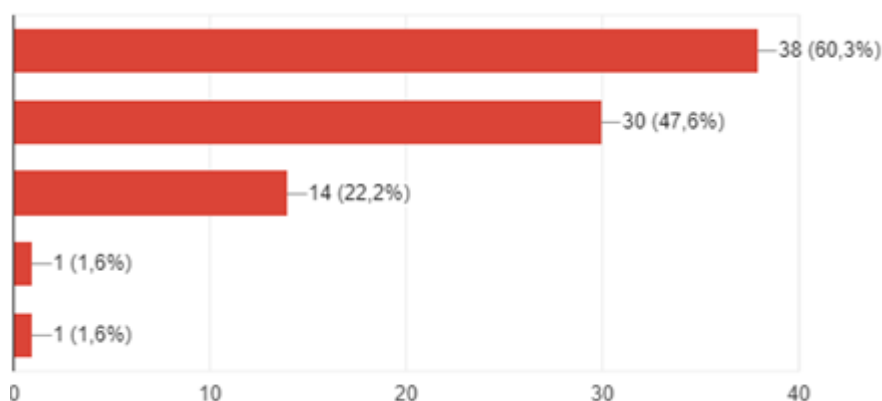
Hier kreeg de derde optie amper stemmen. Leerlingen gaan er dus toch van uit dat mensen makkelijk in de val van fake news trappen en wel vooral omdat ze niet kritisch genoeg zijn. Als we bij deze vraag even terugkoppelen naar de vorige vragen, kunnen we misschien stellen dat dit voor een groot stuk zelfreflectie is? Leerlingen gaven namelijk al aan in eerdere vragen dat ze meestal niet uitzoeken of een artikel waar of onwaar. De meerderheid zei bovendien enkel te twijfelen als het artikel écht ongeloofwaardig lijkt. Eén derde meent dat fake news-berichten moeilijk te onderscheiden zijn van echt nieuws. Dit werd in vorige vragen ook al bevestigd.

11. In hoeveel van het nieuws dat op sociale media terechtkomt denk je dat er elementen zitten die 'fake' zijn?

9,5 % van de bevroegde leerlingen gaf aan in te schatten dat nul tot tien procent van alle nieuwsberichten op sociale media nep is. 55,6% van de leerlingen vinkte het aandeel tussen de tien en twintig procent aan, en 35 % denkt dat dit aandeel meer dan twintig procent bedraagt. Met andere woorden: 90 % van alle leerlingen uit de tweede graad op Sint-Laurens vermoedt dat minstens één op de tien nieuwsberichten die gedeeld wordt via sociale media nepnieuws bevat. Een derde van de bevroegde leerlingen denkt zelfs dat minstens één op de vijf nieuwsberichten die gedeeld wordt op sociale media nepnieuws bevat. Het vertrouwen in de echtheid van het nieuws op sociale media is dus laag bij deze leerlingen.

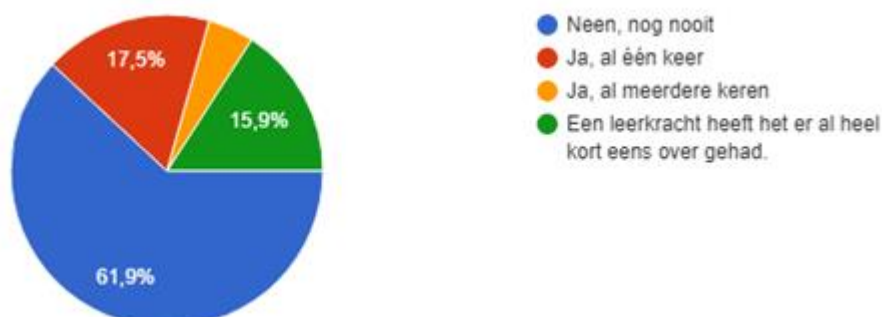
12. Waarom denk je dat mensen 'fake news' maken?

- Om geld te verdienen. – **60,3 %**
- Om hun eigen denkbeelden/vooroordelen op te dringen en te bevestigen. – **47,6 %**
- Voor de lol, omdat ze het leuk vinden om mensen dingen wijs te maken – **22,2 %**
- Andere: te verwaarlozen.

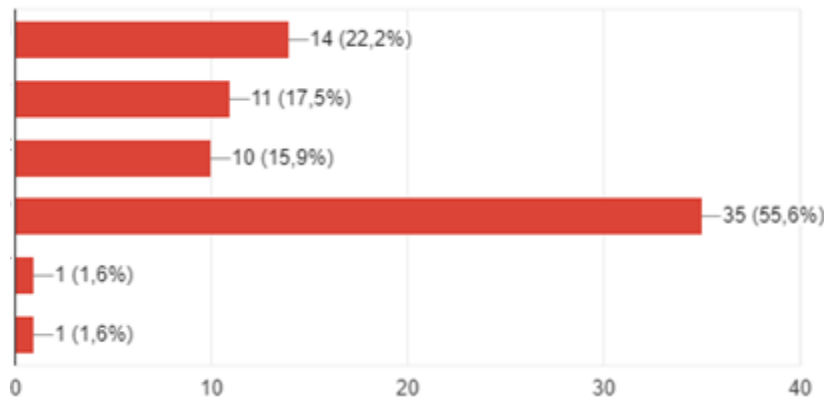
De meerderheid is ervan overtuigd dat fake news een geldzaak is. Iets minder dan de helft vermoedt dat het gaat om beïnvloeding van de visie/ het denkbeeld van de lezer op een bepaald topic. Één vijfde denkt zelfs dat het gewoon voor de lol gedaan wordt. Uit ons literatuuronderzoek blijkt dat geld en politiek wel degelijk een volle lepel in de pap te brokken hebben. Antwoord één en twee zijn aldus sowieso van toepassing.

13. Heb jij ooit les gehad over 'fake news' op school?

Geen commentaar, deze vraag spreekt voor zich: er wordt momenteel nog bitter weinig aandacht besteed aan fake news op school.

14.Lijkt het je nuttig om les te krijgen over 'fake news'?

- Neen, het interesseert mij eigenlijk niet. – **22,2 %**
- Neen, ik weet zelf wel wat fake en wat echt is. – **17,5 %**
- Ja, want ik zou niet weten hoe ik fake news van echt nieuws moet onderscheiden. – **15,9 %**
- Ja, want wat we lezen op media heeft een grote invloed op ons denkbeeld. - **55,6 %**
- Andere: verwaarloosbaar.

Daar zijn die 20 % onverschilligen weer. Ze worden bijgestaan door de 17,5 % die ervan overtuigd is dat ze al experts zijn in fake news. Aan de ja-kant hebben we meer dan 55 % die vindt dat wat we tegenkomen op sociale media een grote invloed op ons heeft. Dit gaat ongeveer hand in hand met de overige 16 % die gewoon eerlijk toegeeft dat ze geen idee hebben over hoe ze fake news van echt nieuws kunnen onderscheiden. Kortom: bijna drie vierden staat wel open voor een lesje over fake news! Dat is goed nieuws, "écht" goed nieuws!

CONCLUSIE

De wil is goed, maar het vlees is zwak! De overgrote meerderheid van de leerlingen beseft dat er gevaar schuilt in fake news en meent ook dat daarnaar moet gehandeld worden. Uit andere vragen blijkt dat zelf (het juiste) initiatief nemen er echter meestal niet echt in zit. Uit onwetendheid of onverschilligheid? Aan ons, leerkrachten om dat uit te zoeken, en daar verandering in te brengen. De meerderheid van de leerlingen staat open voor lessen over fake news, dus laten we hen snel van antwoord dienen!

16 Bijlage 5: Enquête leerkrachten Nederlands in Vlaanderen

Om een zicht te krijgen op hoe Vlaamse leerkrachten Nederlands uit de tweede graad naar fake news kijken, maakten we volgende enquête. Aan de hand van een tiental vragen proberen we erachter te komen wat leerkrachten al over fake news weten en in hoeverre ze het als een bedreiging zien voor hun leerlingen.

Onze enquête werd verspreid op verscheidene Facebookgroepen voor taalleerkrachten en leerkrachten Nederlands. Daarnaast hebben we hem ook verstuurd naar alle leerkrachten Nederlands op mijn stageschool via smartschool. De meeste respons kwam echter via Facebook.

De leerkrachten kregen volgende vragen voorgeschoteld:

Nieuwsbeeld

- Op welke media volgt u het meest de actualiteit?
- Bij welke redactie (krant/zender/...) volgt u dit het vaakst? (bij het medium dat u op vijf plaatste)
- Hoeveel van het nieuws dat gebracht wordt door die redactie schat u in als fake?
- Op Facebook zie je ook heel wat links naar nieuwsartikels passeren. Hoeveel van het nieuws dat u vindt op Facebook schat u in als fake?
- Wat is uw mening over de volgende stelling? "Journalisten en officiële nieuwskanalen scheppen regelmatig een verdraaid beeld van gevoelige topics als vluchtelingenproblematiek, terrorisme, politiek, veiligheid ..."
- Waarom denk je dat mensen 'fake news' maken?
- Als je nieuws leest waarbij je twijfelt over de geloofwaardigheid, controleer je dan of dit waar is? Hoe?

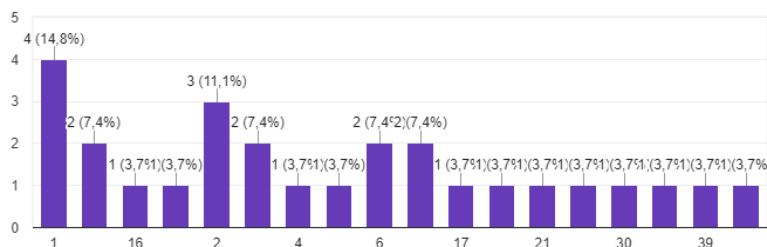
Fake news in de les

- Heb je eerder aandacht besteed aan fake news in je les Nederlands? Hoe?
- Indien ja, hoeveel tijd besteedde je hieraan?
- Indien je al rond fake news hebt gewerkt in je lessen, welk materiaal gebruikte je hiervoor?
- Vindt u dat u genoeg weet over fake news om er aandacht aan te besteden in uw lessen?
- Zou u zelf meer aandacht willen besteden aan fake news in uw lessen?
- Waarom denkt u dat lessen over fake news al dan niet nuttig zouden zijn voor leerlingen in het secundair onderwijs?

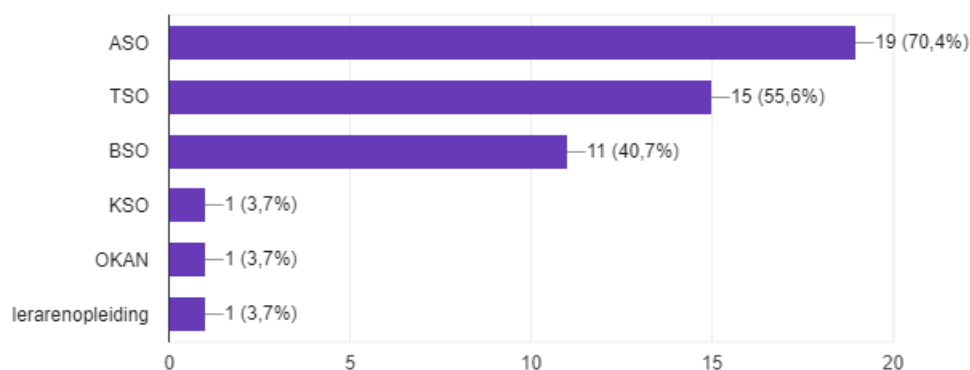
Respondenten

In totaal kregen we 27 reacties op deze enquête. Hieronder schetsen we kort en bondig het publiek dat op onze enquête reageerde.

- 11 van de bevroagden staan al 1 tot 5 jaar voor de klas.
- 5 van de bevroagden staan al 5 tot 10 jaar voor de klas.
- 11 van de bevroagden staan al meer dan 15 jaar voor de klas.

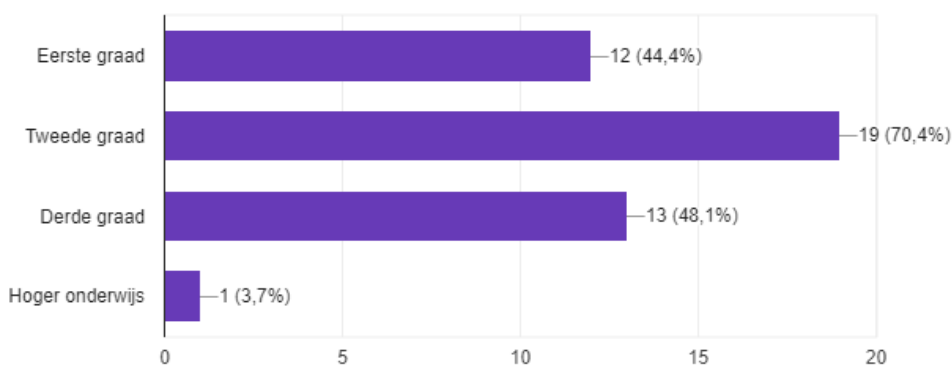

- De meeste leerkrachten die reageerden op de enquête geven les aan het aso: 70,4 %
- 55,6 % van de leerkrachten geeft les aan het tso
- 40,7 % geeft les aan het bso
- Drie leerkrachten geven aan dat ze nog aan een andere onderwijsvorm les geven: met name kso, okan en de lerarenopleiding

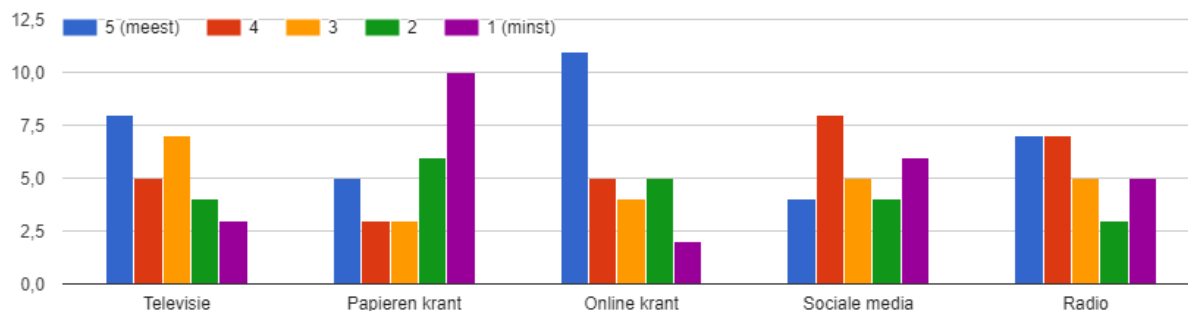
De meerderheid van de bevroagde leerkrachten geeft les in de tweede graad, met name 70,4%. Dat komt goed uit, want we hebben ook onderzoek gedaan naar bewustwording rond fake news bij leerlingen van de tweede graad.

- 44,4 % van de bevroagde leerkrachten geeft les aan de eerste graad.
- 48,1 % geeft aan les te geven aan de derde graad.
- Één iemand staat in het hoger onderwijs.

Hieronder vind je de verwerking van de resultaten van de enquête, vraag per vraag.

1. Op welke media volgt u het meest de actualiteit?

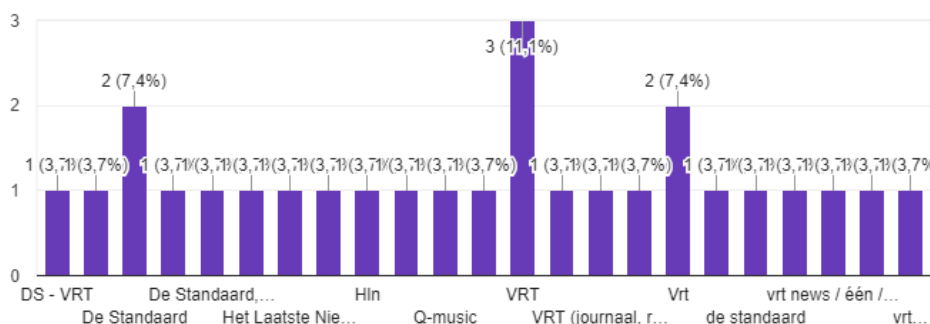

Om een antwoord te krijgen op deze vraag, werden de leerkrachten gevraagd een score te geven van één tot zes aan de verschillende media waarmee het nieuws hen bereikt. Door achteraf alle scores per nieuwsmedium op te tellen, konden we nagaan welk nieuwsmedium het populairst was bij de leerkrachten. Dit zijn de resultaten, gerangschikt van het populairste nieuwsmedium naar het minst populaire nieuwsmedium.

- Online krant: 99/ 27 = 3,66
- Televisie: 92/ 27 = 3,4
- Sociale media: 91/ 27 = 3,37
- Radio: 89/ 27 = 3,3
- Papiere krant: 68/ 27 = 2,52

Geen hoge uitschieters hier zoals bij de leerlingenenquête, waar sociale media met voorsprong de hoofdvogel afschoot. De online krant is het populairst, terwijl de papieren krant kennelijk aan populariteit moet inboeten, waarschijnlijk ten gevolge van de digitalisering. We kunnen concluderen dat zowel de online krant, het journaal, de sociale media als de radio allemaal nog dienst doen als waardig en populair nieuwskanaal. De papieren krant gaat erop achteruit.

2. Bij welke redactie (krant/zender/...) volgt u dit het vaakst? (bij het medium dat u op vijf plaatste)

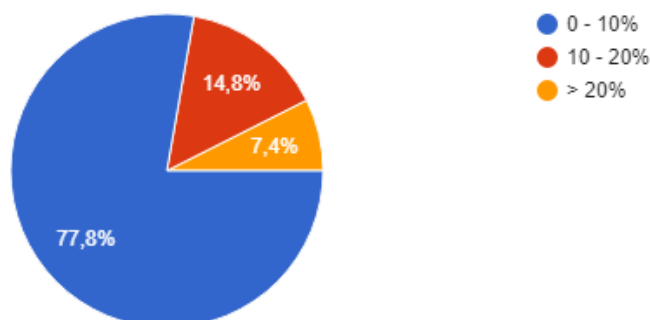

Met deze onoverzichtelijke grafiek bent u niet veel. Google forms heeft zo ook zijn gebreken. Gelukkig kunnen wij de resultaten online meer in detail bekijken. Dit zijn de antwoorden die het vaakst terugkwamen:

- Kwaliteitskranten: De Standaard/ De Morgen: **7**
- Sensatiekranten: Het Nieuwsblad/ Het Laatste Nieuws: **7**
- Openbare omroep: VRT (één, Radio 1, journaal, vrt.be...) : **15**
- Radio: Q-music, MNM, Radio 2: **3**

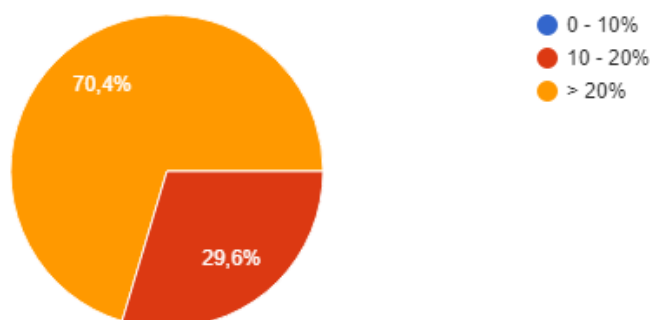
Verassend veel VRT, veruit de meest gevolgde redactie bij de bevroegde leerkrachten. De kwaliteitskranten en sensatiekranten houden elkaar ook in balans. Enkele leerkrachten geven ook aan dat ze de actualiteit voornamelijk volgen op radiozenders die niet tot de openbare omroep behoren: Q-music, MNM en Radio 2.

3. Hoeveel van het nieuws dat gebracht wordt door die redactie schat u in als fake?

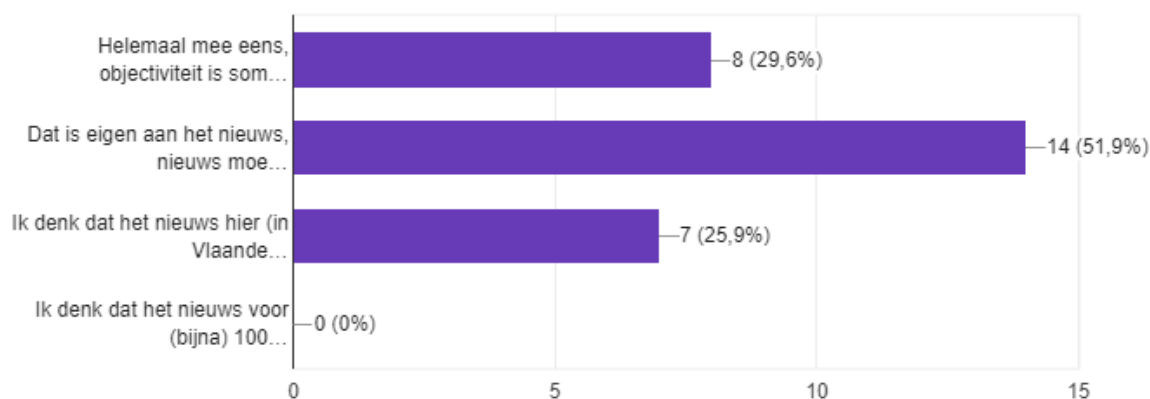
Het vertrouwen zit over het algemeen goed. De meesten vertrouwen de nieuwsbron waarop ze dagelijks de actualiteit vormen en vermoeden dat in slechts 0-10 % van de nieuwsberichten onwaarheden zitten. 14,8 % schat dat het om 10 – 20 % fake news gaat. Een kleine minderheid denkt dat het nog meer is.

4. Op Facebook zie je ook heel wat links naar nieuwsartikels passeren. Hoeveel van het nieuws dat u vindt op Facebook schat u in als fake?

Hier is het vertrouwen wat minder. Twee derde is ervan overtuigd dat nieuwsitems op Facebook voor meer dan 20 % fake news bevatten. Eén derde denkt dat dat aandeel tussen de 10 - 20 % ligt. Voor leerkrachten die dagdagelijks voor een klas staan vol leerlingen van wie sociale media de voornaamste nieuwsbron is, zou toch een belletje moeten gaan rinkelen? Halen ze dat wantrouwen wel eens aan tijdens de les?

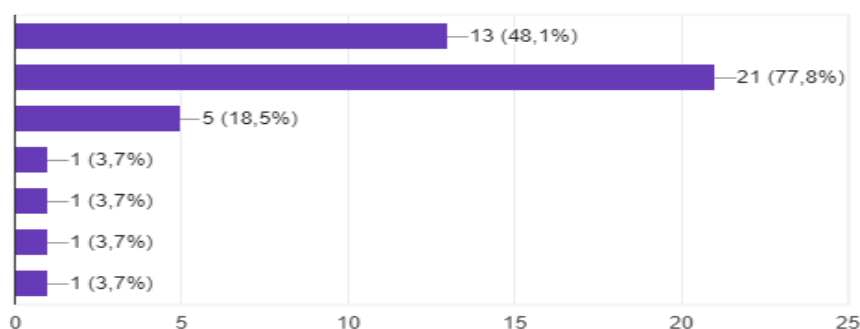
5. Wat is uw mening over de volgende stelling? "Journalisten en officiële nieuwskanalen scheppen regelmatig een verdraaid beeld van gevoelige topics als vluchtelingenproblematiek, terrorisme, politiek, veiligheid..."

- Helemaal mee eens, objectiviteit is soms ver te zoeken. – **29,6 %**
- Dat is eigen aan het nieuws, nieuws moet je altijd met een korrel zout nemen. – **51,9 %**
- Ik denk dat het nieuws hier (in Vlaanderen) redelijk objectief gevoerd wordt. – **25,9 %**
- Ik denk dat het nieuws voor (bijna) 100% objectief gevoerd wordt. – **0 %**

Interessant, 51,9 % zegt met andere woorden dat een kritische leesmodus ten allen tijde nodig is. 29,6 % heeft hun vertrouwen in objectieve berichtgeving al verloren en daartegenover staan de 25,9 % optimisten die denkt dat het allemaal wel meevalt hier in Vlaanderen. Opmerkelijk: niemand vermoedt dat de objectiviteit van de Vlaamse nieuwskanalen tegen de 100 % aanleunt. We kunnen zelfs concluderen dat 81,5 % van de bevroegden vindt dat nieuwskanalen vaak een verdraaid beeld vormen van gevoelige actualiteitstopics.

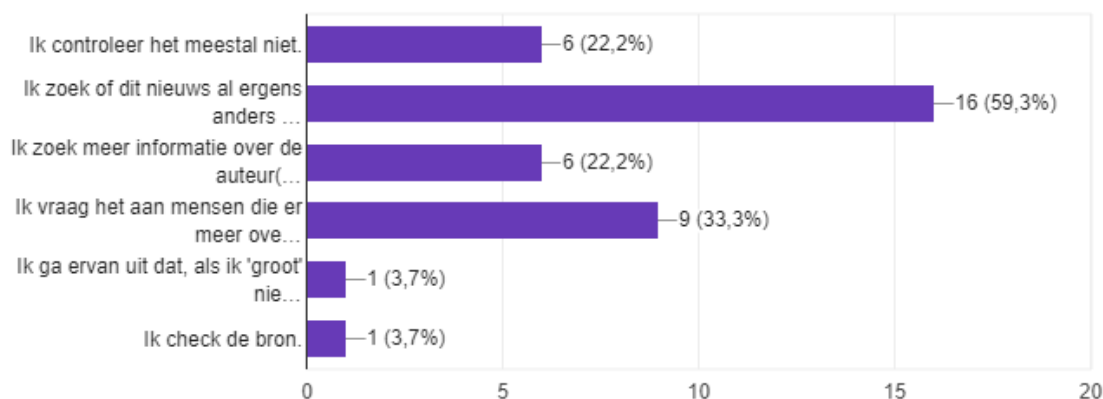
6. Waarom denk je dat mensen 'fake news' maken?

- Om geld te verdienen – **48,1 %**
- Om mensen hun mening over maatschappelijke topics te beïnvloeden. – **77,8 %**
- Voor de lol, omdat ze het leuk vinden om mensen dingen wijs te maken. – **18,5 %**
- Zelf ingegeven antwoorden:
 - Onwetendheid, slecht geïnformeerd?
 - Om anderen in een slecht daglicht te plaatsen.
 - Ik denk dat ze zich er zelf niet altijd van bewust zijn.
 - Om aandacht te trekken en mensen bewust te maken van hun overtuigingen.

De helft is ervan overtuigd dat fake news een geldzaak is. 77,8 % vermoedt dat het gaat om beïnvloeding van de visie/ het denkbeeld van de lezer op een bepaald topic. Één vijfde denkt zelfs dat het (ook) gewoon voor de lol gedaan wordt. Hoeveel van het fake news precies om welke reden gemaakt wordt, is moeilijk te onderzoeken. Al kunnen we uit ons literatuuronderzoek wel concluderen dat geld en politiek wel degelijk een volle lepel in de pap te brokken hebben. Antwoord één en twee zijn aldus sowieso van toepassing.

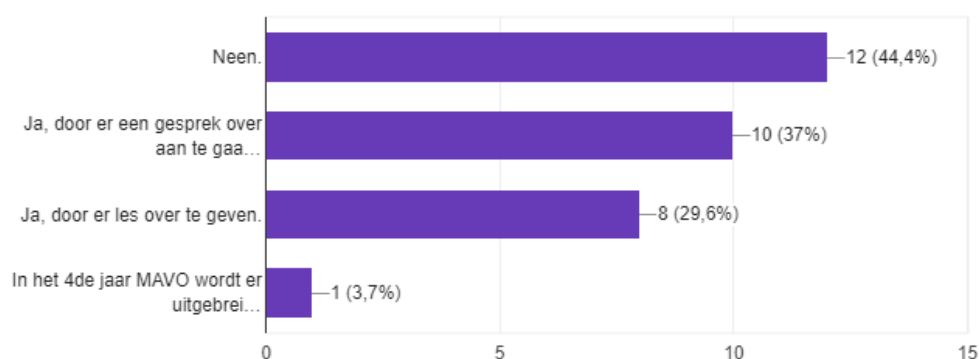
7. Als je nieuws leest waarbij je twijfelt over de geloofwaardigheid, controleer je dan of dit waar is? Hoe?

- Ik controleer het meestal niet. 22,2 %
- Ik zoek of dit nieuws al ergens anders verschenen is. 59,3 %
- Ik zoek meer informatie over de auteur(s) van het nieuws. – 22,2 %
- Ik vraag het aan mensen die er meer over weten dan ik. – 33,3 %
- Zelf ingegeven antwoorden:
 - Ik ga ervan uit dat, als ik 'groot' nieuws maar via één kanaal tegenkom, het niet waar is.
 - Ik check de bron.

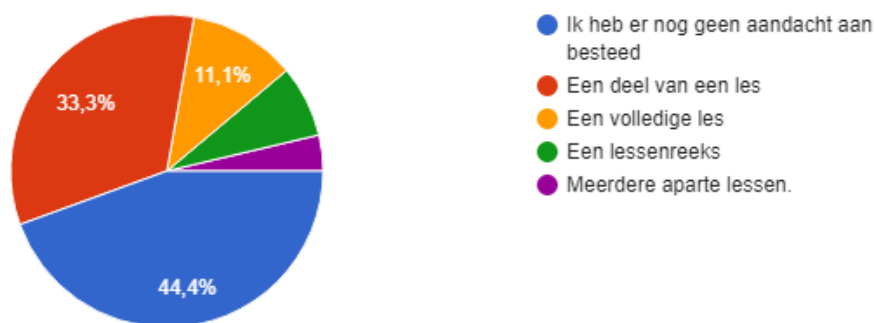
De onverschilligheid heerst toch nog in het Vlaamse lerarenlandschap: 22,2 % geeft namelijk aan dat ze meestal niet nagaan of een ongeloofwaardig artikel al dan niet klopt. De grootste groep: 59,3 %, gaat op zoek naar dezelfde informatie op andere nieuwskanalen. 22,2 % gaat op zoek naar meer informatie over de schrijvers van het artikel. 33,3 % vraagt het aan mensen die er meer over weten. Twee interessante zelf ingegeven antwoorden: simpelweg het checken van de bron, en ervan uitgaan dat als je 'groot' nieuws slecht op één kanaal tegenkomt, het allicht niet waar is.

8. Heb je eerder aandacht besteed aan fake news in je les Nederlands? Hoe?

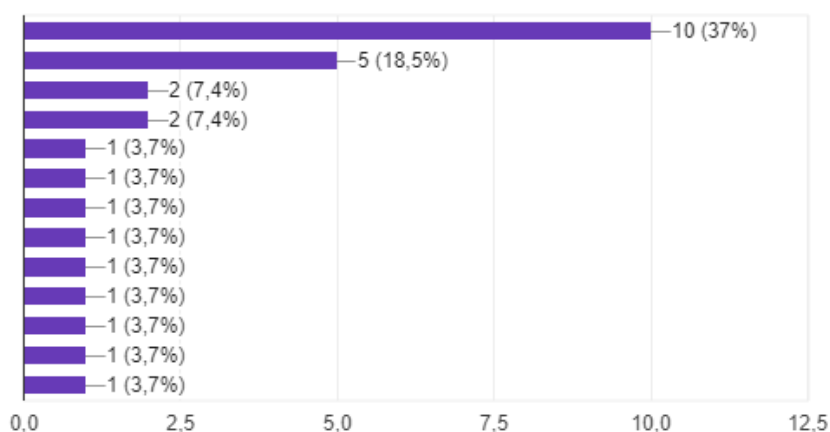
Bijna de helft geeft eerlijk toe dat ze het er nog nooit over gehad hebben in hun lessen. 37% geeft aan dat ze het er wel al eens over gehad hebben met hun leerlingen. 29,6 % bevestigt dat ze er wel al les over gegeven hebben. We hebben blijkbaar ook één respondent die lesgeeft in Nederland (allicht bereikt via de verspreiding van de enquête op Facebook). Hij/Zij zegt dat er in het 4de jaar MAVO uitgebreid aandacht besteed wordt aan 'fake news'. We kunnen concluderen dat de groep leerkrachten die 'fake news' integreert in hun les Nederlands een nipte meerderheid vormt.

9. Indien ja, hoeveel tijd besteedde je hieraan?

Van de 55,5 % leerkrachten Nederlands die al les gaf over 'fake news', besteedde meer dan de helft hier slechts een deeltje van een les aan. Eén vijfde besteedde er een volledige les aan. Uit deze cijfers kunnen we besluiten dat de meerderheid van de minderheid die 'fake news' dan al integreerde in zijn/haar lessen, hier slechts een deeltje van de les aan spendeert. Slechts één op tien leerkrachten trekt hier een volledig lesuurtje voor uit. Diegenen die er meerdere lessen aan spenderen vormen samen een ander tiende. Met andere woorden: veel les over 'fake news' krijgen leerlingen in Vlaanderen niet.

10. Indien je al rond fake news hebt gewerkt in je lessen, welk materiaal gebruikte je hiervoor?

- Ik stelde het lesmateriaal zelf samen. – **37 %**
- Ik vond een les op het internet. – **18,5 %**
- Uit leerboeken Nederlands. – **7,4 %**
- De andere, zelf ingegeven antwoorden zijn allemaal van bevrageden die aangeven dat ze nog niet rond 'fake news' gewerkt hebben.

Hieruit blijkt duidelijk dat leerkrachten die les willen geven over 'fake news', grotendeels op zichzelf aangewezen zijn. Ze stellen zelf hun les samen of vonden hun lesmateriaal online. Slechts één op tien leerkrachten die al les gaf over fake news, vond zijn/haar lesmateriaal in werkboeken Nederlands. De werkboeken bieden dus amper tot geen materiaal voor leerkrachten die met 'fake news' aan de slag willen in hun lessen.

11. Vindt u dat u genoeg weet over fake news om er aandacht aan te besteden in uw lessen?

Na het wantrouwen dat we al opmerkten tijdens vorige vragen, merken we nu dat er toch nog enige onwetendheid heerst binnen de leerkrachten. Slechts 14,8 % geeft aan voldoende te weten over 'fake news' om er aandacht aan te besteden tijdens de les. Uit bovenstaande grafiek kunnen we wel vaststellen dat de andere 85,2 % een duidelijke motivatie toont om zich te verdiepen in 'fake news'. Dat zijn alvast veelbelovende resultaten. Hopelijk is de daadkracht even groot als de wilskracht.

12. Zou u zelf meer aandacht willen besteden aan fake news tijdens uw lessen?

Opnieuw veelbelovende resultaten. De helft van de bevroagden is zelfs bereid om zelf een les samen te stellen over 'fake news'. Een derde wil er wel meer aandacht aan besteden, maar enkel als er een kant-en-klaar lessenpakket voorhanden is. De rest geeft aan dat ze er al veel aandacht aan besteden. Dat 'fake news' een plaatsje zou krijgen in het leerplan Nederlands, zou aldus door veel leerkrachten toegejuicht worden.

13. Waarom denkt u dat lessen over fake news al dan niet nuttig zouden zijn voor leerlingen in het secundair onderwijs?

Op deze vraag mochten de leerkrachten een open antwoord geven, hieronder vind je de antwoorden terug.

- ❖ Om een correcte mening te kunnen vormen.
- ❖ Om hun kritische geest aan te scherpen.
- ❖ Bewustwording van "fake news", een kritische houding leren aannemen.
- ❖ Objectiever beeld en de gewoonte aanleren om bronnen te checken.
- ❖ Verwittigen en bewust maken.
- ❖ Leerlingen zijn niet voldoende kritisch bij alles wat ze lezen.
- ❖ Dat zorgt ervoor dat leerlingen kritischer om zullen gaan met nieuws. Een kritische houding staat overigens ook in de leerplannen, dus het hoort er sowieso al bij.
- ❖ Kritische zin aanscherpen + inzicht in hoe de media werken.
- ❖ Omdat ze niet altijd kritisch genoeg zijn.
- ❖ Kritisch denken is belangrijk.
- ❖ Stilstaan bij het bestaan van fake news
- ❖ Omdat we leerlingen moeten leren de bruikbaarheid van bronnen in te schatten en kritisch na te denken.
- ❖ Ze zijn nuttig. Veel leerlingen denken dat alles wat ze op het internet zien ook echt is. Soms is het echt nodig om hun ogen te openen.
- ❖ Het leert hen kritisch te zijn en niet zomaar alles voor waar aan te nemen.
- ❖ Het onderwijs bereidt de leerlingen voor op een leven in de moderne maatschappij en fake news komt steeds meer aan bod in de huidige maatschappij. Daarom lijkt het me nuttig.
- ❖ Kritisch denken is belangrijk in deze maatschappij vol vluchtigheid.
- ❖ Om ze kritisch te leren zijn, om de strategieën die journalisten gebruiken te leren herkennen.
- ❖ Leerlingen moeten leren kritisch te worden/zijn.
- ❖ Omdat het essentieel is leerlingen een kritische houding aan te leren.
- ❖ Het is een onderdeel van bronnen te controleren. De leerlingen moeten leren om kritisch te kijken naar bronnen. Dit is belangrijk voor hen, zodat ze niet beïnvloed worden door de maatschappij. Ook is dit belangrijk om later onderzoek te doen in de hogere jaren van het secundair onderwijs en daarna.
- ❖ Kritisch zijn is belangrijk.
- ❖ Ook dat hebben ze nodig.
- ❖ Om hen weerbaar en kritisch te maken.
- ❖ Kritische wereldburgere opleiden
- ❖ Omdat de leerlingen kritischer zouden worden en beseffen dat niet alles waar is.
- ❖ Kritisch leren omgaan met media en nieuws
- ❖ Leerlingen moeten beseffen dat alles wat verschijnt niet altijd correct is. Ze moeten dus kritische blijven.

De taalzuiverheid loopt een beetje de spuigaten uit bij sommige leerkrachten Nederlands. Laat ons het erop steken dat ze allicht niet veel tijd hadden om de enquête in te vullen. We zien dat dezelfde motieven telkens terugkeren: om ze een kritische houding bij te brengen, om de leerlingen te doen beseffen dat niet alles wat ze lezen waar is, om ze met bronnen te leren omgaan.

17 Bijlage 6: Enquête leerlingen College De Heemlanden, Houten, NL

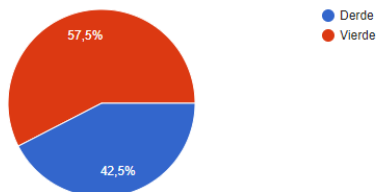
Naast ons onderzoek in het Sint-Laurensinstituut in Wachtebeke-Zelzate, hadden we door een goede samenloop van omstandigheden ook de mogelijkheid om ons onderzoek uit te voeren op een secundaire school in Nederland. We onderzochten hoe goed de leerlingen uit het derde en vierde jaar op college De Heemlanden in Houten gewapend zijn tegen nepnieuws. We stuurden de leerlingen dezelfde enquête als we stuurden naar onze Vlaamse doelgroep. Daarin ze ons een antwoord op volgende vragen.

- Via welke media krijgen de leerlingen het meeste nieuws te verwerken?
- Wat beweegt leerlingen om al dan niet door te klikken naar een bepaald artikel?
- Hebben de leerlingen, volgens hen, zelf al onbewust fake news gelezen?
- Hoe goed schatten de leerlingen zichzelf in bij beoordelen of een nieuwsbericht nep is?
- Hoe kritisch zijn de leerlingen bij het lezen van een artikel?
- Wat zorgt ervoor dat leerlingen gaan twijfelen over de echtheid van een artikel?
- Bij twijfel over de echtheid van een nieuwsbericht, gaan de leerlingen dan op zoek naar de waarheid?
- Vinden de leerlingen dat nepnieuws een bedreiging is voor de samenleving?
- Hoe groot schatten de leerlingen het aandeel van nepnieuws in de nieuwsstroom op sociale media?
- Wat denken de leerlingen dat mensen beweegt om nepnieuws te maken?
- Hebben de leerlingen al les gekregen over nepnieuws op school?
- Staan de leerlingen open voor lessen over (het herkennen van) nepnieuws?

In totaal kregen we 106 reacties op deze enquête van leerlingen uit het derde en het vierde jaar uit de Nederlandse onderwijsvormen HAVO en VWO op college De Heemlanden. We verstuurdde deze enquête via Magister, het online schoolplatform waar ze op De Heemlanden mee werken. 45 derdejaars (42,5%) en 61 vierdejaars (57,5%) beantwoordden onze enquête. Daarvan volgen 34 leerlingen (32,1%) een HAVO-opleiding en 72 leerlingen (67,9%) een VWO-opleiding. Hieronder vind je de grafieken die de leerlingenkenmerken van onze bevrageden weergeeft. Daaronder vind je de verwerking van de resultaten van de enquête, per vraag.

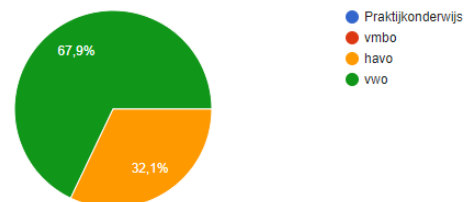
In het hoeveelste jaar zit je?

106 reacties

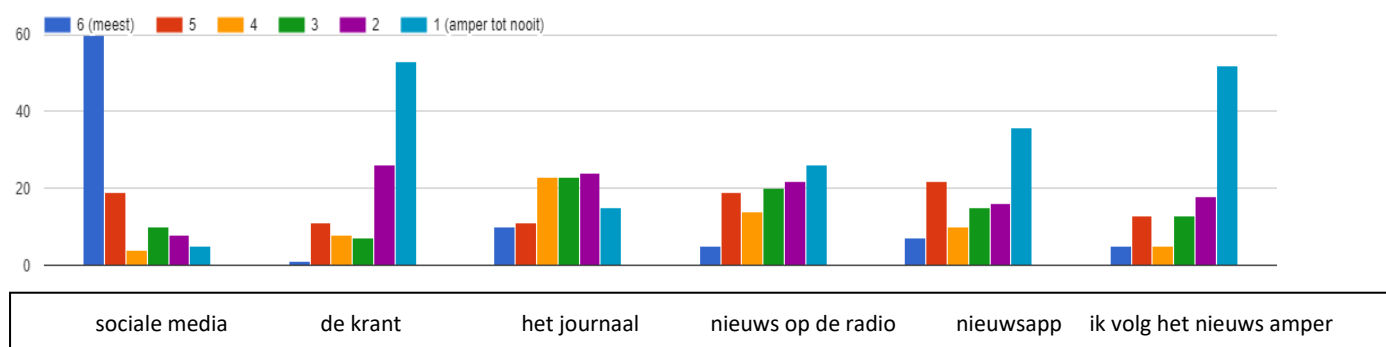

Welke onderwijsvorm volg je?

106 reacties

1. Via welke media krijgen de leerlingen het meeste nieuws te verwerken?

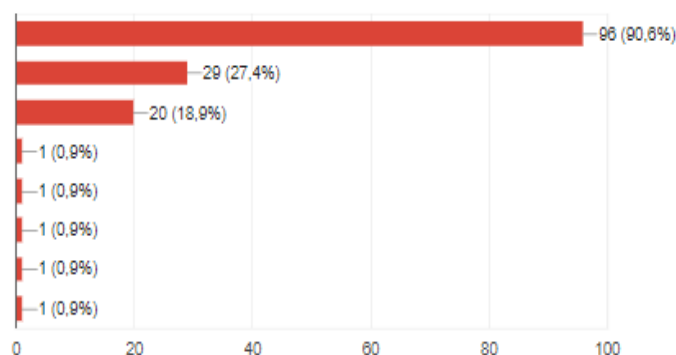

Om een antwoord te krijgen op deze vraag, werden de leerlingen gevraagd een score te geven van één tot zes aan de verschillende media waarmee het nieuws hen bereikt. Door achteraf alle scores per nieuwsmedium op te tellen, konden we nagaan welk nieuwsmedium het populairst was bij de leerlingen. Als je deze scores door 106 (het aantal bevroegden) deelt, krijg je de gemiddelde score op zes voor alle verschillende media.

- Sociale media: $522/106 = 4,92$
- TV-journaal: $339/106 = 3,20$
- Radio: $311/106 = 2,93$
- App van een krant: $305/106 = 2,88$
- Geen interesse in het nieuws: $242/106 = 2,28$
- Papieren krant: $219/106 = 2,07$

Bij deze vraag gaven 57% van alle bevroegden aan dat het meeste nieuws hen bereikt via sociale media en de score voor sociale media is ook opmerkelijk hoger dan voor alle andere media. We kunnen dus concluderen dat de leerlingen het meeste nieuws te verwerken krijgen via sociale media zoals Facebook en Twitter.

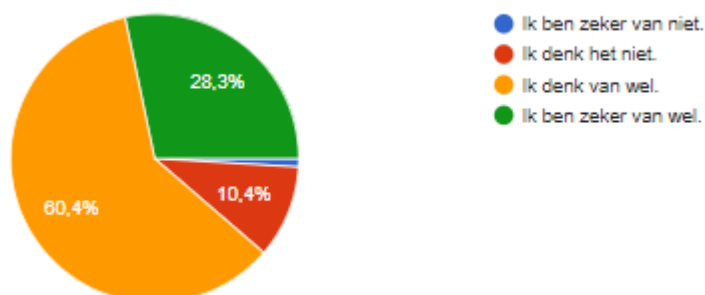
2. Wat zet leerlingen ertoe aan om al dan niet door te klikken naar een bepaald artikel?

- Een aantrekkelijke nieuwskop – **90,6%**
- Een vriend die het gedeeld heeft – **27,4%**
- Wanneer het afkomstig is van een site waarop ik altijd het nieuws lees – **18,9%**

Op deze vraag antwoordde 90,6% van de bevroegden dat ze doorklikken naar het artikel als de kop hen aanspreekt. Daarnaast zegt 27,4% door te klikken naar het nieuwsbericht als dit gedeeld werd door een vriend van hen, en 18,9% van de leerlingen geeft aan dat ze het artikel aanklikken als het gedeeld werd door een nieuwsite die ze kennen. Het belangrijkste motief voor het lezen van een nieuwsbericht is dus een aantrekkelijke kop..

3. Hebben de leerlingen, volgens hen, zelf al onbewust fake news gelezen?

Op deze vraag beantwoordde 28,3% van de bevroegden dat ze er zeker van zijn dat ze al eens onbewust fake news hebben gelezen. 60,4% zegt te denken van wel. 10,4% van de leerlingen denkt niet dat ze ooit al in contact zijn gekomen met nepnieuws en 0,9% zegt zelfs zeker te weten er nog nooit mee in aanraking gekomen te zijn. We stellen hier dus vast dat 88,7% denkt al onbewust fake news gelezen te hebben. Het vertrouwen in het nieuws is dus laag.

4. Hoe schatten de leerlingen zichzelf in bij het beoordelen of een nieuwsbericht nep is?

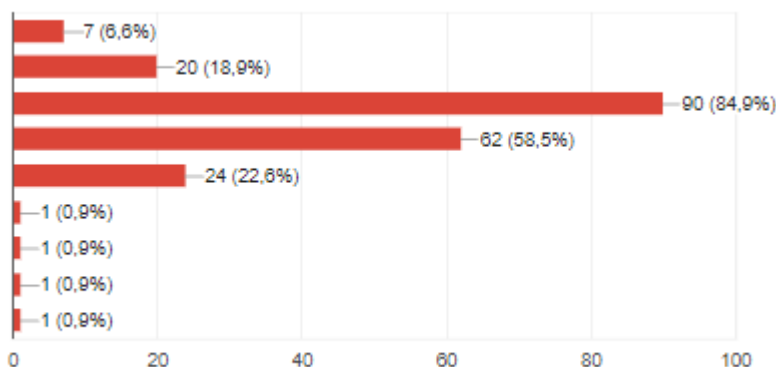
Bij deze vraag gaf 14,2% aan dat ze het snel doorhebben als een bericht fake is. 69,8% kan zich wel voorstellen al meermaals onbewust nepnieuws gelezen te hebben en 16% vindt dat je dit eigenlijk nooit zeker kan weten. Aangezien hier slechts 14,4% aangaf dat ze het doorhebben als een nieuwsbericht nep is, is er wel degelijk nood aan een goede vorming rond het herkennen van fake news op deze school.

5. Hoe kritisch zijn de leerlingen bij het lezen van een artikel?

Hier gaf 6,6% aan dat ze altijd twijfelen aan de echtheid van een nieuwsbericht bij het lezen ervan. 80,2% gaf aan soms te twijfelen. Verder gaf 13,2% van de bevroagden aan dat ze eigenlijk nooit twijfelen bij het lezen van een nieuwsbericht. Dit toont nogmaals aan hoe belangrijk het is dat leerlingen een kritische blik op het nieuws ontwikkelen.

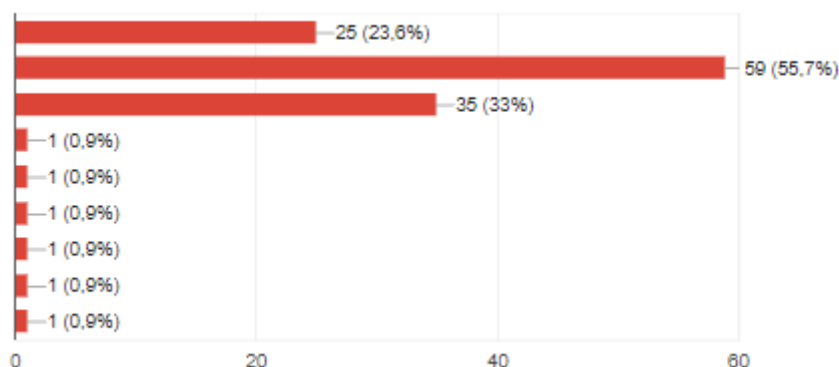
6. Wat zorgt ervoor dat leerlingen gaan twijfelen over de echtheid van een artikel?

- Ik twijfel nooit – **6,6%**
- Als er geen bron bij staat – **18,9%**
- Als de inhoud ongeloofwaardig is – **84,9%**
- Als het artikel slecht onderbouwd is – **58,5%**
- Wanneer ik nog nooit iets over dit nieuws heb gehoord – **22,6%**
- Andere: verwaarloosbaar

De leerlingen op De Heemlanden gaan vooral twijfelen aan de echtheid van het artikel als de inhoud ervan ongeloofwaardig is. 84,9% gaf dit aan. 58,5% van de bevroagde leerlingen antwoordde te twijfelen als het artikel slecht onderbouwd is. 22,6% twijfelt wanneer de inhoud nieuw is of wanneer ze er nog nooit iets over hebben gehoord. 18,9% antwoordde dat ze twijfelen als er geen bron bij het artikel staat. 6,6% van de bevroagden meent nooit te twijfelen aan de echtheid van een nieuwsbericht. Leerlingen beginnen dus vooral te twijfelen als de inhoud ongeloofwaardig is en als het artikel weinig onderbouwd is.

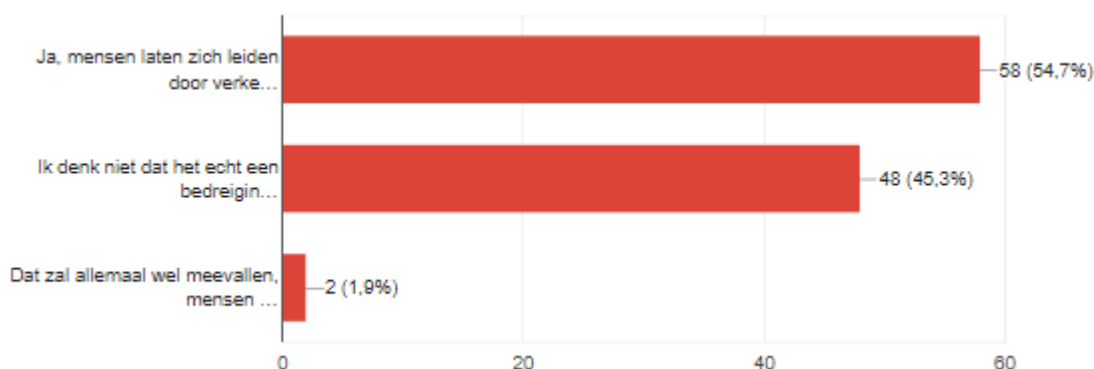
7. Bij twijfel over de echtheid van een nieuwsbericht, gaan de leerlingen dan op zoek naar de waarheid?

- Ja, ik kijk of ik de informatie nog op andere media kan terugvinden. – **23,6 %**
- Nee, ik geloof het gewoon niet en zoek meestal niet uit hoe het zit. – **55,7 %**
- Ik vraag aan iemand anders wat hij/zij ervan vindt. – **33 %**
- Andere: te verwaarlozen.

Opmerkelijk bij deze vraag: 55,7% van de bevroegde leerlingen gaven aan niet te controleren of een nieuwsbericht echt of vals is wanneer ze twijfelen aan de echtheid ervan. Wel vraagt 33% de mening van kennissen bij twijfel. Slechts 23,6% gaat op zoek naar de waarheid bij andere nieuwsbronnen.

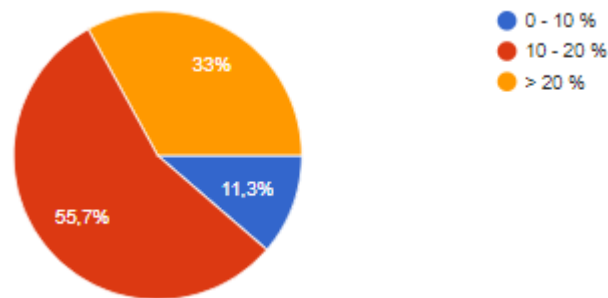
8. Vinden de leerlingen dat nepnieuws een bedreiging is voor de samenleving?

- Ja, mensen laten zich leiden door verkeerde informatie. - **(54.7%)**
- Ik denk niet dat het echt een bedreiging is, maar we moeten er wel mee opletten. - **(45.3%)**
- Dat zal allemaal wel meevallen, mensen weten wel beter. - **(1.9%)**

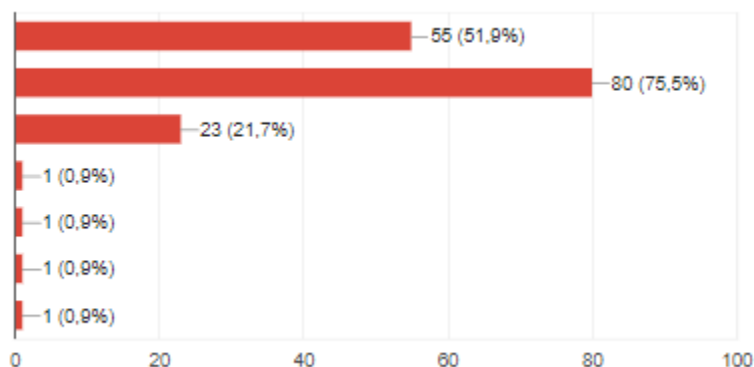
Iets meer dan de helft van de leerlingen vindt fake news echt een bedreiging vormt voor de samenleving. 45,2% relativeert dit maar vindt wel dat voorzichtigheid nodig is. 1,9% vindt het helemaal geen bedreiging. Er heerst dus wel een zekere ongerustheid omtrent nepnieuws, wat het belang van dit onderzoek nog eens benadrukt.

9. Hoe groot schatten de leerlingen het aandeel van nepnieuws in de nieuwsstroom op sociale media?

11,3% van de bevroegde leerlingen schatte dat nul tot tien procent van alle nieuwsberichten op sociale media nep is. 55,7% van de leerlingen antwoordde het aandeel tussen de tien en twintig procent in te schatten, en 33% denkt dat dit aandeel meer dan twintig procent bedraagt. Met andere woorden: 88,7% van alle leerlingen uit de tweede graad op college De Heemlanden denkt dat minstens één op de tien nieuwsberichten die gedeeld wordt via sociale media nepnieuws bevat. Een derde van de bevroegde leerlingen denkt zelfs dat minstens één op vijf nieuwsberichten die gedeeld wordt via sociale media nepnieuws bevat. Het vertrouwen in 'écht' nieuws op sociale media is dus niet al te denderend.

10. Wat denken de leerlingen dat mensen beweegt om nepnieuws te maken?

Bij deze vraag kregen we de volgende antwoorden:

- Om geld te verdienen: 51.9%
- Om hun eigen denkbeelden/vooroordelen op te dringen en te bevestigen: 75,5%
- Voor de lol, omdat ze het leuk vinden om mensen dingen wijs te maken: 21,7%
- Andere: te verwaarlozen

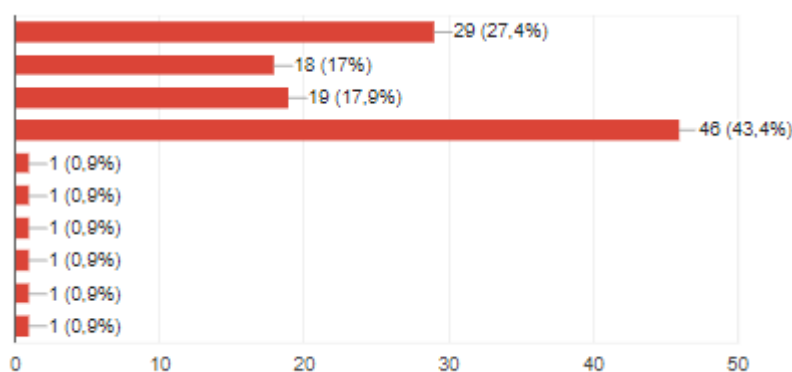
De helft is ervan overtuigd dat fake news een geldzaak is. De ruime meerderheid vermoedt echter dat het gaat om de beïnvloeding van de visie/ het denkbeeld van de lezer op een bepaald topic. Één vijfde denkt zelfs dat het gewoon voor de lol gedaan wordt. Uit ons literatuuronderzoek blijkt dat geld en politiek wel degelijk een volle lepel in de pap te brokken hebben. Antwoord één en twee zijn aldus sowieso van toepassing.

11. Hebben de leerlingen al les gekregen over nepnieuws op school?

64,2% van de leerlingen die bevestigd werd gaf aan nog nooit les gekregen te hebben over nepnieuws. Bij 17% van de leerlingen heeft een leerkracht het er al heel kort eens over gehad. 11,3% zei er al één keer les over gehad te hebben. En 7,5% gaf aan dat ze al meerdere keren les hebben gehad over nepnieuws.

12. Staan de leerlingen open voor lessen over (het herkennen van) nepnieuws?

Op deze vraag kregen we de volgende antwoorden:

- Neen, het interesseert mij eigenlijk niet. (27,4%)
- Neen, ik weet zelf wel wat fake en echt is. (17%)
- Ja, want ik weet op dit moment eigenlijk niet hoe ik nepnieuws van echt nieuws moet onderscheiden. (17,9%)
- Ja, want wat we lezen op sociale media heeft een grote invloed op ons. (43,4%)

We stellen hier dus vast dat 61,3% van de bevestigde leerlingen ervoor open staat om hierover bij te leren. De rest ziet dit minder zitten, ofwel vanuit desinteresse (27,4%), ofwel vanuit een hoog zelfvertrouwen bij het inschatten of nieuws al dan niet vals is (17%).

18 Bijlage 7: Enquête leerkrachten Nederlands College De Heemlanden, Houten, NL

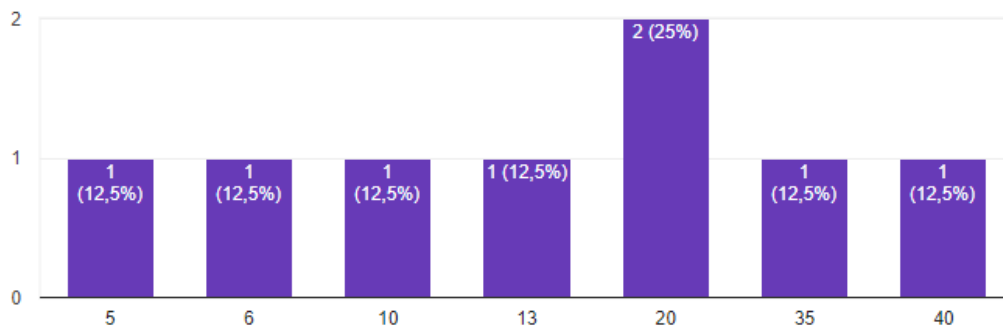
Ook bij de docenten Nederlands op college De Heemlanden namen wij een enquête af om meer te weten te komen over zowel hun nieuwsleesgedrag als over hun ervaring omtrent nepnieuws in hun lessen. We verstuurd opnieuw dezelfde enquête als we stuurden naar alle leerkrachten Nederlands in Vlaanderen. Daarin stelden we volgende vragen:

- Via welke media volgen de docenten Nederlands op De Heemlanden de actualiteit?
- Hoe groot schatten de docenten het aandeel van fake news bij het medium van hun voorkeur?
- Hoe groot schatten de docenten het aandeel van fake news op sociale media?
- Wat is hun mening over de journalistiek van vandaag?
- Wat is volgens hen de reden dat nepnieuwsmakers nepnieuws maken?
- Gaan de docenten Nederlands op De Heemlanden na of een artikel klopt wanneer ze twijfelen aan de echtheid ervan? Hoe?
- Hebben ze al eerder aandacht besteed in hun lessen aan fake news? Hoe?
- Hoeveel tijd bestedden ze hier aan?
- Welk materiaal gebruikten ze hiervoor?
- Vinden de docenten Nederlands op De Heemlanden dat ze genoeg weten over fake news om er les over te geven?
- Zijn de docenten bereid meer aandacht aan fake news te besteden in hun lessen?
- Waarom is fake news-onderwijs al dan niet nuttig voor de leerlingen?

Uiteindelijk kregen we een antwoord op de enquête van acht (van de elf) docenten Nederlands op college De Heemlanden. De kenmerken van de bevraagde leerkrachten zijn in de grafieken op de volgende pagina te vinden. Daarna vind je de verwerking van de resultaten van de enquête per vraag.

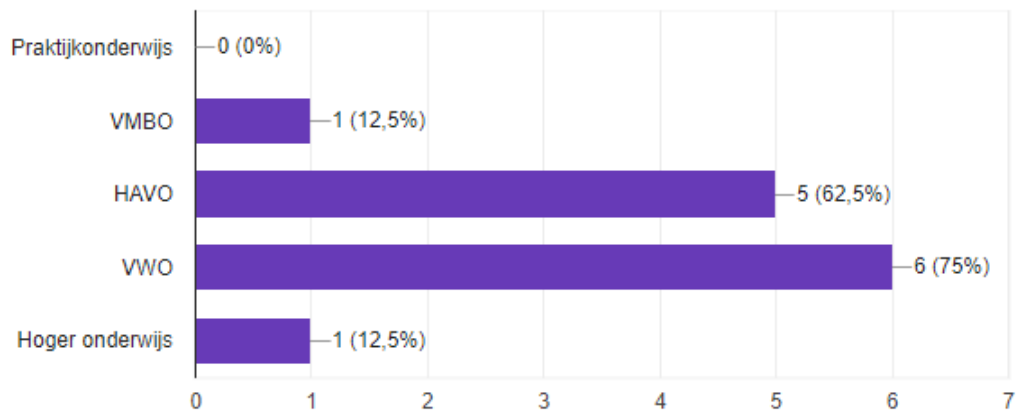
Hoeveel jaar geeft u al les?

8 reacties

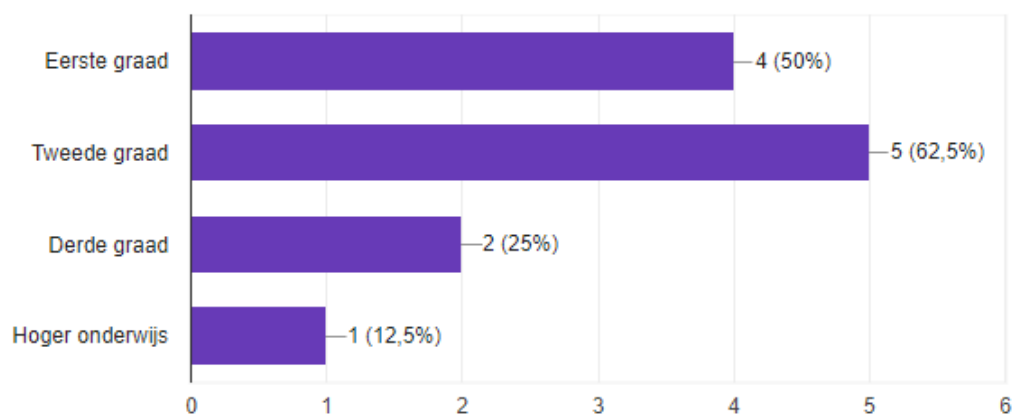
Aan welke onderwijsvorm(en) geeft u momenteel les?

8 reacties

Aan welke graad/graden geeft u momenteel les?

8 reacties

1. Via welke media volgen de docenten Nederlands op De Heemlanden de actualiteit?

Bij deze vraag uit de enquête werden de resultaten berekend op dezelfde manier als bij de enquêtes van de leerlingen. De docenten werden gevraagd een score op 5 te geven aan elk medium waarbij ze de actualiteit volgen. Media die ze het vaakst gebruiken kregen een hoge score en omgekeerd. We telden alle scores op en deelden ze door het aantal respondenten om een gemiddelde score voor elk nieuwsmedium te verkrijgen. Dit zijn de scores voor de verschillende media:

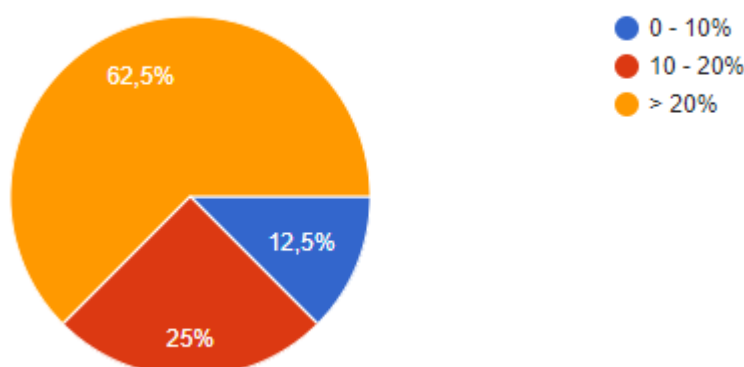
- Tv-journaal: $29/8 = 3,6$
- Papieren krant: $29/8 = 3,6$
- Online krant: $20/8 = 2,6$
- Sociale media: $15/8 = 1,9$
- Radio: $21/8 = 2,6$

Deze resultaten tonen een groot verschil in vergelijking met de resultaten bij de leerlingen. De docenten grijpen vaker terug naar de traditionele media, zoals het tv-journaal en de papieren krant, terwijl de leerlingen hun nieuws vooral van sociale media halen.

2. Hoe groot schatten de docenten het aandeel van fake news bij het medium van hun voorkeur?

Elke docent gaf aan dat ze het aandeel fake news bij het medium van hun voorkeur tussen de nul en tien procent inschatten. Het vertrouwen in het medium van hun voorkeur is aldus groot.

3. Hoe groot schatten de docenten het aandeel van fake news op sociale media?

Vijf van de acht bevroegde docenten gaven aan dat ze het aandeel fake news op sociale media hoger dan 20% inschatten. Twee van de acht docenten gaven aan dat ze het aandeel tussen de tien en twintig procent inschatten en één docent dacht dat dit aandeel minder dan tien procent bedroeg. Het vertrouwen van deze docenten Nederlands in de actualiteit die op sociale media verschijnt is dus erg laag.

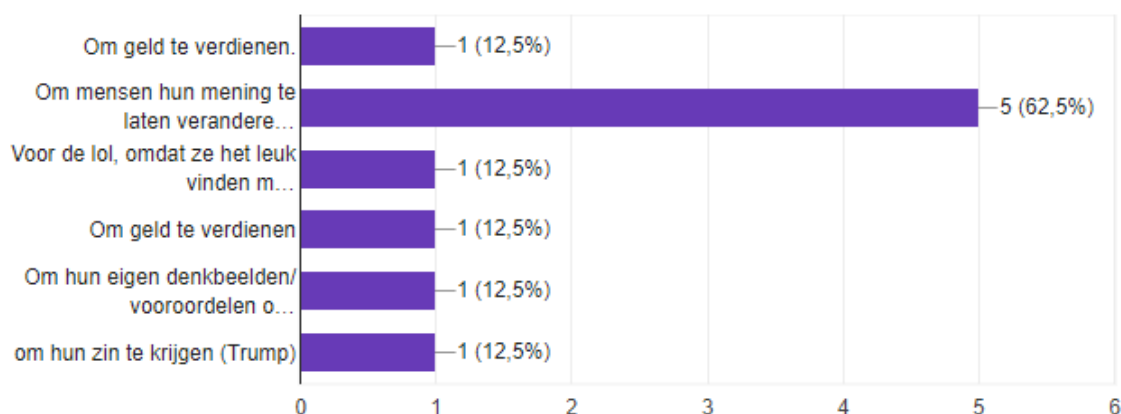
4. Wat is hun mening over de journalistiek van vandaag?

Voor deze vraag werden de docenten de volgende stelling voorgelegd: "Journalisten en officiële nieuwskanalen scheppen regelmatig een verdraaid beeld van gevoelige topics als vluchtelingenproblematiek, terrorisme, politiek, veiligheid ...". Daarna werden ze gevraagd de mening aan te duiden die het dichtste aansloot bij hun eigen mening. De antwoorden waaruit ze konden kiezen waren de volgende:

- Helemaal mee eens, objectiviteit is soms ver te zoeken.
- Dat is eigen aan het nieuws, nieuws moet je altijd met een korrel zout nemen.
- Ik denk dat het nieuws hier (in Nederland) redelijk objectief gevoerd wordt.
- Ik denk dat het nieuws voor (bijna) 100% objectief gevoerd wordt.

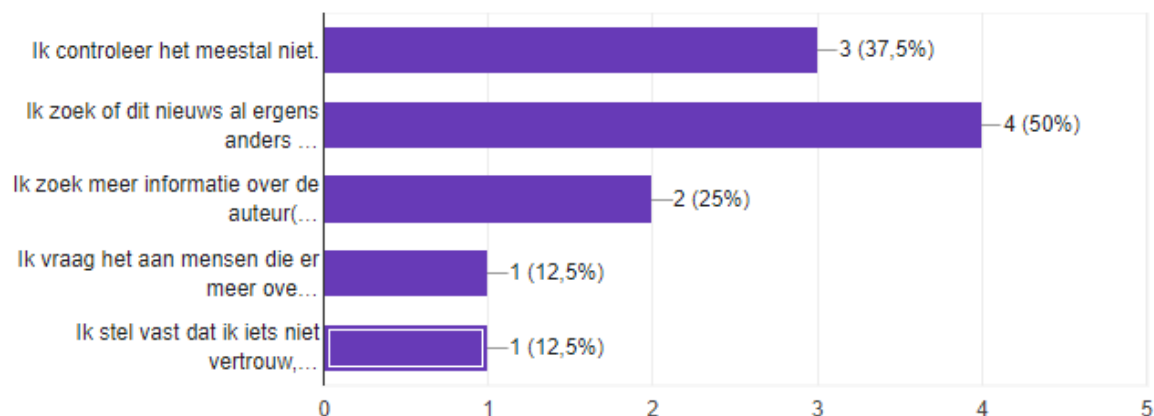
Één docent gaf aan helemaal met de stelling eens te zijn. Twee docenten antwoordden dat dit eigen is aan het nieuws, dat je nieuws altijd met een korrel zout nemen. De rest (vijf docenten) zeiden te vermoeden dat het nieuws in Nederland redelijk objectief gevoerd wordt. Geen enkele docent denkt dat het nieuws voor (bijna) 100% objectief gevoerd wordt.

5. Wat is volgens hen de reden dat nepnieuwmakers nepnieuws maken?

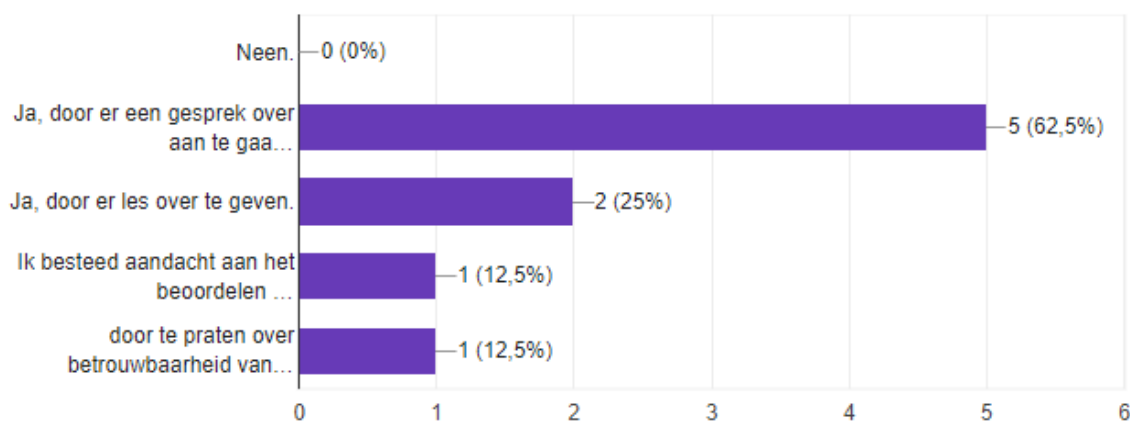
Vijf van de acht docenten denken dat nepnieuws vooral gemaakt wordt om de publieke mening te beïnvloeden. Daarnaast antwoordde één docent "om hun eigen denkbeelden/vooroordelen op te dringen", wat ongeveer op hetzelfde neerkomt. Twee docenten denken dat het de nepnieuwmakers vooral om geld te doen is, en één docent denkt dat de nepnieuwmakers het voor de lol doen. Eén docent vermoedt dat nepnieuwmakers dit doen om hun zin te krijgen. Hij/zij verwijst hierbij naar Donald Trump.

6. Gaan de docenten Nederlands op De Heemlanden na of een artikel klopt wanneer ze twifelen aan de echtheid ervan? Hoe?

Drie docenten gaven aan dat ze het meestal niet controleren. Eén docent gaf het antwoord "Ik stel vast dat ik iets niet vertrouw, maar ik ga het niet controleren, tenzij ik het erg belangrijk vind.", wat dus op hetzelfde neerkomt. Vier docenten gaan op zoek naar het nieuws bij andere bronnen om te zien of zij er hetzelfde over zeggen. Twee docenten zeiden op zoek te gaan naar meer informatie over de auteur van het artikel en één docent zei ten rade te gaan bij mensen die meer weten over het onderwerp dan hij/zijzelf.

7. Hebben ze al eerder aandacht besteed in hun lessen aan fake news? Hoe?

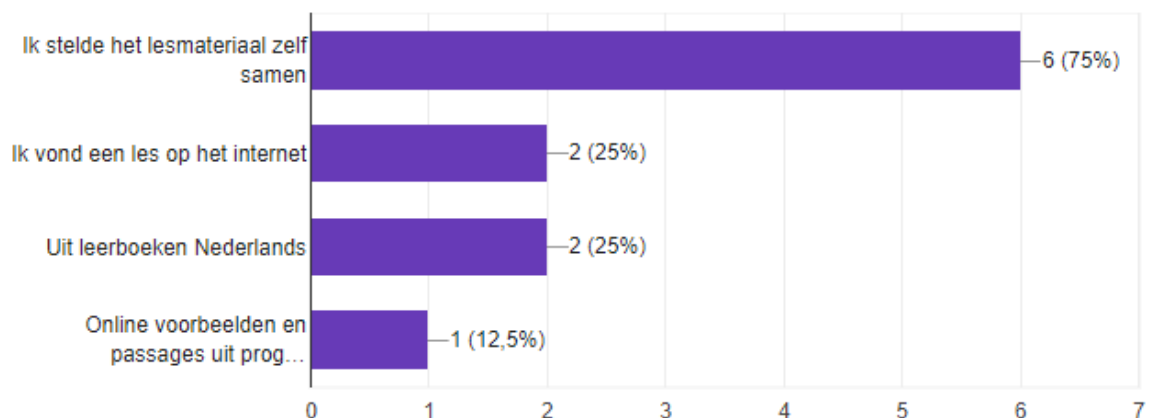
Alle ondervraagde docenten wisten te vertellen dat ze al aandacht hadden besteed aan fake news in hun lessen. Vijf docenten deden dit door er een gesprek over aan te gaan met de leerlingen en twee docenten hebben er effectief les over gegeven. Twee docenten gaven aan dat ze aandacht besteedden aan fake news onder de vorm van het beoordelen van de betrouwbaarheid van bronnen.

8. Hoeveel tijd besteedden ze hier aan?

De meeste docenten (zes) gebruikten een deel van een les om tijd te besteden aan fake news. Eén docent heeft er een volledig lesuur aan besteed. Een andere docent liet weten dat dit terugkomt op momenten waarop het relevant is, bijvoorbeeld bij het zoeken naar bronnen bij het houden van een betoog.

9. Welk materiaal gebruikten ze hiervoor?

Zes van de acht docenten stelden zelf materiaal samen, twee docenten gaven aan hun leerboek Nederlands hiervoor gebruikt te hebben. Nog twee docenten gaven aan hier online lessen over teruggevonden te hebben.

10. Vinden de docenten Nederlands op De Heemlanden dat ze genoeg weten over fake news om er les over te geven?

Slechts één docent vindt dat hij/zij genoeg weet over fake news om er les over te geven. Vijf docenten geven aan er wel iets over te weten, maar zich misschien toch nog meer te moeten verdiepen. Daarnaast geven twee docenten aan er niet genoeg over te weten om er les over te geven, maar deze zijn wel bereid om zich erover bij te scholen.

11. Zijn de docenten bereid meer aandacht aan fake news te besteden in hun lessen?

Zeven docenten geven aan dat ze bereid zijn er meer aandacht aan te besteden, waarvan vijf als hen een kant-en-klaar lessenpakket wordt aangeboden. De zesde docent wil er meer aandacht aan besteden, maar zou dit integreren in bestaande activiteiten (debat, betoog, ...). De zevende docent ziet het zitten om hier zelf een les over samen te stellen. De achtste docent zegt al genoeg aandacht te besteden aan nepnieuws in zijn/haar les.

12. Waarom is fake news-onderwijs al dan niet nuttig voor de leerlingen?

De docenten gaven de volgende antwoorden:

- ❖ Kritische geest ontwikkelen en leerlingen mediawijs maken.
- ❖ Het is handig als leerlingen zich een objectief beeld kunnen vormen.
- ❖ Bronnen kunnen beoordelen is een relevante vaardigheid.
- ❖ In deze complexe digitale samenleving met veel informatiebronnen en devices is het zaak dat leerlingen kritisch leren te denken. De juistheid en betrouwbaarheid kunnen inschatten is een belangrijke hogere-orde denkvaardigheid.
- ❖ Nuttig want leerlingen komen er vaak mee in aanraking en moeten dit leren herkennen.
- ❖ Maatschappij kritische leerlingen afleveren lijkt me erg belangrijk.
- ❖ Kritisch en zelfstandig leren denken is één van de doelen van het voortgezet onderwijs.
- ❖ Kritisch denken is zo ontzettend belangrijk! Het is de basis van alle kennis!

19 Bijlage 8: Verslag fake-newstoets

Om na te gaan of de leerlingen in de val zouden trappen bij het lezen van een nepnieuwsbericht, besloten we om zelf een bestaand artikel te vervalsen en dit voor te leggen als een oefentoets leesvaardigheid bij negen leerlingen uit een groepje die bijles leesvaardigheid kreeg. Hiervoor maakten we gebruik van het artikel met de kop 'Nikolaj Gloesjkov, vriend van Poetin-criticus, dood teruggevonden in huis in Londen', dat verscheen in De Morgen (de krant verwijst door naar De Guardian als oorspronkelijke bron) op 13 maart 2018. (De Morgen, 2018) Omdat nepnieuws niet altijd direct herkenbaar is, besloten we om slechts kleine aanpassingen aan te brengen in het artikel. We veranderden de kop van dit artikel naar de veel sensationelere kop 'Opnieuw bloed aan de vingers van Vladimir Poetin'. Daarbovenop voegden we aan eraan toe dat anonieme bronnen die rechtstreeks in contact staan met het Kremlin bevestigd hadden dat Vladimir Poetin wel degelijk achter de aanval zat. Want zo subtiel kan nepnieuws soms zijn. Het aangepaste artikel en de bijhorende leestoets zijn toegevoegd aan de bijlagen.

De leestoets zelf is eigenlijk van geen belang voor dit onderzoek. Veel belangrijker is de nabespreking die we achteraf hielden met de leerlingen. Het document dat we invulden bij de nabespreking is ook terug te vinden in de bijlagen. In de nabespreking stelden we de leerlingen de volgende vragen:

- Hadden jullie dit artikel al ergens anders gelezen?
- Wat vinden jullie van de Russische president? Vladimir Poetin?
- Geloven jullie dat er meer geheime agenten rondlopen en er meer staatsmoorden zijn dan we denken?
- Stel je maar eens voor... Als het op een echt conflict aankomt, staat Rusland militair veel sterker dan het Verenigd Koninkrijk. Ter vergelijking: in Syrië was er ook meer dan 70 jaar geen oorlog, tot nu. Denken jullie dat we ons als Belgen/Nederlanders zorgen moeten maken?
- Is dit een artikel dat je snel zult vergeten? Waarom wel/niet?
- Wie heeft er naar de bron gekeken?

Daarna vermeldden we dat dit artikel nepnieuws bevatte en stelden we de volgende bijkomende vragen:

- Wie had door dat dit artikel nepnieuws bevatte?
- Wie is er helemaal ingelopen?
- Waarom geloofden jullie het artikel niet/wel en hebben jullie er (niet) even bij stilgestaan of de info wel klopt?
- Wie maakte zich echt wel een beetje zorgen?
- Wie vond Putin een echte rotzak na het lezen van het artikel?

19.1 Resultaten op Sint-Laurensinstituut, Wachtebeke, BE

Toets bij acht leerlingen derde middelbaar economie

Ik nam deze toets af onder het mom van een toets leesvaardigheid. De leerlingen begonnen met een zucht aan het lezen. De vragen werden in een half uurtje ingevuld. Geen fronsen te bekennen. Ze hebben het helemaal niet door, dacht ik. Bij het nalezen merkte ik ook geen argwaan op. Bij vraag 3 en 4 - waar kritische lezers een gevat antwoord zouden moeten geven, gezien de motieven in de tekst niet sluitend zijn - waren de antwoorden wat je kunt verwachten van derdejaars die tegen hun zin een leestoets invullen.

De nabespreking was een stuk interessanter. Hieronder heb ik mijn gesprek met de leerlingen geschetst. Door het artikel van De Morgen te bewerken, hebben we de Russische president Putin laten uitschijnen als een echte dictator bij de leerlingen. En of ze het geloofden. Het beeld van de Russische rotzak met zijn dodenlijst was geschapen.

Als ik nadien vraag of ze zich de bron herinneren, is er slechts één iemand die een vaag antwoord kon geven. Plots reageert een leerling: "ik vroeg me eigenlijk plots af of het wel echt was". Een andere leerling vult hem aan. "Ja, dat is eigenlijk waar, HLN of Het Nieuwsblad zou ik meer vertrouwen." Wanneer ik vertel dat het een verzonnen artikel is, heb ik plots weer alle aandacht. Op één leerling na, geeft iedereen toe dat ze na het lezen niet aan de inhoud van het artikel getwijfeld hebben.

Verslag gesprek

- Hadden jullie dit artikel al ergens anders gelezen?
 - *"Neen"*
- Wat vinden jullie van de Russische president, Vladimir Putin?
 - *"Gevaarlijk, stom, nog minder leuk als ervoor."*
- Geloven jullie dat er meer geheime agenten rondlopen en er meer staatsmoorden zijn dan we denken?
 - *"Er wordt bijna unaniem 'ja' geantwoord."*
- Denken jullie dat, zoals in het bericht gesuggereerd wordt, Putin echt een dodenlijst heeft met namen van mensen die hij wil liquideren?
 - *Er wordt bijna unaniem 'ja' geantwoord.*
- Stel je maar eens voor... Als het op een echt conflict aankomt, staat Rusland militair veel sterker dan het Verenigd Koninkrijk. Ter vergelijking: in Syrië was er ook meer dan 70 jaar geen oorlog, tot nu. Denken jullie dat we ons als Belgen zorgen moeten maken?
 - *De leerlingen denken even na. Dan antwoordt één van de leerlingen: "Geen grote zorgen, maar wel voorbereid zijn. Je weet maar nooit met iemand als Putin." De rest van de klas knikt instemmend.*
- Is dit een artikel dat je snel zult vergeten? Waarom wel/niet?
 - *"Ja, da's iets waar ik nog wel eens aan zal terugdenken als ik iets lees over Putin en Rusland!"*

- Wie heeft er naar de bron (123newsforme.com) gekeken?
 - *Eén iemand herinnerde zich de naam van de bron nog vaag.*
 - *Een leerling reageert plots: "Ik vroeg me eigenlijk op een bepaald moment af of het artikel wel echt was."*
 - *Blijkt dat twee van de acht leerlingen zich afvroegen of het een echt artikel was.*
 - *Een ander leerling reageert: "HLN of Het Nieuwsblad zou ik meer geloven".*
- Zijn er jullie andere dingen opgevallen aan het artikel?
 - *"Nee..."*

→ "Het artikel is fake!"

- Wie had het door?
 - *2 leerlingen twijfelden.*
- Wie is er helemaal ingelopen?
 - *6 leerlingen geven eerlijk toe dat ze het helemaal niet doorhadden.*
- Waarom geloofden jullie het artikel wel/niet en hebben jullie er (niet) even bij stilgestaan of alle info wel klopt?
 - *"Omdat het op een serieuze manier geschreven is. Er is veel informatie", reageert een leerling.*
 - *"We krijgen het op school in de klas, daarom geloofde ik het", reageert een ander.*
 - *"Op Facebook zou ik het eigenlijk ook geloofd hebben, denk ik", geeft een meisje eerlijk toe.*
 - *"Op Facebook geloof ik alles eigenlijk. Ik ben heel goedgelovig", vult een ander meisje aan.*
 - *"Het zag er gewoon uit als een echt artikel."*
- Wie maakte zich echt wel een beetje zorgen?
 - *Twee van de acht leerlingen steken hun hand in de lucht.*
Ze vonden het wel wat raar omdat ze er nog nergens anders iets over gehoord of gelezen hadden! Dus toch enige twijfels...
- Wie vond Putin een echte rotzak na het lezen van het artikel?
 - *Iedereen steekt zijn vinger in de lucht.*

19.2 Resultaten op College De Heemlanden, Houten, NL

Toets bij 9 leerlingen uit het vierde jaar HAVO en VWO.

Verslag gesprek

- Hadden jullie dit artikel al ergens anders gelezen?
 - “Neen, maar wel al gehoord dat er iets aan de hand was met Russische spionnen.”
- Wat vinden jullie van de Russische president? Vladimir Putin?
 - “Megalomaan, machtszieke!” Vooroordelen die ze al hadden werden bevestigd.
- Geloven jullie dat er meer geheime agenten rondlopen en er meer staatsmoorden zijn dan we denken?
 - *Ja, volgens de leerlingen was dit nog maar het topje van de ijsberg en is er nog veel meer dat we niet weten over Vladimir Poetin.*
- Stel je maar eens voor... Als het op een echt conflict aankomt, staat Rusland militair veel sterker dan het Verenigd Koninkrijk. Ter vergelijking: in Syrië was er ook meer dan 70 jaar geen oorlog, tot nu. Denken jullie dat we ons als Belgen/Nederlanders zorgen moeten maken?
 - *De leerlingen denken van niet, ze geloven in het gezond verstand van onze leiders: geen enkele leider zal wel zo dom zijn om een nieuwe wereldoorlog te starten.*
- Is dit een artikel dat je snel zult vergeten? Waarom wel/niet?
 - *De leerlingen denken dat ze dit redelijk snel zullen vergeten, behalve als er nog veel meer spectaculaire nieuwskoppen verschijnen over dit onderwerp.*
- Wie heeft er naar de bron gekeken?
 - *Leerlingen geven aan dat ze wel naar de bron gekeken hebben, maar die niet kenden.*
- Zijn er jullie andere dingen opgevallen aan het artikel?
 - “...”

→ “Het artikel is fake!”

- Wie had het door?
 - *2 van de 9 leerlingen steken hun hand op.*
- Wie is er helemaal ingelopen?
 - *7 van de 9 leerlingen steken hun hand op.*
- Waarom geloofden jullie het artikel niet/wel en hebben jullie er (niet) even bij stilgestaan of de info wel klopt?
 - *Wel:*
 - *Het artikel werd meegebracht door een leraar/ze kregen het op school.*
 - *Redelijk veel informatie*
 - *Leerlingen geloofden zonder veel moeite dat Poetin tot zoiets in staat is.*

- *Niet:*
 - *De vage bron van het artikel.*
 - *De getuigenis is vaag.*
- Wie maakte zich echt wel een beetje zorgen?
 - *De leerlingen maken zich kennelijk niet erg druk over zulke politieke kwesties die zich boven hun hoofden afspelen. Ze vertrouwen op de leiders van hun land om ervoor te zorgen dat de het allemaal niet zo ver zal komen. Ze denken niet dat dit nieuws invloed zal hebben op hun leven en maken zich er dus ook geen zorgen over.*
- Wie vond Putin een echte rotzak na het lezen van het artikel?
 - *Alle vingers in de lucht. De mening die ze al hadden over hem werd dus bevestigd.*

CONCLUSIE

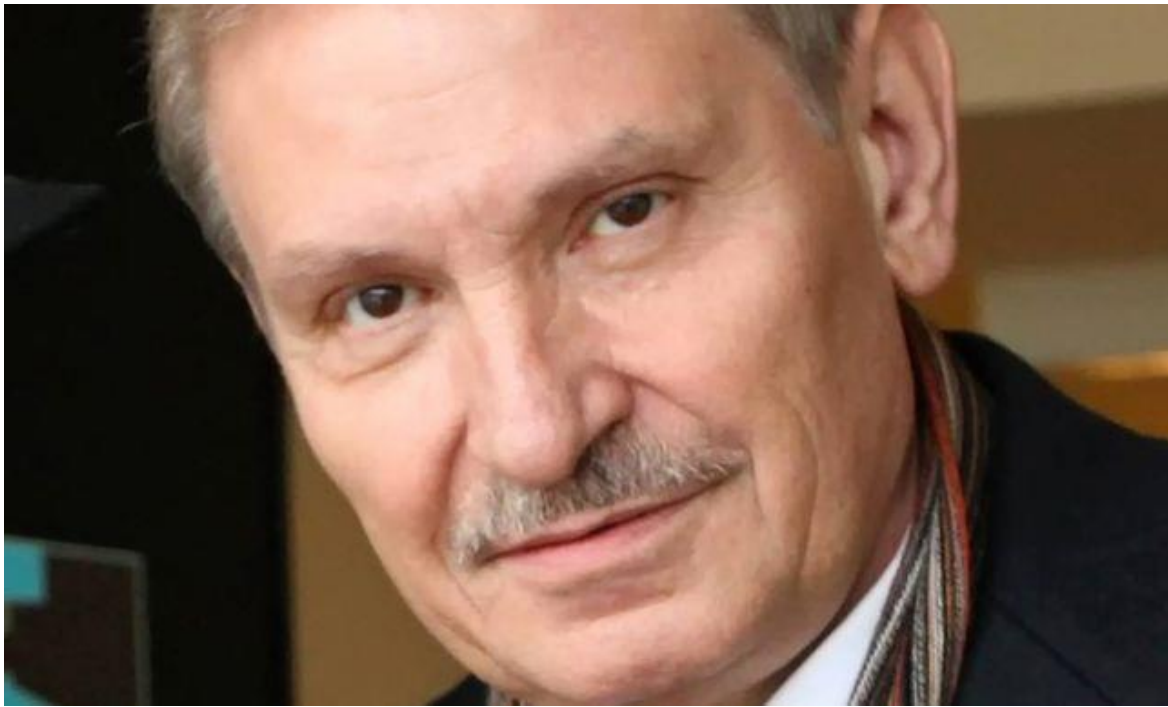
Uit deze nabespreking kunnen enkele conclusies getrokken worden. Eerst en vooral hadden de leerlingen al een slecht beeld van de Russische president en werd dit beeld hier alleen maar bevestigd. De leerlingen waren er allemaal van overtuigd dat Poetin nog meer staatsmoorden op zijn geweten had en dat dit slechts het topje van de ijsberg was. Ze vonden wel dat ze zich geen zorgen hoefden maken. Ze vertrouwen op het gezond verstand van hun leiders. Toen ik hen vroeg of ze het artikel snel zouden vergeten, zeiden ze 'waarschijnlijk wel'. Enkel als er meer over zou verschijnen of als het effectief tot een internationaal conflict zou leiden zouden ze er allicht iets meer aandacht voor hebben. Slechts enkele leerlingen merkten de onbekende bron op. Twee van de negen leerlingen gaven aan dat ze doorhadden dat er iets niet juist was aan het artikel. De andere zeven leerlingen hadden niks door. Diegenen die geloofden dat het artikel correct was, zeiden dat ze dit geloofden omdat ze het op school hadden gekregen en er eigenlijk niet verder bij stil hadden gestaan. De leerlingen die het niet geloofden zeiden dat ze het niet geloofden omwille van de vage, en anonieme getuigenissen.

De meeste leerlingen hadden dus niet door dat dit een nepnieuwsbericht was, en het kon hen eigenlijk ook niet zoveel schelen. De interesse in de actualiteit in dit groepje was laag, waardoor ze vaak niet eens nagaan of wat ze lezen ook correct is. Toch gaven ze toe dat dit artikel mee hun mening over Vladimir Poetin vormde. Dus ook al zijn ze er misschien niet erg in geïnteresseerd, toch is het van essentieel belang dat ze hierrond gevormd worden. Op die manier zal hun mening minder snel beïnvloed kunnen worden door mensen die de bedoeling hebben om de maatschappij verder te verdelen aan de hand van zelf verzonden feiten.

20 Bijlage 9: Fake-newstoets

Bloed aan de vingers van Vladimir Poetin? Ook België houdt een oogje in het zeil.

13-03-18, 16.43u - Bron: <https://123newsforme.com>

[Nikolai Gloesjkov](#). © RV

Nikolaj Gloesjkov, een uit Rusland verbannen zakenman en goede vriend van de overleden Poetin-criticus Boris Berezovski, is dood teruggevonden in zijn huis in Londen. Dat melden verschillende Britse media. Hoe de 68-jarige man om het leven kwam, is nog niet officieel bekendgemaakt, maar de geruchten luiden dat de Russische president, Vladimir Poetin, de opdracht gaf om Gloesjkov te laten vermoorden.

Gloesjkov kreeg in 2010 politiek asiel in Londen. Hij werkte in de jaren 1990 voor de Russische staatsluchtvaartmaatschappij Aeroflot en het autobedrijf LogoVAZ, maar werd in 1999 beschuldigd van het witwassen van geld en fraude. Hij bracht vijf jaar door in de gevangenis en kwam in 2004 vrij.

Gloesjkov was vooral bekend omdat hij nauw verbonden was met Boris Berezovski, ook een politieke balling in Groot-Brittannië, die Rusland verliet na ruzie met Poetin. In 2013 werd Berezovski thuis dood aangetroffen. Gloesjkov bleef altijd volhouden dat zijn overlijden politiek gemotiveerd was. In een interview met *The Guardian*, niet lang na de dood van zijn vriend, verklaarde hij dat hij zelf "op de dodenlijst van Poetin stond".

Skripal

De dood van Gloesjkov komt na de recent ontstane ophef rond een aanval met zenuwgas op de Russische ex-dubbelspion Sergej Skripal en zijn dochter vorige week zondag in Zuid-Engeland. Beiden liggen in kritieke toestand in het ziekenhuis. Ook in dit geval zijn ernstige aannames dat de Russische president onrechtstreeks achter de aanval zit.

De Britse politie zegt dat de dood van 'een man' in Londen hoogstwaarschijnlijk verband houdt met de poging tot moord op de voormalige Russische dubbelspion in Salisbury. De politie noemde de naam van Gloesjkov niet, omdat hij formeel nog niet geïdentificeerd is.

Aanwijzingen

Erkende nieuwsankers beweren reeds met zekerheid te weten wie er achter de moord zit. WorldNews, een internationale online krant, heeft van meerdere bronnen die rechtstreeks in contact staat met het Kremlin vernomen dat Vladimir Poetin de opdracht gaf om Gloesjkov uit te schakelen. Dit bevestigt het vermoeden dat de beruchte 'dodenlijst' van Poetin echt zou bestaan. Daarnaast is het de meest logische verklaring voor de vele dubieuze sterfgevallen van tegenstanders van de Russische president. Engeland heeft al aangekondigd dat het een onderzoek opstart. In het geval dat (in)directe Russische betrokkenheid bewezen wordt, volgen volgens de Britse premier Theresa May strenge internationale sancties.

België waakt

België volgt de situatie op de voet. De aanhoudende spanningen tussen Rusland en het Verenigd Koninkrijk zijn ook onze regering niet ontgaan. "In het meest extreme geval nemen we als tussenliggend land maatregelen voor een eventueel dreigend conflict tussen Rusland en Engeland", aldus een woordvoerder van de minister van Buitenlandse zaken. "Beter voorkomen dan genezen: we moeten maken dat we altijd op het ergste voorbereid zijn. Dus ook op een koude oorlog tussen twee Europese landen." Al voegt hij er wel aan toe dat de alliantie met Engeland dan op de eerste plaats komt. En dat de Belgische burger momenteel nog op zijn twee oren kan slapen. Geen reden tot paniek dus.

1) Combineer elke persoon met de juiste beschrijving.

1. Nikolaj Gloesjkov	a. Werd beschuldigd van witwassen van geld en fraude.
2. Boris Berezovski	b. Werd samen met zijn dochter aangevallen met zenuwgas.
3. Sergej Skripal	c. Stierf in 2013.

1	2	3

2) Zet onderstaande gebeurtenissen in het onderstaande kader in volgorde.

A. Boris Berezovski wordt thuis dood aangetroffen.				
B. Nikolaj Gloesjkov komt vrij uit de gevangenis.				
C. Sergej Skripal en zijn dochter worden aangevallen met zenuwgas.				
D. Nikolas Gloesjkov wordt vermoord.				
E. Nikolaj Gloesjkov wordt beschuldigd van witwassen en fraude.				

3) Zit de president van Rusland, Vladimir Poetin, achter de moord van Gloesjkov? Hoe weet je dat?

--

4) Denk jij dat ons land zich zorgen hoeft te maken om het politieke geschil tussen Rusland en het Verenigd Koninkrijk? Motiveer kort.

--

5) Verklaar in eigen woorden wat de vetgedrukte woorden betekenen. Haal de betekenis uit de context.

a. (...), ook een politieke **balling** in Groot-Brittannië,(...)

.....

b. De politie noemde de naam van Gloesjkov niet, omdat hij **formeel** nog niet geïdentificeerd is.

.....